

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**20. YÜZYILIN İLK YARISINDA ZONGULDAK: GÜNDELİK
YAŞAM VE SİYASET**

Çağlar TAN

Yüksek Lisans

Ankara, 2015

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA ZONGULDAK: GÜNDELİK YAŞAM VE SİYASET

Çağlar TAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

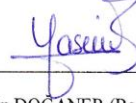
Yüksek Lisans

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Çağlar TAN tarafından hazırlanan "20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset" başlıklı bu çalışma, 25.05.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER (Başkan)

[İ m z a]

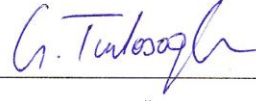
Yrd. Doç. Dr. Hakan KAYNAR (Danışman)

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK

[İ m z a]

Öğr. Gör. Dr. Gülay TULASOĞLU

[İ m z a]

Öğr. Gör. Dr. Şefika Akile Zorlu Durukan

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin -2- yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.05.2015

[İmza]

Çağlar TAN

TEŞEKKÜR

Bu teze başladığımda yıl 2013'tü. Şimdi tarihe bakıyorum 25.5.2015. Tam iki yıldır bu tez üzerinde çalışıyorum. Çalışmaya ilk başladığımda teşekkür kısmını acaba yazabilecek miyim diye düşünürken şimdi tezimi tamamladım. İnsanın yıllarca emek harcadığı şeyler üzerine söyleyeceği çok şey olabilir. Ama ben uzun konuşmayacağım.

Öncelikle çıktığım bu uzun ve bir o kadar da meşakkatli yolda bana tarih yazımında daha önce alışık olmadığım bir metod ve edebiyatı tarihin içinde yoğurmayı öğreten danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hakan Kaynar'a teşekkür ediyorum. Ayrıca, benim de mensubu bulunduğum Bülent Ecevit Üniversitesi Tarih Bölümü'nden hocam Doç. Dr. Ahmet Efiloğlu'na da ne zaman kapısını çalsam güler yüzüyle karşılayıp sabretmem gerektiğini hatırlatmasından dolayı teşekkür ediyorum. Yine, Bülent Ecevit Üniversitesi Edebiyat Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Betül Mutlu'ya da zaman ayırıp tezimi okuduğu ve fikirleriyle katkıda bulunduğu için müteşekkirim. Davetimi kırmayıp büyük bir nezaket göstererek jurime katılmayı kabul eden ODTÜ'den lisans hocam Dr. Şefika Akile Zorlu Durukan'a da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, Bülent Ecevit Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mesai arkadaşım Arş. Gör. Nihan Öz'e tez için Ankara'da bulunduğum zamanlar benim sorumluluklarımla da ilgilendiği için teşekkür borçluyum. Mensubu bulunduğum üniversiteden arkadaşım, dostum ve ağabeyim olan Üzeyir Bilgin'e de gerek beni motive ettiği için gerek de yardımlarından dolayı müteşekkirim. Zonguldak'ta şehir tarihi ile ilgili sahip oldukları belgeleri çok da paylaşmak istemeyen birçok yerel tarihçiye rağmen iyi niyetlerini gösterip benimle Fransızca birkaç mektubu ve çevirisini paylaşan Ereğli'den Gürdal Özçakır'a ve fotoğraf ve makale arşivini paylaşan Kadir Tuncer'e de müteşekkirim.

Son olarak, aslında en sona yazmak içime pek sinmese de, tüm bu süreç boyunca yanımda olan aileme destekleri ve iyi ki var oldukları için teşekkür ederim.

ÖZET

TAN, Çağlar. *20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Bu çalışmada, kömürle beraber ortaya çıkan Zonguldak'ın Cumhuriyet rejimi ile birlikte tecrübe etmeye başladığı sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik değişimler incelenmiştir. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte yeni yönetimin bölgede var olanlar üzerine neler eklemiş olduğunu sorgulayan bu çalışmada, şehirde var olan Batı etkisi ve kültürüyle, şehri devralan Cumhuriyet'in eklenme süreci tartışılmıştır. Araştırmamızda şehirde Cumhuriyet'in ilanından sonraki değişimler ön plana çıkmış olsa da, şehri meydana getiren unsurlar ve bunların geçmişle olan bağını kurmak adına bazen bu tarihlenmenin de gerilerine gidilmiştir. Cumhuriyet'in ilanını başlangıç noktası belirleyen bu çalışma, çok partili dönemin başlangıcıyla sınırlandırılmıştır.

Araştırmamızda şehrin Cumhuriyet ile birlikte tecrübe etmeye başladığı sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik değişimler sıradan insanların gözüyle anlatılmış, bunun için de sıradan insanlara daha çok yer verilen edebiyat ürünleri bu çalışmada kaynak olarak ön planda yer almıştır.

Cumhuriyet'in devralmış olduğu bu sanayi şehrinin Cumhuriyet ile tecrübe etmeye başladığı değişimlerin halkın üzerinde bırakmış olduğu etkiler tespit edilirken, öncelikle devletin niyeti ortaya konulmuş, sonra halk tarafından nasıl algılandığına değinilmiştir. Bu nedenle araştırmamızda, resmî devlet kayıtları ve resmî olmayanların mukayesesi yapılarak tecrübe edilen değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca şehrin siyasi oluşumuna da değinilerek taşranın merkez ile olan ilişkilerinin şehre olan yansımaları da tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Cumhuriyet, şehrin daha önce sahip olduğu sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik imkânlarını millî devlet politikasına uygun olarak değiştirmeyi denemiş, bazılarında başarılı olmuş, bazı dinamiklere ise müdahale etmemiştir. Zonguldak'ta, yeni yönetimin devralmış olduğu her ne varsa Batılı bir kimlik taşımış, şehir “medenîyetin gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak nitelendirilirken, bu unsurların şehre daha çok Fransızlar tarafından kazandırıldığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Zonguldak, Cumhuriyet, Şehir, Batılı, Kömür.

ABSTRACT

TAN, Çağlar. *Zonguldak At The First Half of The 20th Century: Daily Life and Politics*, Master Thesis, Ankara, 2015.

In this study, the social, cultural, political and economic changes Zonguldak, that is a city formed after the detection of coal in the surroundings, started to experience with the establishment of Republic have been investigated. The existing Western culture with its impact and the duration of integration by means of republican regime has been discussed in this study examining what the new administration added to the already existing trends in the region with the declaration of the Republic. Although the following changes taken place afterwards are at the foreground, our research sometimes goes back to earlier times in the relevant history so as to point out the features defining the city and their relationship with the past. Taking the declaration of Republic as the starting point, this study has been limited to the beginning of multi-party era.

In our research, the social, cultural, political and economic changes which the city itself began to experience with the declaration have been narrated through the point of views of common people. Therefore, the literary works dealing mostly with those people are regarded as the primary sources.

Revealing the impact of changes experienced by the inhabitants of this industrial city, the intention of state has been firstly pointed out, and how this was perceived has been referred, respectively. Thus, the experienced change has been explained by comparing the formal records of the state with the informal. In addition, by referring to the political formation of the city, the reflections of relationships between centre and province to the city have been determined.

To sum up, the Republic tried to change the existing social, cultural, political and economic facilities of the city in accordance with its national state policy and succeed in some of them while it did not interfere with some dynamics. Everything taken over by the new republican administration in Zonguldak was identified as “the Western” and the city was described as “the isolated outpost of civilization”, and it has been emphasized that those features were mainly introduced by the French.

Key Words

Zonguldak, the Republic, City, the Western, Coal.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi-vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLOLAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
CUMHURİYET'İN MODERNLEŞTİRME PROJESİNE ZONGULDAK'TAN BAKMAK	1
ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR VE ÇERÇEVESİ.....	4
1. BATAKLIKTAN AYDINLIĞA	12
1.1. ZONGULDAK VE ŞEHRE DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ	12
1.2. MEDENİYETİN KÜÇÜK VE GÖZLERDEN UZAK KALMIŞ İLERİ KARAKOLU: ZONGULDAK.....	23
1.3. ZONGULDAK'LA BÜTÜNLEŞEN İKİ EĞLENCE BİÇİMİ: BALO VE SİNEMALAR.....	28
1.4. ZONGULDAK HALKEVİ'NİN İLK İCRAATI: MÜHENDİSLER OLMAYINCA BAYRAM TÜRKLEŞTİRİLİYOR (SANTA BARBE YORTUSU UZUN MEHMET KÖMÜR BAYRAMI'NA DEVŞİRİLİYOR)	34
2. CUMHURİYET'İN ZONGULDAK'TA KÖK SALIŞI	41
2.1. KÖMÜR HAVZASI'NI EKONOMİK VE KÜLTÜREL ANLAMDA MİLLİLEŞTİRME ÇABALARI	41
2.2. EDEBİYATIN ZONGULDAK'A AÇILAN PENCERESİ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI ZONGULDAK'INA EDEBİYATIN PENCERESİNDEN BAKMAK	52
2.2.1. Şehre Tepeden Bakmayı Anlamak: Roman, Şiir ve Anılarda Fener Mahallesi.....	56
2.2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Zonguldak	58
2.2.3. İkinci Mükellefiyet Dönemi'nin Edebiyattaki Yansımaları	64

2.3. İNSANLARI YORULMADAN SOKAKLARI YORULAN ŞEHRİN YORGUN
ÇOCUKLARI: RÜŞTÜ ONUR-MUZAFFER TAYYİP USLU-KEMAL ULUSER . 72

3. BİR SİYASİ MÜCADELE ALANI OLARAK ZONGULDAK'TA SEÇİMLER VE SİYASİ PROPAGANDA FAALİYETLERİ (1923-1950).....	82
3.1. ŞEHİR-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ZONGULDAK	82
3.2. TEK PARTİ'NİN ZONGULDAK TEMSİLCİLERİ KİMLERDİ?.....	85
3.2.1. Zonguldak'tan İşçi Mebuslar Meclis'e Giriyor	88
3.3. ZONGULDAK'TA MÜNHAL MEBUSLUK SEÇİMLERİ	89
3.3.1. 1945 Münhal Mebusluk Seçimi: Taşra ile Merkez Karşı Karşıya Geliyor	100
3.4. ZONGULDAK'IN ÇOK PARTİLİ DÖNEM SİYASİ MANZARASI.....	108
SONUÇ.....	116
KAYNAKLAR	121
EKLER.....	130
EK 1: 1937 SENESİNDE BEYCUMA YOL YAPIMINDA ÇALIŞTIRILAN MÜKELLEF İŞÇİLER.....	130
EK 2: 1937 SENESİNDE BEYCUMA YOL YAPIMINDA ÇALIŞTIRILAN MÜKELLEF İŞÇİLER.....	131
EK 3: ACILIK DERESİ VE ZONGULDAK ŞEHİR MERKEZİ (1906).....	132
EK 4: OSMANLI FRANSIZ ŞİRKETİ LAVVARI (1900'LER).....	133
EK 5: ZONGULDAK İSKELE POLİS KARAKOLU.....	134
EK 6: ZONGULDAK GAZİ PAŞA CADDESİ'NDEN BİR GÖRÜNTÜ.....	135
EK 7: ZONGULDAK LİMANI VE DEMİRYOLU HATTI.....	136
EK 8: MADEN OCAĞINDA ÇALIŞAN BİR İŞÇİ.....	137
EK 9: TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU.....	138
EK 10: TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN FORMU.....	139
ÖZGEÇMİŞ.....	140

KISALTMALAR DİZİNİ

- A.g.e. : Adı Geçen Eser
A.g.m. : Adı Geçen Makale
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
Çev. : Çeviren
DP : Demokrat Parti
EKİ : Ereğli Kömürleri İşletmesi
Haz. : Hazırlayan
MKK : Millî Korunma Kanunu
MTA : Maden Tetkik Arama
TTK : Türkiye Taşkömürü Kurumu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 1945 Yılı Zonguldak Mebusluğu İçin Adaylık Başvurusunda Bulunanların Dilekçelerinden Yola Çıkılarak Ortaya Çıkarılan Aday Profili.....	100
Tablo 2: 1946- 1950 Zonguldak Milletvekilleri.....	109
Tablo 3 : 1950- 1954 Zonguldak Milletvekilleri.....	110

GİRİŞ

CUMHURİYET'İN MODERNLEŞTİRME PROJESİNE ZONGULDAK'TAN BAKMAK

Bu araştırmaya, en basit ifadeyle, Zonguldak'ın, Cumhuriyet ile birlikte tecrübe etmeye başladığı değişim ve dönüşüm öyküsünün ortaya konulması niyetiyle başlanmıştır. Araştırmamızın ilhamı ise, henüz Cumhuriyet'in ilk yıllarında Zonguldak'a yolu düşen bir gezginin Zonguldak için yazdıkları olmuştur.

Clare Sheridan adlı bu seyyah, seyahatına İstanbul'dan başlayıp kıyıyı izleyerek Zonguldak'a gelmiş ve daha sonra kaleme almış olduğu anılarında burayı “medenîyetin gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak nitelendirmiştir.¹ Zonguldak'ın “medenî” bir yer olarak tasvir edilmesi o yıllarda bölgenin sahip olduğu ve Anadolu'nun birçok şehrinde bulunmayan olanakları ile ilişkilendirilmelidir. Zira, 1920'li yılların başında, savaştan yeni çıkmış bir ülke olan Türkiye'nin pek çok şehrinde sinema, tenis, balo gibi olanaklardan söz etmek mümkün değilken Zonguldak, bu imkânlarla çok erken kavuşan bir şehir olarak öne çıkar. Bu nedenle araştırmamız, seyyahın bu benzetmesi üzerinden giderek Zonguldak'ı “medenîyetin ileri karakolu” haline getiren dinamikleri saptamayı hedefler ve şu soruyu sorar: Zonguldak'ı, “medenîyetin ileri karakolu” haline getiren unsurlar nelerdir ve Cumhuriyet şehri devraldıktan sonra, bunlar üzerine neler eklemiştir?

Zonguldak tarih sahnesine 1829 yılında keşfedildiği kabul edilen kömürle beraber çıkar.² Daha sonrasında, kömürün devlet tarafından pazara sunulmak istenmesi sonucu bölgeye birçok yerli ve yabancı sermaye gelir.³ Sermayenin 1900'lerin başından itibaren

¹ Clare Sheridan, *Sade Türk Kahvesi*, Arion Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 105.

² Her ne kadar kömürün Zonguldak'ta keşfinin 1829 yılında Ereğli'nin Kestaneci Köyü'nden Mehmet isimli bir bahriye eri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilse de, bu kişi ve tespit edilen tarihin bir kurgudan ibaret olduğu daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir. Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi* isimli çalışmasında kömürün nasıl keşfedildiği üzerine yapılan araştırmaları bir araya getirmiştir. Bkz. , Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, İlkadım Matbası, Zonguldak, 1993, s. 5-9. Araştırmamızın ileri safhâlarında bu konuya daha detaylı değinilecektir.

³ Bahsedilen yerli ve yabancı ocak sahipleri için bkz., Sadrettin Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, Etibank Yayınları, Ankara, 1941, s. 15-24. ; Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, İlkadım Matbası, Zonguldak, 1993, s. 27-30.

kömür işletme merkezlerini Ereğli'den Kozlu ve Zonguldak' a taşınması ise bahsedilen yerin zaman içerisinde şehir olabilecek kadar gelişmesine zemin hazırlar.⁴

Bugünkü varlığını ve kazanımlarını kömüre borçlu olan Zonguldak, kömürün keşfinden evvel sazlık, bataklıklarla kaplı, bu sebeple de limanına yanaşmak isteyen gemicilere korku veren bir noktadır. Etrafında sadece birkaç bina ve hanenin bulunduğu bu bataklık arazi ve çevresi zaman içerisinde yerli, özellikle de yabancı işletmelerin akınına uğrayarak değişmeye başlar.

Saray mimarlarından Yanko Bey'e şehirde liman inşaatı yapma imtiyazının verilmesi⁵ ve ihtiyaç fazlası ürünlerin pazarlanmaya başlanmasıyla yabancı sermayenin akınına uğrayan Zonguldak'ın ilk konukları İngilizler olur. Bunun yanında, İngilizler tarafından işletilen kömür ocaklarına ilgisini gizleyemeyen ve bu servetten pay almak isteyen diğer Batılı ülkeler de gözünü şehre diker. Bu nedenle, 1900'lü yılların başına gelindiğinde şehirde, birçok yerli ve yabancı işletmenin aktif olduğunu görürüz.

Geçim kaynağı daha çok tarım, hayvancılık ve denizcilik olan Zonguldak yerlilerinin kömür ocaklarıyla daha önce tanışık olmayışı nedeniyle bölgeye Balkanlar'dan taş ve ocak ustaları getirtilerek kömür çıkarılmaya başlanır. Zaman içerisinde yerel halkın da ocaklara girmesi sonucu şehirde büyük bir iş alanı meydana gelir. Oluşan istihdam beraberinde yatırımları getirirken, yapılan yatırımlar da şehrin değişmesini kaçınılmaz kılar.

Maden ocaklarının çoğunun Fransız Ereğli Şirketi tarafından işletilmesi şehri yoğun bir Fransız etkisine maruz bırakır. Bu bakımdan, birçok Fransız işletmeci ve mühendisin yaşadığı şehirde göze çarpan ilk değişim görsel olur. İçerisine döşenen demiryolu, yapılan yeni mendirekler ve kömür taşıma hatları bunların başında gelir. Ayrıca, yabancı mühendisler ve ocak sahiplerinin imtiyazlarını gösterir şekilde tertip ettikleri yeni yaşam alanları da göze çarpan bir diğer unsurdur. Yalnız Fransızlar değil, kömür ocaklarını işleten İtalyanlar, İngilizler, Amerikanlar ve Almanlar da kendi yaşam alanlarını oluştururlar. Farklı medeniyetlerin bir arada yaşaması ise gruplar arasında kültürel etkileşimi kaçınılmaz kılar. Batılı şirketler yalnız kendi yaşam alanlarını oluşturmakla da yetinmezler, aynı zamanda kendi kültürlerini de yaşatmaya devam

⁴ Hamit Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, Pervaz Yayınları, Ankara, 2005, s. 195.

⁵ Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, s. 15-16.

ederler. Bu anlamda, Fransızlar'ın ve diğer Avrupalılar'ın yerel halkı tanıştırdığı ilk kültür unsurları arasında şehir sakinlerinin daha önce tanışık olmadığı balo, sinema ve spor gibi sosyal etkinlikler yer alır.

Tüm bunların yanında, artan işçi sayısı ile paralellik gösteren işçi ihtiyaçları da dikkate alınarak işçilerin barınma, beslenme ve sağlık hizmetlerini karşılamak adına şehirde açılan ocaklar ve çevresinde mimari bir hareketlilik de başlar. İşçi pavyonları ve barakalar, işçilerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için ocak çevrelerine inşa edilen dükkânlar, sağlık hizmetlerini sağlamak adına da ufak çaplı revir, hastane ve eczaneler inşa edilir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Almanlar tarafından el konulan kömür madenleri, Millî Mücadele döneminde şehirde birçok maden ocağı işleten Fransızlar tarafından işgal edilir. Fazla sürmeyen bu işgal sonrasında, Millî Mücadele'nin kazanılması ve yeni rejimin kurulması ile birlikte Fransız ve diğer Batılı şirketler şehirdeki ticari faaliyetlerine kaldıkları yerden devam ederler.

İş ve işçi güvenliği, işçi sağlığı gibi konularda umursamaz davranan yabancı işletmecilerin tersine Millî Hükümet daha savaş yıllarında, havzada çalışan işçilerin temel sorunlarına çözüm getirmek adına birtakım kanunlar çıkarır.⁶ Nihayet, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ciddi bir enerji kaynağı olan kömürün daha düzenli ve istenilen miktarda çıkarılması hedefiyle devlet, Zonguldak'ın sorunlarına daha fazla eğilmeye başlar. Şehrin sorunlarını tam olarak gündeme getirmenin ilk koşulu ise şehrin meclisteki temsiliyetidir. Bu sebeple, ilk meclise tek bir mebus bile gönderemeyen şehir, İkinci Meclis'te dört milletvekili tarafından temsil edilir.⁷

Nihayetinde, Millî Mücadele dönemi ve sonrasında, birçok yasal düzenlemelerle sosyal ve ekonomik hayatı yeniden şekillendirilen Zonguldak, Millî Hükümet'in 1924'te vermiş olduğu bir ünvan ile vilayet olur.⁸ Zonguldak'ın değişim hikâyesine Cumhuriyet'in eklemlenmesi de, işte bu tarihten sonra gerçekleşmeye başlar. Bu

⁶ Bu kanunlardan ilki 10 Eylül 1337 (1921) tarihinde çıkarılan “**Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun'dur.**” Onbeş maddeden oluşan bu kanun Enver'e göre; “...saltanatın yıllardan beri ihmal ettiği öz vatandaşlarına uzanan ilk müşfik elin sembolü”dür. Bkz. , Sadrettin Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, s. 37.

⁷ 1923-1927 yılları arasında Zonguldak'ı temsil eden mebuslar; Halil Türkmen, Ahmet Ragıp Özdemiroğlu, Abdullah Hilmi Tunali ve Yusuf Ziya Özenci'dir.

⁸ Savaşkan, *Zonguldak Kömür Havzası Tarihçesi*, s. 66.

gelişmelere bağlı olarak şehrin daha önce sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik mirası üzerine eklemlenen ve var olanlarla uyumlu hale getirilmeye çalışılan bir değişim hareketi başlar.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR VE ÇERÇEVESİ

Bir şehrin sosyal hayatını incelemek, gündelik hayatın ana kahramanları olan sıradan insanların geçirmiş olduğu değişimleri gözlemlemek, gerek Osmanlı, gerekse erken ve geç dönem Cumhuriyet şehirlerinde sıradan insanların hayatlarına girmeyi gerektirdiğinden zannedildiği kadar kolay değildir. Tarihçi, eğer o şehrin tarihini, devletin oradaki varlığını göstermek adına yazıyorsa başvuracağı ilk yer arşivler olurken, gündelik hayatın vazgeçilmez unsuru olan sıradan insanlara ise devletin resmî kayıtlarında ancak devlet ile çatıştıkları zaman rastlanır.⁹

Bahsedilen nitelikteki resmî devlet kayıtları dönemin Zonguldak'ını anlamada devletin gözünden ele alınan bir çerçeve çizer. Baş aktörün devlet olduğu bir değişim hikâyesinin tarihini yazmak ise tarihçiye gündelik hayatın aktörlerini, devletin öngördüğü oranda işleme olanağından başka bir şey veremez.

Zonguldak'ta, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte tecrübe edilen sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik değişimi sadece “modernleşme” ya da “çağdaşlaşma” başlıkları altında anlamaya çalışmak, tarihçiyi biraz önce bahsedilen devletin kara kutusu olan arşivlere yönlendirir. Arşiv odaklı işlenen bu değişimler ise, tecrübe edilen bu süreci devlet gözüyle anlatmaktan öteye geçemez. Bunun sebebi, “modernleşme” ya da “çağdaşlaşma” sürecinin genelde, devletin yukarıdan empoze ettiği kurallar ile gerçekleştiği görüşünün yaygın olarak kabul edilmesidir.

Şehrin, Cumhuriyet ile birlikte tecrübe etmeye başladığı değişimi resmî kaynakları tamamen görmezden gelerek yazmak da mümkün değildir. Aynı şekilde, sıradan insanların hikâyesini ön plana çıkarmak adına, devlet faktörünün insanlar üzerindeki etkilerini atlamak da ciddi bir eksiklik olur. Bu sebeple bu araştırmada Zonguldak'ta Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan ve çok partili dönemin tecrübe edildiği yıllara

⁹Hakan Kaynar, *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14.

kadar uzanan dönemde sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik değişimler ve bunların sıradan insanlar üzerinde bırakmış olduğu etkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken gerek arşivler gerekse sıradan insanların hikâyelerine daha çok yer veren edebî nitelikteki kaynaklar kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan kaynakları detaylandırmadan önce, birtakım sebeplerden ötürü ulaşamadığımız kaynaklardan bahsetmemizin daha uygun olacağını düşündük. Ülkemizde, kurumsal arşiv oluşturma alışkanlığı ne yazık ki henüz istenilen düzeye gelmemişken, daha önceden oluşturulan arşivlerin de muhafaza edilmeyerek değersiz kâğıt parçalarından ibaret görülüp geri dönüşüme gönderilmesi de sanırım toplum olarak bir diğer talihsizliğimizdir. Nitekim Zonguldak'ta da, Ereğli Kömür İşletmeleri Kurumu'nun oluşturmuş olduğu arşiv dökümanlarının gereksiz olduğu düşünülerek kamyonlara yüklenerek geri dönüşüm fabrikalarına yollandığını öğrendik. Geride kalıp kurtarılanların ise bugün şehrin yerel tarihçilerinin ellerinde olduğunu bilmekteyiz. Bu nedenle araştırmamızı gerçekleştirirken karşılaştığımız en büyük zorluk, özellikle erken Cumhuriyet dönemi Zonguldak'ını değerlendirebileceğimiz belge ve kaynakların tarihçiyi tatmin edecek nicelikten uzak olmasıdır. Bu da bizi zoraki olarak ikinci el kaynaklara yöneltmiştir. Fakat ikinci el kaynakların çoğu da, akademik düzeyde çalışmalardan ziyade, şehrin yerel tarihçileri tarafından hazırlanan kitap, makale ve çeşitli bildirilerden oluşmaktadır.

Münferit nedenlerle yok olan / ulaşılamayan kaynakları bir kenara bırakırsak, araştırmamızda genel başlıklar altında üç tür kaynak kullanılmıştır: Bu kaynaklardan ilki süreli yayınlardır.

Gazeteleri, “sıradan bir gün içerisinde sıradan insanların hikâyelerinin bazen birkaç sütun, bazen sayfalar dolusu anlatıldığı objeler olarak görmek”¹⁰ çok da abartılı olmaz. Çoğu zaman içinde bulunan şartlar ve siyasi iktidarın yapmış olduklarıyla ilgilenen ve öyle ya da böyle bir taraf tercihi olan gazetelerin, gündelik hayatın kahramanlarına değinen haberlerinin azlığını yadırgamamak gerekir. Ayrıca, Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yılları düşünüldüğünde gazete çıkarmanın ne kadar zor olduğunu da bilmekteyiz. Öyle ki bu dönemlerde, gazete çıkarma imtiyazına sahip olanların bir şekilde iktidar ya da iktidarın şehirdeki temsilcileriyle bağlantılarının olduğu

¹⁰ Kaynar, *a.g.e.*, s.15

bilinmektedir. Nitekim ancak Cumhuriyet'in ilanından birkaç ay önce, ilk gazetesini çıkararak Zonguldak'ta 1940'lara kadar basın hayatına yalnız bir gazete egemen olmuş ve dönemin siyasi şartları da göz önünde bulundurulduğunda bu gazetenin haberlerini çoğunlukla gündelik meselelerden ziyade meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışan rejimin gündeminde olan konular oluşturmuştur. Fakat yine de satır aralarında, bazen de gazete sayfalarının en ücra köşelerinde, şehirle ilgili haberler bulmak mümkün olmuştur.

Zonguldak 1950 yılına kadar, süreli yayınlar bakımından gün geçtikçe gelişen ve basın hayatına yeni gazetelerin katıldığı bir şehir olur. Bu anlamda, 1950 yılı itibariyle şehirde çıkarılan gazeteler şöyledir: *Zonguldak*, *Kömür*, *Ocak*, *Türkün Sesi*, *Türk Sesi*, *Zonguldak Postası*, *Vardiya*, *Uzun Mehmet*, *Demokrat Zonguldak*, *Tosun*, *Halk Dostu*.¹¹ Bunların yanında, şehirde halkevinin yayını olan *Karaelmas Dergisi* ve yine yerel nitelikte, dönemin yerel ve ulusal şair ve yazarlarının öykü, hikâye, şiir ve makalelerinin yayımlandığı *Doğu Dergisi* de Zonguldak'ta yayımlanır. Bahsedilen süreli yayınlar içerisinde *Zonguldak* ve *Ocak* gazeteleri diğer gazetelere kıyasla, yayınlanma düzenleri kendi içerisinde daha tutarlı ve daha uzun bir süreci kapsadığı için araştırmamızda en çok başvurulan gazetelerden olmuştur. Ayrıca *Karaelmas* ve *Doğu* dergileri de, Cumhuriyet Zonguldak'ından şehir manzaraları sunduğu için araştırmamızda başvurulan kaynaklardan olmuştur. Öyle ki, "gazetelerin büyük harfli gündemlerinden nefes aldıkça çeşitli yazarlar"¹², yaşadıkları çevreye dair gözlemlerini dönemin okurları ile paylaşırken bugünün tarihçilerine de eşsiz bir kaynak bırakmışlardır.

Araştırmamızda başvurulan bir diğer kaynak ise resmî belge ve yazışmalardır. Bu resmî belgelerden en çok yararlanılanları ise, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki (B.C.A.) belgeler olmuştur. Bu belgelerden CHP Fonu altında bulunanları, özellikle şehirde gerçekleştirilen milletvekili seçimleri ve bunun için yapılan propagandalar hakkında önemli veriler içermektedir. Bu sebeple de, bahsedilen belgelerin araştırmamızda en çok istifa edildiği yer şehrin seçim süreci ve atmosferinin anlatıldığı bölüm olmuştur. Bunun yanında, şehir ile ilgili alınan kararlar ve yerel yönetim ile merkez arasında yapılan yazışmalar da yine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden istifa edilen belgeler arasındadır.

¹¹ Dilşad Yirsutimur, "Zonguldak Basın Tarihi (1923-2007)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008, s. 9-21.

¹² Kaynar, *a.g.e.*, s. 16.

Zonguldak, kömürün işletilmesi ile birlikte, idari anlamda gelişmeye başlayan ve devlet teşekküllerinin hızla yürütme organlarını kurmuş olduğu bir şehir olarak başkent ile sürekli irtibat halinde olmuş, bu sebeple de merkez ile kurulan iletişim çoğu zaman resmî kanallar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Madenleri işletmek adına kurulan Ereğli Kömür İşletmeleri, Türkiye Taşkömürü Kurumu ve Maden Tetkik Arama gibi resmî devlet kuruluşlarının merkez ile yapmış olduğu yazışmalar bizlere, şehrin emek gücü olan işçi sınıfının çalışma şartları, sosyal statüleri, devlet tarafından nasıl algılandıkları gibi konularda ipuçları vermiştir. Bu sebeple bu araştırmada, bahsedilen kurumların arşivleri de kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun yanında bazı yerel tarihçilerin sahip oldukları fotoğraf arşivleri de bu araştırmanın kaynakları arasında yer almıştır.

Son olarak bu çalışmada, 1923-1950 arası Zonguldak'ta yaşayan ya da Zonguldak'ı eserlerinde mekân olarak seçen yazarlar ya da şehirde yaşamış insanlar tarafından kaleme alınan anı, roman, hikâye, gezi yazıları, mektup, röportaj ve şiir gibi edebiyat ürünlerinden yararlanılmıştır. Edebiyat ürünleri, sıradan insanların gündelik hayatını en fazla konu edinen eserler olması sebebiyle, bizlere şehir hayatı ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bu yüzden, Kaynar'ın dediği gibi; “her ne kadar edebiyat, üreticisinin hayal gücüne bağlı olsa da, o hayal gücünden çıkan hikâyenin üzerinde kurulduğu mekânın gerçek halinden çok da başkalaşamazlar.”¹³ Dolayısıyla, şehri anlatan eserler de bu anlamda Zonguldak'tan çok da farklılaşmamıştır.

Şehrin tarihini araştırırken en fazla rastlanılan kaynaklar süreli yayınlar dışında, edebiyat eserleri olmuştur. Bunlar içerisinde ilk sırada yer alanı ise anılardır. Uzun yıllar boyunca edebiyat geleneği oluşmayan Zonguldak'ta, roman ve hikâye yazımı 1940'lı yılların başlarından itibaren gelişmeye başlar. Bu yıllar aynı zamanda Zonguldak'ın kültürel faaliyetlerinin en zirvede olduğu yıllardır. Çünkü bu yıllarda, birçok yazar ve şairin yolu bir şekilde Zonguldak'la kesişir. Sadece Zonguldak'a uğrayanlar değil, aynı zamanda şehre uzak olup da şehri yazanların sayısı da oldukça fazladır. Bu sebeple bazıları Zonguldak ile ilgili belleğinde kalanları kaleme almayı tercih etmişken, bazıları ise bunları gazetecilere anlatmayı tercih etmiştir.

Araştırmamızda kullanılan edebî eserler kaleme alındığı zaman dilimleri dikkate alınırsa ikiye ayrılmaktadır. İlk grup, olayların yaşandığı dönemde not halinde tutularak ya da

¹³Kaynar, *a.g.e.*, s. 17.

döneme şahit olanlar tarafından yazılmış olan roman ve hikâyeler, ikinci grupsa olayların üzerinden uzun zaman geçtikten sonra üretilmiş olanlar. Bu çalışmada yazarın şahitliği daha çok önemsendiği için çoğunlukla olayları yaşandığı zamanın içinde yazılan eserler kullanılmıştır.

Edebiyat ürünlerinden olmakla birlikte yazarın kişinin duygu ve düşünceleriyle birlikte bulunduğu şehirden karşı şehre, gönderildiği şehrin havasını da taşıyan mektuplar bu çalışmada kullanılan bir diğer kaynaktır. Çok fazla sayıda olmasa da bazen bir aşk mektubundan, bazen de bir arkadaşına yazılan dostane mektuptan yazarın kişinin yazdığı şehirden görüntüler bulmak mümkün olmuştur.

Araştırmada kullanılan edebî malzemelerden biri de gezi yazılarıdır. Kullanılan gezi yazılarından bazıları, yabancı misyonerlerin notlarından kitap haline getirilirken, bazıları da Anadolu'da Millî Mücadele'ye katılmak isteyen vatansever insanların gözlerinden kaleme alınmıştır. Bunların yanında, daha sonraları turistik amaçlarla şehre gelip izlenimlerini yazıya dökenler de vardır. Bu sebeple gezi yazıları gerek şehrin fiziki görüntüsünü, gerekse iç dinamiklerini anlatması bakımından çalışmamızda önemli bir yer edinmiştir.

Çoğu zaman şehirler, şairlerin ilham kaynağı olmuştur. Bu sebeple, birçok şair şiirinde hayran olduğu şehri anlatmıştır. Bizim şairlerimize ilham olan şehirler içinde en çok İstanbul yer almıştır. Şehrin eşsiz güzelliği karşısında çoğu kez mest olan şairler, hemen kalemlerine sarılmışlardır. Yazılan bu şiirler yalnız şairin duygularını değil, aynı zamanda hakkında şiirler kaleme alınan şehrin dokusunu da anlatmıştır. Bu bağlamda şiir, şehir tarihi araştırmalarında önemli bir kaynaktır. Her ne kadar Zonguldak'a şiirlerde İstanbul kadar rastlanılmasa da, yine de burayı anlatan şiirler ve şairler vardır. Bu şiirlerde kimi zaman sıradan bir insan anlatılırken, kimi zaman da şehrin bizatihi kendisini anlatmıştır. İçeriği her ne olursa olsun bu şiirler şehri anlattığı için araştırmamızda kullanılan edebî kaynaklar içerisinde yer almıştır.

Son olarak bu çalışmada, bizzat dönemin canlı tanıklarının izlenimlerini anlattıkları sözlü tarih çalışması ürünlerinden röportajlar ve söyleşiler de kaynak olarak kullanılmıştır. Dönemin olaylarına tanık olan bu insanların anlattıkları ile tam da

hikâyemizin kahramanları olan sıradan insanların gözünden şehri anlama ve yorumlama fırsatı yakalanmıştır.

Bütün bu kaynaklara yöneltilen soru ise şu olmuştur: “1920’li yılların başında şehri ziyaret eden bir yabancı, burayı neden “medenîyetin gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak nitelendirmiştir? Cumhuriyet’in ilan edilmesinden önce, diğer şehirlerin pek çoğunda bulunmayan olanaklara sahip olan Zonguldak’a, “modern” bir görünüm veren, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi unsurlar nelerdir? Cumhuriyet yönetiminin bunlar üzerine katkısı hangi düzeyde ve nasıl olmuştur?

Araştırmamız, bu soruları cevaplandırmak için üç bölümden oluşuyor. Birinci bölüme, Zonguldak’ın bir yerleşim yeri olarak nasıl ortaya çıktığı ve adının nereden geldiği üzerine yapılan çalışmalar ve ortaya atılan görüşlerin genel bir değerlendirilmesi ile başlanmıştır. Daha sonra, Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süre içerisinde şehrin genel görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Bu görüntü anlatılırken anılardan ve resmî kaynaklardan yararlanılmıştır. Bir sonraki aşamada, “medenîyetin küçük ve gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak nitelendirilen Zonguldak’ın, yabancı sermaye dönemindeki görüntüsüne değinmiştir. Bunun yanında, Cumhuriyet’in bir kültür kurumu olan Türk Ocakları’nın şehirde kültür faaliyetlerine olan katkısından da bahsedilmiştir. Ayrıca, Zonguldak Halkevi’nin kuruluşu ile birlikte Batılı bir inanıştan doğan ve halk tarafından da benimsenen bir kutlamanın millî bir kimliğe nasıl dönüştürüldüğü süreci anlatılmıştır. Sonuç olarak araştırmamızın ilk bölümü, dönem itibari ile 1930’ların başlarına kadar olan gelişmelere değinmeyi hedeflemiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise Cumhuriyet’in şehirde sosyo-kültürel ve ekonomik millîleştirme sürecini irdelemeyi hedeflemiştir. Bunun için de araştırmamızın bu bölümünün başlangıç noktası 1930’ların başı olarak belirlenmiştir. Böyle bir tarihin başlangıç olarak alınmasının nedeni ise, Cumhuriyet’in şehrin çehresini değiştiren kararları bu tarihlerde almaya başlamış olmasıdır. Cumhuriyet’in şehirde yürütmüş olduğu politikalarla birlikte bu bölümde, yabancı sermaye ve şehir ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağların îzahı için bazı ekonomik ve kültürel örnekler üzerinden gidilmiştir. Ayrıca, şehrin yabancı sermaye ve Cumhuriyet ile değişmeye başlayan fiziki görüntüsü de bu bölümde anlatılmaya çalışılmıştır. Araştırmamızın bu bölümünde değinilen bir başka husus ise, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Zonguldak’ın

içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durum olmuştur. Sıradan insanların tarihi yazılmaya çalışıldığı için dönemin edebî ürünlerinin en fazla faydalandığı bölüm burası olmuştur. Bu sebeple, başlığımızın "*Edebiyat'ın Zonguldak'a Açılan Penceresi*" ismi olmasıyla da aslında bu dönemin anlatımı yapılırken, kaynak olarak edebî eserleri kullandığımızın altı çizilmiştir. Yine aynı şekilde, savaş yıllarının yaratmış olduğu birtakım zorluklar ve şehre özel çıkarılan bazı kanunların şehrin sâkinleri üzerinde bıraktığı etkiler de yine edebiyat penceresinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, şehirden seçilen kahramanlar üzerinden, ki belirlenen kahramanlar edebiyat ürünleri içerisinde tespit edilen kahramanlardır, savaş yılları Zonguldak'ının kültürel yaşamına da ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın son bölümünde ise, Zonguldak'ta yapılan genel seçimler, Zonguldak'ın milletvekili profilleri ve seçim sürecinde uygulanan siyasi propagandalara değinilerek Tek Parti dönemi siyaset anlayışı ve uygulamaları Zonguldak özelinde irdelenmeye çalışılmıştır. Şehrin milletvekili profilini ortaya koymak için de, birtakım kriterler belirlenip bunlar üzerinden bahsedilen profile çerçeve çizmek hedeflenmiştir. Bu nedenle milletvekilleri; doğum yeri-yerellik bağlantısı, eğitim, meslek ve bir sonraki mecliste sürekliliklerini sürdürüp sürdürmemeleri gibi kriterlere göre sınıflandırılarak¹⁴, CHP'nin Zonguldak milletvekilleri profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde yalnız Zonguldak milletvekilleri profilleri tespit edilmeye çalışılmamış, aynı zamanda, zaman zaman yapılan ara seçimlere ve bu seçimlerde uygulanan farklı seçim politikalarına da değinilmiştir. Politika farklılıklarını tespit edebilmek için de gerek arşiv belgeleri gerekse süreli yayınlardan sıkça faydalanılmıştır. Ayrıca, yalnız Tek Parti dönemi milletvekili profilleri ortaya konulmaya çalışılmamış, aynı zamanda dönem itibariyle araştırmamızın odaklandığı zaman dilimine giren Demokrat Parti'nin Zonguldak seçimleri de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Bu sebeple araştırmamızın bu bölümü, aynı zamanda CHP ve DP'nin uygulamış oldukları seçim politikaları ve bu politikaların benzerlik ve farklılıklarını da tespit etmeyi amaçlamıştır. Böylelikle, şehirde yapılan seçimler ve şehri temsil eden kişiler üzerinden şehrin ilgili dönemdeki sorunları hakkında ipuçları elde edilmeye çalışılmış ve şehrin tecrübe ettiği siyasi yaşam anlatılmaya çalışılmıştır.

¹⁴ Belgelerdeki bilgileri, bahsedilen başlıklar altında sınıflandırırken Ahmet Demirel'in "**Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**" adlı eserinde tespit ettiği kriterlerden esinlenilmiştir.

Tüm bu kaynaklar ışığında, Zonguldak'ın Cumhuriyet ile birlikte ne ölçüde değiştiği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu sorunun cevabını bulmak için de, Cumhuriyet'in devraldığı şehrin mevcut durumu ile devralınmadan önceki durumu arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak araştırmamızda, böyle bir bağlantı kurulmaya çalışılırken şehrin erken Cumhuriyet döneminden çok partili dönemin başlangıcına uzanan süreç içerisinde uğradığı değişimler üzerinde durulmuştur.

1. BATAKLIKTAN AYDINLIĞA

1.1. ZONGULDAK VE ŞEHRE DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ

Zonguldak belki de Türkiye'nin en yeni şehridir. Bugünkü şehrin tarihi çok uzağa gitmez. 1860'lı yıllarda şehrin bulunduğu yer, sazlık ve bataklıklarla kaplı, ahalisinin balıkçılık ile uğraştığı küçük bir köydür.¹⁵ Üzülmez Deresi'nin ağız kesimindeki bataklık arazinin kıyısında yer alan ve basit konutlardan meydana gelmiş olan bu küçük balıkçı köyü, bugünkü şehrin ilk çekirdek noktasıdır.¹⁶ Burası, Karadeniz kıyılarına sefer yapan gemicilerin uğramaya korktukları güven vermez bir noktadır. Liman, İstanbul'a gönderilen keresteleri almak için gelen gemiler yanaşsın diye yapılan bir tahta iskeleden ibarettir. Bu iskelenin şehre dönüşmesinin ise tek bir nedeni vardır: Kömür.

Buna rağmen şehir, kömürden almaz ismini. Her şehirde olduğu gibi yerel tarihçiler seslerden yola çıkarak "Zonguldak" a çeşitli hikâyeler atfederler. Bunlar bir zamanlar şehirde açıktan akan derelerin çevresinde yetişen bir otun isminden, Fransızların bölgeyi tanımlamak için kullandıkları kelimelere uzanır. Bahsi geçen otun ismi "zonguradır", çevreye de "zonguralık" demişler bu kelime zamanla bölgeyi, şehri anlatır olmuş. İkincisi akla daha yatkın görünür. Çevrede, şehirden önce isim verilen önemli bir nirengi noktası vardır: Göldağ. Bölgeyi buradan yola çıkarak tarif eden Fransızlar "Zone Guel Dagh" deyince, bunu duymuş olanların da duydukları gibi yani "zon-gul-dak" diye kullanmaları daha makul görünüyor. Ama bu ismi verenler, yani patron ecnebilerle işçi yerliler arasındaki mesafe düşünülünce, diğerlerinin bunu kabul etmeyip bir otun isminden ilham aldıklarını söylemeleri de anlaşılabilir. Şehrin ismini bölgenin bataklık olmasından aldığını söyleyenler de vardır. Buna atfedilen hikâyeye ise, şehrin ilk zamanlarda bataklık olması sebebiyle bölgede sivrisineklerin çok olması ve buna bağlı olarak gelişen sıtma hastalığının yaygınlaşarak hastalık sürecinde verdiği acıdan insan vücudunun "zonklamasıdır". Hikâyeye göre Zonguldak, bu acıdan doğan bir isimdir.¹⁷

¹⁵ A. Cemal, *Vilayetlerimiz-Kastamonu ve Zonguldak*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 63.

¹⁶ Nezih Başgelen, *Bir Zamanlar Zonguldak*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ofset Yapımevi, İstanbul, 2000, s. 5.

¹⁷ Ekrem Murat Zaman, *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı*, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2004, s. 18-19, Hamdi Genç, " Zonguldak Kazası", *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali*

Zonguldak'ı mekân olarak seçen bir hikâyede, şehrin doğduğu bu çekirdek nokta şöyle tasvir edilir:

“Zonguldak, gemilerin kayalık görüp sığınmak için girdikleri, sazlıklarla kaplı bu sahilde birkaç balıkçı barınağı, Üzülmez'den çıkıp gelip denize dökülen derenin bulunduğu, uyduruk iki tahta iskeleden başka bir yaşam belirtisinin görülmediği bir yer... Balık avlayan gemiciler bütün bu koyu baştanbaşa kaplayan sazlıklara Zongıracık veya Zongralık, yanaştıkları bu tahta iskeleye de Zongralık İskeleyi adını vermişlerdir. Bahsedilen iskele gemicilerin arada bir uğrayıp buradaki köylülerden süt ve yoğurt aldıkları Sütleşen İskeleyi'dir.”¹⁸

İstanbul'a, Haliç Tersaneleri'ne, kereste ve yakacak odunların gönderildiği iskelenin bahsedilen görüntüsü henüz kömürün şehrin çehresini değiştirmeye başlamadığı yıllara aittir. Şehir, varlığını kömüre borçludur. Eğer kömür olmasaydı, Zonguldak da olmayacaktı. Bu yüzden şehrin tarihi de kömürle başlar. Doğal olarak, 1850'lere kadar Zonguldak'tan bahsetmek mümkün değildir. Hikâyeye göre, Uzun Mehmet isimli bir bahriye erinin kömür damarına ilk kazmayı vuruşu, Zonguldak diye anılacak olan bir yerleşim yerinin de temelini atıldığı hamle olur.

Avrupa'da kömürün keşfi çok daha erken zamanlara tarihlenirken, Osmanlı'nın Zonguldak ve çevresindeki kömür madenlerini keşfetmesi XIX. yüzyılın ortalarında gerçekleşir. Hollanda ve Fransa'da XIII. yüzyılda, İngiltere'de III. Henry döneminde keşfedilen kömür, yine Almanya ve Fransa'da bir dönem kokusu, kiri ve isi gerekçesiyle yasaklanıp tekrar kullanılmaya başlanır. Osmanlı'nın kömürle ilk tanışması ise, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışının batı sahillerinde rastlanılan kömür yatakları ile olur.¹⁹

Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere ve Avrupa'da buhar gücünün önem kazanması, savaş gemilerinde rüzgâr gücünün yerini buharlı makinelerin almasıyla sonuçlanır.

Bildiriler Kitabı, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006, s. 317. Zonguldak adının kaynağı hakkında yapılan çalışmalar için bkz., Sadrettin Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, Eti Bank Yayınları, Ankara, 1941; Erol Çatma, *Zonguldak Taşkömürü Havzası Tarihi*, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, 2006; Hamit Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, Pervaz Yayınları, Ankara, 2005; Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1992; Donald Quartert, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009; Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi 1829-1989*, İlkadım Matbaası, Zonguldak, 1993; Osman Yalçın, *Zonguldak*, Özyürek Yayınevi, İstanbul, 1959; Hüseyin Namık Orkun, "Zonguldak Sözü'nün Aslına Dair", *Doğu Dergisi*, S:1, İlkteşrin 1942, s.35; Dr. Saim Ali İlemre, "Zonguldak Adı Hakkında", *Doğu Dergisi*, S:7-8, Mayıs-Haziran 1943, s. 26; Şükran Uzun Kırömeroğlu, "Cumhuriyet'in İlk Türkiye'nin Son Şehri Zonguldak", *Zonguldak Kent Sempozyumu 2011*, ed. Kemal Barış, Zonguldak, 2011.

¹⁸ Doğu Karaoğuz, *Karaelmas'ın İlk Madencileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 29-30.

¹⁹ Ahmet Öğreten, "Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:31, Erzurum, 2006, s. 137.

Avrupa, sanayide ve savaş gemilerinde artık buhar gücünü kullanırken Osmanlı Devleti'nin en büyük donanma sanayisi olan Haliç Tersanesi ve Tophaneleri'nde hâlâ odun yakılır. Avrupa kömür gücüyle hareket ettirdiği buharlı gemilerle erken tanışmış iken, Osmanlı'nın ilk buharlı gemisinin Marmara sularına indiği tarih 1828'dir. Osmanlı sularındaki bu ilk buharlı gemi, "*Swift*" adıyla kayıtlara geçer.²⁰ İhtiyacı olan kömürü İngiltere'den getirten ve tersanelerinde hızla tükettiği ülke ormanlarının kaynaklarını kullanan saltanat, bir ferman ile ülke topraklarında, İngiltere'den getirilen bu yanar taşlara benzer taşların aranması emrini verir. Bu pragmatik yaklaşım sayesinde imparatorluk, enerjide İngiltere'ye olan bağımlılıktan kurtulmayı hedefler.²¹

Avrupa'nın alternatif enerji kaynaklarını keşfetmesi, Osmanlı'yı da yeni kaynaklar bulma konusunda harekete geçirir. Bu nedenle hikâyeye göre, Osmanlı Bahriye'si her sene terhis olunan deniz erlerine kömür numunesi göstererek memleketlerine vardıklarında bu taşlardan aramalarını, eğer bunları bulan olursa da ödüllendirileceklerini söyler. Bu erlerden biri olan Ereğli'nin Kestaneci Köyü'nden Uzun Mehmet, değirmene un öğütmeye gittiğinde akan dereye kendisine gösterilen kömüre benzer taşlar bulur. "Talihli" adam taşların yandığını anlayınca, topladığı numunelerle İstanbul'a gider.²² Yapılan incelemelerde kömür olduğu anlaşılınca, padişah ödüllendirilir. Bir miktar nakit para verilmiş bir de ölünceye kadar maaş bağlanmıştı Uzun Mehmet'e. Ne var ki Uzun Mehmet'in ömrü uzun sürmez. Çıkarlarına ters düştüğü için, en azından söylenti bu yöndedir, Ereğlili Hacı İsmail tarafından öldürülmüştür.²³

Hikâyenin hem Osmanlı versiyonu hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında inşa edilen versiyonu temelde örtüşse de Cumhuriyet'le birlikte hikâye yeni anlamlar kazanmıştır. Hikâyenin Osmanlı döneminde yazılmış hali üzerinde bir takım değişiklikler yapılarak tekrar bir öykü üretilir.²⁴ Böylece, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeniden gündeme

²⁰ Levent Düzcü, "Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)", yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2012, s. 193.

²¹ Yalçın, *Zonguldak*, Özyürek Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 9.

²² Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, s. 11- 12.

²³ Quartet, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, s. 24.

²⁴ Uzun Mehmet hikâyesinden ilk olarak 1903 yılında çıkarılan Sabah Gazetesi'nde bahsedilir. Bkz. , Quartet, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, s.27. ; Mustafa Armağan, *Uzun Mehmet Efsanesi*, Zaman Gazetesi, http://www.zaman.com.tr/mustafa-armagan/uzun-mehmet-efsanesi_781649.html, erişim tarihi:11.12.2014.

gelen Uzun Mehmet ve kömürün keşfi hikâyesinin inşası ve yayılması, Türk ulus devletinin şekillendirilmesine yardımcı olur. Yeniden kaleme alınan bu öyküyü ise Zonguldak Halkevi Edebiyat Komitesi hazırlar.²⁵

Zonguldak Halkevi tarafından basılan monografide verilmek istenen mesaj “sıradan insanların da, köylü kökenlerine bakılmaksızın büyük başarılarla imza atabilecekleri” olur. Donald Quartert ise, yazılan öykü ile verilmek istenen mesajın “Cumhuriyet Türkiye’nde başarının anahtarı, bilgili ve fırsatların izini süren bir devlet seçkinleri sınıfının peşinden giden uyanık köylüler” olduğunu söyler.²⁶

Bunun yanında yeni keşif hikâyesindeki bir başka önemli ayrıntı ise şudur: Uzun Mehmet öldürülmüş ve geride bakıma muhtaç bir aile bırakmıştır. Saltanat Uzun Mehmet’in adını anmaz bile. Ama Cumhuriyet bu “isimsiz kahramana” itibarını iade eder. Kömüre atfedilen bu öykünün saltanat ve onun kanatları altında olan derebeylik sistemini yerin dibine sokarken, insana ve köylüye değer veren Cumhuriyet idaresini ise göklere çıkarmasını²⁷ çok da yadırgamamak gerekir. Meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışan bir devletin böyle bir politika izlemesi, kendi prensipleri ve ideolojisine uygun bireyler yetiştirmek isteğiyle tamamen örtüşür. Bu sebeptir ki, zaman zaman bu hikâye Millî Eğitim tarafından ders kitabı²⁸ olarak da hazırlanmış ve böylelikle köy ve köylüye verilen değer hafızalarda canlı tutulmak istenmiştir.

6.5.1933 tarihli Uzun Mehmet’in torunları Havva ve Sırma tarafından başvekil İsmet Paşa’ya yazılan mektubun üzerinde durulması gerekmektedir. Mektupta, Havva ve Sırma, Paşa’ya; "Yüz üç seneden beri hükümete hizmet eden ve daha binlerce yıl hizmet edeceği âlem nazarında mâlum olan, yüce Uzun Mehmet Havzası namı ile Türkiye’nin hayat definesini bulan ve bu yüzden öksüz ve yetim kalan büyük kâşifin fakir ve muhtaç ailesine cem ettirilemeyen aynı zamanda Uzun Mehmet ve torunları

²⁵ Zonguldak Halkevi, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Yıl Dönümünde Zonguldak Halkevi*, İstanbul Holivut Matbaası, 1933, İstanbul, s.42

²⁶ Quartert, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, s. 24.

²⁷ Ahmet Naim, Celal Edib, *Türk Kömürünü İlk Bulan Türk Uzun Mehmet*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Ulus Basımevi, Ankara, 1938. ; Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet’ten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934.

²⁸ Turhan Oğuzkan, Emin Çakıroğlu, *Uzun Mehmet*, MEB Halk Eğitimi Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

adına toplanıp da dağıtılmayan paradan" şikâyet etmekte, bu sebeple de devletten "Uzun Mehmet'in torunları olması hasebiyle" kendilerine yardım etmesini istemektedirler.²⁹

Cumhuriyetin yeniden yarattığı hikâyeye göre saltanat sadece koca kâşifin ölümünden sorumlu katili cezalandırmış, Uzun Mehmet'in ailesi ve ocağına ise lakayıt kalmıştır. Kendi ifadeleriyle; "babalarının keşfiyle başkaları zengin olan" Uzun Mehmet'in ailesine ise el uzatılmamıştır. Hiçbir hakikati karanlıkta bırakmayan Cumhuriyet güneşi ise hadiseyi aydınlatmakla yetinmiştir.³⁰ Layık olduğu hürmeti okul kitaplarında, cadde, sokak ve park isimlerinde bulan Uzun Mehmet ve ailesinin söylenenin aksine Cumhuriyet tarafından da ihmal edildiği anlaşılmaktadır. Fakir ve yardıma muhtaç olduklarını bildiren bir dilekçe ile devlete başvurmalarına rağmen Havva ve Sırma'ya ilgililerin "para yardımı yapılamayacağını" bildirmeleri de bu iddiamızı kanıtlar niteliktedir.³¹

Sonuç itibariyle kömür, "Zonguldak ve Zonguldaklı'nın yaşamına oldukça geç bir dönemde, stratejik amaçlarla yola çıkan Osmanlı'nın 1850'den on beş yirmi yıl önce madencilik faaliyetlerine başlamasıyla", girmiştir.³² Fakat kömürün bulunması kadar, işletilmesi de önemlidir. Bahsedilen dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nde madencilik konusunda yetişmiş hiçbir uzman ve maden ocaklarında çalışabilecek nitelikte yetişmiş iş gücü yoktur. Bu nedenle bölgedeki kömür ocakları uzun yıllar boyunca gerek sermayedar, gerekse çalışanıyla yabancılardan oluşan bir koloni tarafından işletilir.

Osmanlı Devleti tarafından yabancı sermayeye verilen işletme imtiyazı ve bu sermayelerin ellerine bırakılan havzada 1850'den sonra hızlanmaya başlayan kömür üretiminde, madencilik ile hiç tanışmamış yerli halk yerine Dalmaçya, Karadağ ve Hırvatlar'dan işçiler getirtilerek istihdam edilir.³³ Ocaklarda üretim düzeni kurulduktan sonra ise çevre köylerden getirilen işçiler ocaklarda çalışmaya başlar.

²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.197.348.20. (5.6.1933).

³⁰ *Cumhuriyet'in On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası*, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 1933, Zonguldak, s. 114.

³¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.197.348.20. (5.6.1933).

³² Quartert, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, s. 41.

³³ Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi 1829-1989*, s. 11. ; Doğu Karaoğuz, *Karaelmas'ın İlk Madencileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 23. ; Hamit Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, s. 117. ; Hüseyin Koca, "Sanayileşme Sürecinde Zonguldak Kömür Havzasında Nüfus ve Kentleşme Sorunlarının Genel Değerlendirmesi," *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006, s. 229.

Geliri, Hazine-i Hassa'ya devredilmek üzere ilk olarak Galatalı tüccarlara verilen işletme imtiyazı, Kırım Savaşı ile birlikte İngilizlere geçer. 1860'ların sonlarına doğru devlet bölge halkını, çıkarılan bir nizamname ile ocaklarda zorunlu çalıştırmaya zorlayarak henüz tatmin edici seviyelerde olmayan kömür üretimini artırmak ister.³⁴ Serbest satış uygulamasının tersine, çıkarılan kömürlerin tamamen devlete satılması kaydıyla anlaşılan işletmeler bu ticarî zorunluluk halkasını ancak 1882' de kırabilirler. Bunun neticesinde, havzadan çıkan kömürün yabancı yatırımcıların iştahını kabartması sonucu birçok yerli ve yabancı şirketler kurulur. Ferruh Niyazi Ayoğlu'na göre, "1908 yılına kadar, kapitalizmle eklemlenme süreciyle eş zamanlı bir biçimde adım adım Avrupa sermayesinin eline geçen Zonguldak kömür havzası, bu dönemde kurulan kumpanyaların ve bu kumpanyaların işletme ruhsatına sahip olanların kökenine bakılırsa, Avrupa burjuvazisinin kıskacı altındadır".³⁵

Havzanın devletleştirilmesine kadar bölgedeki kömür ocaklarında en etkili olan yabancı şirket Ereğli Şirket-i Osmaniye'si (Societe d'Heraclee) olur. Öyle ki, liman yapmak üzere bölgeye gelen Fransızlar, kömür işletme imtiyazını almakla yetinmeyip, uzun yıllar boyunca kalacaklarını düşündükleri bu sahil kasabasında kendilerine ait bir mahalle bile oluştururlar. Türk teb'asından hazine mimarı Yanko Efendi³⁶, mültezim sıfatıyla bölgeye gelerek bu Fransız Şirketi sermayesi ile yazıhane, evler, kömür vagonlarının ve şirket mahallesinin yollarını, liman tesisatını, dalga kıranı inşa ettirir.³⁷ Bu yatırımlara paralel olarak, 1906'da Zonguldak liman işlerine memur edilen M. Halil Tunçer, "sahili sazlık, bataklık ve sıtmalık küçük bir kasaba olan Zonguldak'ın Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin gelmesiyle ilerlemeye başladığını birkaç otel, gazino ve lokanta gibi inşaatlerin" de bu sayede yapıldığını söyler.³⁸

Bugünkü adı Fener olan Fransız Mahallesi de bu dönemde kurulur. Mahalle, çoğunlukla Fransızlar'ın ikamet ettiği bir yerleşim yeridir. Fransız sermayesi ile bağları ve imparatorluk ekonomisinde etkin bir nüfuzu bulunan Osmanlı Bankası, bölgede

³⁴ Ahmet Öğreten, "Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Dönemi (1865- 1908)", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 3, S: 5, 2007, s. 140.

³⁵ Ferruh Niyazi Ayoğlu, *Zonguldak Kömür Havzasının Tarihsel Gelişimi Boyunduruktan Egemenliğe*, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 69

³⁶ Özeken, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme 1848-1940*, s. 44.

³⁷ M. Halil Tunçer, *Hayat Safhâlarından Tunçer'in Hatıraları*, A. Rıza İncealemdaroğlu Matbaası, Zonguldak, 1944, s. 81.

³⁸ Tunçer, *a.g.e.* , s. 81.

çıkarılan kömürlerin daha kolay nakliye edilmesi için Kozlu'da yapılacak olan liman inşaatı imtiyazını padişahın saray mimarı Yanko Bey adına alır.³⁹ Daha sonra, planlanan limanın Zonguldak önlerinde yapılmasının daha uygun olacağını düşünen Eseyan ve Karamanyan Şirketleri, 1893 yılında padişahın tekrar yetki alırlar. Bununla birlikte Yanko Bey, Osmanlı Bankası'nın iki müdürü ile birlikte Ereğli Şirketi-Osmaniyesi'ni kurar ve tüm yetkilerini bu şirkete bırakır. Bunun üzerine şirket, tek mendirekten oluşan liman inşaatına başlar ve limanın hemen üst kısmındaki alanda “güzel ve konforlu binalardan oluşan” bir Fransız Mahallesi kurar. Mahallenin merkezinde bir kilise inşa edilir ve papaz mektebi açılır. Ayrıca, Fransa'dan geçici olarak gelen ya da henüz ikamet edeceği yerler hazırlanmayan mühendisler için de Yayla Konağı adı verilen bir konak hazırlanır.⁴⁰ Dolayısıyla, 1930'ların sonuna kadar şehirde, Fransız ve diğer yabancıların etkilerinden bahsetmek mümkündür.⁴¹

1911'de havzaya staj yapmak üzere gelen A. Hüsrev Guleman da anılarında dikkat çeken bu yabancı etkisinden bahseder. “Güzel bir yaz sabahı, İstanbul'dan bindiği vapurla” Zonguldak Limanı'na gelen Guleman 'ın dikkatini çeken ilk şey “uzaktan, yemyeşil dağ yamaçlarına serpilmiş küçük küçük meskenleriyle görünen” Zonguldak olur. “Şehrin ortasında, Üzülmez'e kadar uzanan demiryolu, kasabanın yegane işlek caddesini ikiye böler”. Deniz kenarında, “Ereğli Şirketi'nin idare merkezinden başka dikkat çeken bir binaya rastlanmaz. Caddenin kara tarafına uzanan, sahil manzaralı beş on kulübe ve salaş ile, ufak tefek birtakım ahşap ve kagir yapılar” göze çarpar. Hüsrev Guleman'ın dikkatini çeken yalnız bu göz yanıltıcı meskenler değildir. Guleman, “en çok konuşulan dillerin özellikle Fransızca, İtalyanca, Hırvatça, Rumca, Ermenice ve

³⁹ Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Arşivi (MTA), Rapor No: 1564, s. 2.

⁴⁰ Osman Atilla Poshor, *Fener'in Çocukları*, Promat Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20.

⁴¹ Birçok araştırmacı, Zonguldak Havzası'nın tarihini çalışırken, bölgede imtiyaz sahibi şirketlerden ziyade, Osmanlı'nın hangi kurumları havzayı işletme yetkisine sahipse, şehrin tarihini de bu kurumların işletme dönemlerini dikkate alarak anlatma yolunu seçmişlerdir. Bu dönemselleştirme kategorizasyon şu adlar altında yapılmıştır: 1- Hazine-i Hassa Devri (1848-1865), 2- Bahriye İdaresi Devri (1865-1908), 3- Meşrutiyet Hükümetleri Devri (1908-1920), 4- Millî Hükümet ve Cumhuriyet Hükümetleri Devri (1920'den Sonra). Bu dönemler hakkında detaylı bilgi için bkz. ; Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi 1829-1989*, Türkiye Taşkömürü Kurumu Eğitim Daire Başkanlığı Yayını: 59, İlkadım Matbaası, Zonguldak, 1993; Sadrettin Enver, *Zonguldak Kömür Havzası*, Eti Bank Yayını, Ankara, 1941; *Ereğli Kömür İşletmesi Müessesesi Hakkında Toplu Bilgiler*, haz: Sezai Doğan, M. Gürol Matbaası, Zonguldak, 1970; Ahmet Ali Özekan, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme 1848-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944; Hüseyin Fehmi İmer, *Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, CHP Zonguldak Halkevi Yayını, Zonguldak, 1944; Ferruh Niyazi Ayoğlu, *Zonguldak Kömür Havzasının Tarihsel Gelişimi Boyunduruktan Eğemenliğe*, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 2008; Ahmet Naim Çiladır, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934; 923-938 Cümhuriyet'in XV. İnci Yıldönümü Hatırası *Zonguldak*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938.

Yahudice olduğunu” farkeder ve “şehirde bu dilleri konuşacak kadar da gayri Türk nüfusun mevcut olduğunu” söyler. “Kendi aralarında sadece Fransızca konuşan bu insanlar, yalnız memurlarla ve ameleyle konuşurken Türkçe’yi kullanmayı tercih ederler.” Bu sebeple, “çarşı esnafının ekseriyetini de gayri müslim ve gayri Türk unsurlar” oluşturur.⁴² Yani bu yıllarda Zonguldak, bir ecnebi kolonisinden farklı değildir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, Almanya’nın yanında savaşa girince kömür yataklarının işletilmesi de Almanlar’ın eline bırakılır. Birinci Dünya Savaşı sonrası, İngiltere ile pastadan daha fazla pay alma yarışına giren Fransa, iştahını kabartan kömür yataklarına sahip olmak ve bölgede egemenlik kurmak adına, 8 Mart 1919’da Zonguldak ve çevresini bir tabur askerle işgal eder. Memleketin her yerinde olduğu gibi yerel direniş ile karşılaşan Fransız güçleri bölgeden çekilmek zorunda kalır.⁴³ Daha sonrasında yeniden bir işgal gerçekleşse de bu da çok fazla sürmez, bunun sonucunda ise Cumhuriyet henüz ilan edilmemişken, Ankara’daki meclis kömür havzasını ilgilendiren önemli kararlar almaya başlar.

Atılan bu adımlardan ilki 10 Eylül 1921 tarihli 151 nolu kanun olarak da bilinen “*Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun*” dur. Millî iradenin havzaya duyduğu ilgiyi gösteren bu kanun ile yürürlüğe konulan sosyal hükümler, kömür havzasını ve kömür işçisini ilgilendiren önemli kararlar içerir.⁴⁴ İşçilerin ocak çevresinde yaşam alanını, işçiler için yardım sandıklarının kurulmasını, hastane ve eczanelerin yapımı ile işçilerin çalışma süreleri gibi pek çok konuda önemli düzenlemeler içeren bu kanunun en önemli neticesi ise 22 Temmuz 1923 tarihinde yürürlüğe konulan “*Zonguldak Amele Birliği İhtiyat ve Teavün Sandıkları*” isimli teşkilatın kurulması olur. Bu sandık sayesinde yaralılar ve ailelerinin, hasta ve hasta yakınlarının, muhtaçların, madende eceli ile ölenlerin cenaze işleri ile işçilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir.⁴⁵

⁴² Abdullah Hüsrev Guleman, “Madencilik Hayatımdan Birkaç Hatıra”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Yıl:3, S:4, 1938, s. 25-32.

⁴³ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Zonguldak ve Havalisi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1992, s.182.

⁴⁴ Özeke, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme*, s.32.

⁴⁵ Murat Kara, “Cumhuriyet Dönemi’nde Ereğli Kömür Havzası(1920-1940)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:14, S:1, Yıl:12, s. 117.

Millî iradenin Zonguldak'a erken dönemde duyduğu ilgi bununla da sınırlı kalmaz. TBMM tarafından, Sağlık Bakanlığı'nca “*Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*” adı altında hazırlatılan raporlar ile Cumhuriyet, idaresini devralacağı ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel, tarihi ve coğrafi vaziyetleri hakkında bilgi edinmeye ve bunun neticesinde atılacak adımları belirlemeye çalışır. Bu amaçla, Zonguldak ile ilgili 1922'de “*Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Zonguldak Sancağı*” adı altında Zonguldak Sıhhiye Müdürü Abdullah Cemal'e bir çalışma yaptırılır. Cumhuriyet yönetimi, bu önemli sanayi bölgesini daha yakından tanımak adına bu raporla 1920'li yılların başındaki Zonguldak'ın sosyal, ekonomik, kültürel, mimari ve tarihi vaziyetini tetkik eder.

Bu rapor, Zonguldak'ın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına dair veriler içermesi açısından oldukça önemlidir. Raporda öncelikle, havzanın demografik yapısı ile ilgili bilgiler verilir. 1922'de bölgede yaşayan halk arasında, Rum ve Ermeni nüfus olmakla birlikte nüfusun çoğunluğunu Türk ve Müslüman'lar oluşturur.

Raporun değindiği ikinci konu ise, şehirle köyler arasındaki kültürel farklılıklardır. Bu farklılıklar giyim kuşam alışkanlıkları üzerinden ifade edilir. Şehirlilerin geneli setre pantolon, setre altında şalvar, kuşak fes giyerken erkek köylüler kendi ürettikleri aşağıları dar, yukarıları kıvrımlı genişçe şalvarlar üzerine yazın renkli alacadan mintan, kışın palto, ceket ve hırka giyer. Yetişkinler bakımsızlık yüzünden zayıf düşmüştür. Köylülerin zenginleri bulgur ve sebze yerler. Fakirlerin beslendikleri yiyecekler arasında en yaygın olanı ise genellikle dağlardan topladıkları ve “*manca*” adı verdikleri otun haşlamasıdır. Memuriyetler dışında halkın meslekleri ise benzerlik gösterir. Alaplı civarında ormanlardan yararlanan halk kayık, mavvane gibi şeyler üretirken, ağaçlarıyla ünlü Devrek'te baston yapımı yaygındır. Köylerde geçim kaynağı iplik işleme sanatı iken, çoğu köyün erkeklerinin çalıştığı yerler maden ocaklarıdır.

Hastalıklar arasında en çok muzdarip olunanı frengidir. Sebebi ise yüzlerce madenci ve işçinin şehre gelmesi ile birlikte bölgeye göç eden fahişeler⁴⁶ ve Rusya sahili, İstanbul ve tekrar evleri arasında gezinen erkek nüfustur.⁴⁷ Halk, bunun çaresini doktordan ziyade acı suda, civa tütsülerinde, sütlüce haplarında ve saparna suyunda arar. Bunun

⁴⁶ Quartert, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, s. 69.

⁴⁷ Nurşen Gürboğa, *Mine Workers, The Single Party Rule and War- The Zonguldak Coal Basin As The Site of Contest 1920-1947*, Ottoman Bank Archives and Research Centre, İstanbul, 2009, s. 129.

dışında yaygın olarak görülen hastalıklar sıtma ve maden işçilerinin bir türlü kurtulamadığı veremdir. Hastaların tedavisi ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında, TBMM'nin tasarımı Mimar Kemalettin Bey'e yaptırdığı Soğuksu Tepesi'ndeki Amele Hastanesi⁴⁸ ve Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'ne ait 15 yataklı bir Fransız Hastanesi'nde yapılır. İlaçlar ise belediye ve şahıslar tarafından işletilen eczanelerden temin edilir.

Zonguldak'a dışarıdan bakıldığında, prototip meskenler yerine herkesin istediği şekilde inşa ettiği evler göze çarpar. Köylerde ise mimari çeşitlilik yoktur. Coğrafi vaziyeti sebebiyle evlerin her bir katı geniş ailelerin ikamet edebileceği şekilde oluşturulur. Bu evlerin odaları dar ve pencereleri de azdır. Bunlar, halkın yaşadığı evlerdir. Bir de maden işçilerinin barınması için yapılan işçi evleri vardır. Ocak sahiplerinin inşa ettikleri bu evler dar, karanlık, havasız ve basık binalardır. Fakat, Millî Hükümet bu soruna da el atar, işçi sınıfı için pavyon denilen barakalar inşa edilmeye başlanır. Ayrıca şehirde, dışarıdan gelenler için de barınma ihtiyacını karşılayacak otel, han ve hamamlar bulunur.⁴⁹

Yeni bir yönetimin devralacağı ve ülkenin önemli sanayi bölgelerinden biri olan Zonguldak'a dair önemli veriler içeren bu çalışma, bölgenin vilayet kapsamına alınmasında ne kadar etkilidir bilinmese de, Cumhuriyet 1 Nisan 1924'te Zonguldak'ı vilayet statüsüne kavuşturur.⁵⁰ Böylelikle Zonguldak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilân etmiş olduğu "ilk vilayet" olur.

Maden işçilerinin yaşam koşulları ve çalışma ilişkilerini düzenleyen birtakım kanunları daha önce yürürlüğe koyan devlet, bu kez kendi madencilerini yetiştirmek için kolları sıvar. Öyle ki maden meselesi, Cumhuriyet'in üzerinde önemle durduğu, bağımsız ekonomi politikasının başında gelen ve İzmir İktisat Kongresi'nde üzerinde durulan önemli başlıklardan biri olmuştur.⁵¹ Bu sebeple, Osmanlı'nın yabancıların eline bıraktığı kömür yataklarına millî bir kimlik kazandırmak isteyen Cumhuriyet,

⁴⁸ Bahsedilen hastane 1921 yılında hizmete girmiştir. Bkz., 923-938 *Cumhuriyet'in XV. İnci Yıldönümü Hatırası*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938, s. 83.

⁴⁹ Abdullah Cemal, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Zonguldak Sancağı*, haz. Cemal Güven, Aybil Yayınevi, Konya, 2011, s. 35-78.

⁵⁰ Koca, *Sanayileşme Sürecinde Zonguldak Kömür Havzasında Nüfus ve Kentleşme Sorunlarının Genel Değerlendirmesi*, s. 235.

⁵¹ A.Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s. 34-35.

“madenlerin çıkarılmasında ve sanayide, madenlerin işletilmesinde teorik ve pratik gerekli bilgiye sahip maden mühendisleri yetiştirmek adına”, 20 Ekim 1924’te Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi’ni kurar.⁵² Üstelik öğrencilerin tüm masraflarını da devlet karşılar. Kuruluşundan dört yıl sonra ilk mezunlarını veren okul önemli maden mühendisleri yetiştirir. Bu dönem mezunlarından ve okulun ilk öğrencilerinden olan Ömer Hulusi Barutoğlu, okula nasıl kabul edildiğini ve takip eden süreci şöyle anlatır:

“Savaş sonrasının sefalet ortamında boğulup dururken gazetelerde bir ilan çıktı: Mühendis Mektebi’ne adam alınıyor. Nasıl alınıyor? Talebenin iâşe ve ibate masrafları devlete ait. Zorunlu hizmet ise yok, fevkalade bişey. Ne yiyecek var, ne giyecek var, ne barınacak yer var... O ilan ayağıma sağlam bir pabuç, sırtıma da kalın bir kaput demektir benim için. Ne Zonguldak’ın Türkiye’de olduğunu biliyorum, ne de başka bir şey... İmtihanla kayıt kabul yapılıyordu. İmtihana girdim... İmtihani kazandın dediler ve bir takım da elbise temin ettiler...”⁵³

Barutoğlu’nun bir başka ifadesinden ise devletin maden mühendisine olan acil ihtiyacı ve okula kabul için yapılan sınavların daha çok sembolik olduğu anlaşılır. Barutoğlu bu durumu; “... ama imtihanı gerçekten kazandık mı, orasını bilemiyorum. Belki de kazanmadık, tıpkı Mevlana’nın dediği gibi “Kim olursan ol, gel..”. Yani, adam arıyorlar o zaman, devlet bir an evvel okutayım da piyasaya çıkartayım derdinde...” ifadeleriyle anlatır. Devleti bu kadar acele ettiren ise, uzun yıllar boyunca yabancı işletmeciler ve teknik elemanların dominant olduğu bu sektörü millileştirmek olmalıdır.

“Eskiden kalma bir kışlanın ilk mektep binası olarak kullanıldığı ve kayıt için şehre gelenlerin kalacak bir yer olmadığı için Zonguldak’ın tek oteli olan Tomayan Oteli’nde kalmak zorunda kaldığını” belirten Barutoğlu, “devletin bir yandan mektebi dört senelik programa tamamlamak için uğraşırken, bir yandan da çeşitli ilavelerle alelacele kışlayı mektep haline sokmaya çalıştığından”⁵⁴ bahsederek okulun devlet için ne kadar önemli olduğunu da altını çizer.

Okul, henüz ilk mezunları vermişken, 1931 yılı ortalarında İktisat Vekaleti tarafından yeterli sayıda maden mühendisinin yetiştirildiği ve daha fazlasının işsiz kalacağı

⁵² Emre Dölen, “Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Alisi (1924-1931)”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, 2006, İstanbul, s. 21.

⁵³ <http://bianet.org/bianet/toplum/38782-yasayan-en-yasli-maden-muhendisiydi>, yayın tarihi: 17 Temmuz 2004 Cumartesi, erişim tarihi: 11.12.2014.

⁵⁴ <http://bianet.org/bianet/toplum/38782-yasayan-en-yasli-maden-muhendisiydi>, yayın tarihi: 17 Temmuz 2004 Cumartesi, erişim tarihi: 11.12.2014.

gerekçesiyle kapatılır.⁵⁵ Fakat, Cumhuriyet Halk Partisi Zonguldak yöneticilerine göre okulun kapatılma sebebi tamamıyla “maden mühendislerinin Avrupa’da yetiştirilmek istenmesi” ile ilgilidir.”⁵⁶ Dört yıl süren kısa eğitim serüveni boyunca okul aralarında Behçet Kemal Çağlar, Sıtkı Koçman, Kadri Yersel gibi isimlerin bulunduğu birçok maden mühendisi yetiştirir.⁵⁷ Burada, okulun kapatılmasına gerekçe olarak söylenen yeterli sayıda maden mühendisinin yetiştirilmiş olması iddiasını, 1938 yılında yayımlanan “*Cumhuriyet’in XV’inci Yıldönümü Hatırası Zonguldak*” adlı çalışma çürütmektedir. Öyle ki, burada verilen bilgilerde havzada çalışan 56 mühendisten sadece 19’unun Türk olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸ Şehirde yabancı mühendislerle oranla hâla düşük sayıda Türk mühendis olması bize, okulun kapatılış sebebinin istihdam fazlalığından ziyade mühendislerin Avrupa’da yetiştirilmek istendiği gerekçesiyle gerçekleştirildiğini mantıklı göstermektedir. Fakat elimizde, bu ikinci sebebi de destekleyecek nitelikte herhangi bir veri mevcut değildir.

1.2. MEDENİYETİN KÜÇÜK VE GÖZLERDEN UZAK KALMIŞ İLERİ KARAKOLU: ZONGULDAK

Maden Mektebi’nin kurulduğu yıllarda Zonguldak, yabancı bir misyoneri konuk eder: Clare Sheridan. İstanbul’dan başladığı Karadeniz yolculuğu boyunca edindiği izlenimleri not eden Sheridan, daha sonra yayımlanmış olduğu anılarında Zonguldak’ı: “*Medenîyetin küçük ve gözlerden uzak kalmış ileri karakolu*”⁵⁹ olarak tasvir eder. Dışarıdan bakıldığında Zonguldak, neden “medenîyetin küçük ve gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak nitelendirilir? Bu soruya cevap bulabilmek için, Zonguldak’ı “medenîyetin ileri bir karakolu” haline getiren unsurları bulmak gerekmektedir. Zonguldak’ı “medenî” yapan tüm bu unsurları tespit edebilmek için ise Zonguldak’ın Cumhuriyet öncesi dönemine de bakmak gerekmektedir.

⁵⁵ Nadir Avcıoğlu, “Türkiye’de Maden Mühendisliği Eğitimi Tarihiçesi”, yayımlanmamış rapor, Ankara, 2001, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/5ba7c3bbe8402a4_ek.pdf, s.27, erişim tarihi: 11.12.2014.

⁵⁶ 923-938 *Cumhuriyet’in XV. İnci Yıldönümü Hatırası Zonguldak*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938, s. 95.

⁵⁷ Avcıoğlu, *Türkiye’de Maden Mühendisliği Eğitimi Tarihiçesi*, s. 27.

⁵⁸ 923-938 *Cumhuriyet’in XV’inci Yıldönümü Hatırası Zonguldak*, s. 96-97.

⁵⁹ Clare Sheridan, *A Turkish Kaleidoscope*, The Camelot Press Limited, Southampton, 1926, s. 177.

Sheridan'dan önce şehre uğrayıp henüz Cumhuriyet'in ilan edilmediği yılların Zonguldak manzarasını anlatan ise Nazım Hikmet olur. Vâlâ Nureddin ile birlikte bir yaylıya atlayarak Düzce üzerinden Zonguldak'a geçen şair, işçi ile işveren arasındaki uçurumu ilk kez burada fark eder. Şair, Zonguldak'ta tanık olduğu bu manzarayı şöyle anlatır:

“Zonguldak'ın o zamanki dekoru hayalimde yer etmiştir: Deniz kıyısında bir dağ. Dağın güzel sırtlarında villalar. Eteklerinde mağaralar. Villalarda patronlar, mağaralarda da maden işçileri. Patronlar ama ne patron! Çoğu imtiyaz sahibi ecnebler. Hatta içlerinde Rumlar vardı ki, soydaşlarıyla cepheye boğuşuyorduk. “Rafine” Greklerin muhteşem villasına Zonguldaklı aydınlar, her ne münasebetle ise, bizi davet ettirdiler. Sofrada kuş sütünden başka her şey var. Havyarından şampanyasına kadar... Bey kıyafetli uşaklar, prostelalı hizmetçiler, görülmemiş yemekler, içilmemiş içkiler... Şehrin alt kısmında yaşayan maden işçileri taş devri insanların hayatını yaşıyor. O zamandan aklımda kaldı: Sabah akşam ha babam karamancar yiyorlar, sebze denemez deve dikeninden hallice bir ot. Dekorlar ve insanlar karşısında utanıyoruz...”⁶⁰

Nazım'a ait, sıradan insanların sosyal konumuna dair betimlemeler bulunan bu izlenimlerden yola çıkarak yabancı sermayedar ile işçi halk arasındaki uçurumu görmek mümkündür. Şairin anlattıkları bize, Osmanlı yönetiminin havzayı ve havza halkını ihmal ettiği fikrini vermektedir. Diğer yandan, bölge sorunlarıyla yakından ilgilenen Cumhuriyet hükümetinin ise henüz daha meşruiyetini kazanmadan yasal düzenlemelerle, işçi- işveren arasındaki uçurumu ve buna sebep olan faktörleri indirgemeye çalıştığı ise bilinmektedir.⁶¹

Şairin şehirden ayrılmasından birkaç yıl sonra, İngiliz seyyah Clare Sheridan şehre gelir. “Konstantinopol'den Rusya sınırına neredeyse tüm limanların Türkiye'nin fakirliğini yansıttığını” söyleyen gezgin, Zonguldak'ı diğer Karadeniz şehirlerinden farklı görür. Bunun nedeni ise Karadeniz sahili boyunca, hiçbir demiryolu hattı ve gemilerin sığınabileceği bir liman yok iken, Zonguldak'ın bunlara sahip olmasıdır. Fakat Sheridan, şehre modern görünüm verdiğini söylediği bu olanakları da Türkler'e mâl etmek yerine, havzadaki kömür madenlerini işleten *Fransız Heraclee Şirketi* (Ereğli Şirket-i Osmaniyesi)'nin yapmış olduğu yatırımlar sayesinde meydana getirildiğini söylemeyi tercih eder. “Ana caddeden geçen ve tepedeki maden ocaklarıyla iskeleyi

⁶⁰ Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev Nazım Hikmet ve Sanatı*, Cem Yayınevi, Doyuran Matbaası, İstanbul, 1977, s. 87.

⁶¹ Ankara Hükümeti'nin havzaya dair yasama faaliyetleri için bkz. , E. Attila AYTEKİN, *Tarlalardan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922*, Yordam Kitap Basım ve Yayın Evi, İstanbul, 2006, s. 46-49.

birbirine bağlayan demiryolu”, ve “Fransızlar’ın inşa ettiği dalgakıran”, misyoner seyyahın⁶² bu iddiasını kuvvetlendirir niteliktedir.⁶³

Her tarafta “çiçeklerle dolu beyaz duvarlı bahçeleri olan, bembeyaz villalar ve bunları birbirine bağlayan taş döşeli yürüyüş yollarının bulunduğu” Fransız kolonisi evleri seyyahı öyle etkilemiştir ki, gezgin anılarında bu yerleşim yerinden bahsetmeden edemez. Bugün Fener diye anılan ve o dönem “hiçbir Türk’ün girmesine izin verilmeyen”⁶⁴ bu mahalle için Sheridan’ın kullanmış olduğu “koloni”⁶⁵ ifadesini yadırgamamak gerekir. Çünkü, bahsedilen dönemde mahallede sadece Fransızlar yaşar. Mahalle şehir için o kadar önemlidir ki, Zonguldak’ı mekân olarak seçen belki ilk roman olan “Kıskanmak”ta Nahid Sırrı Örik de, burayı görmeden, anlatmadan edemez. Yalnız yazar, mahallenin sâkinleri konusunda bir istisnaya işaret eder. Mahallede, Fransızlar dışında çok az da olsa başkaları da vardır: “Birkaç üst düzey Türk yetkili.”⁶⁶ Örik, her ne kadar çok görülme de, bu koloni ile şehir arasındaki katı sınırlara öyle takılmıştır ki, bir başka hikâyesinde aynı yargısına; “*Ecnebi şirketlerinin ocaklarında imtiyazlı ve tamamıyla ayrı bir alem teşkil eden bu Avrupalı mühendisler muhitine ehemmiyetsiz bir Türk memurun karışması prensiplere tamamen mugayirdi...*”⁶⁷ ifadeleriyle vurgu yapar.

Her ne kadar bu mahalle adeta bir başka dünya olsa da kömür karası bir evrenin içindeydi. Örik, ortasından vagonlar geçen dar bir yolun etrafında kurulan bu şehri “yırtık elbiseli, yüzü kömür karası bir amele”ye benzetir. Mahalleye “bu dar yoldan sonra birçok dağların arasından geçilip bir saat, o da atla”, gidilir,”amele evleri ve kömür yığınlarından başka hiçbir şey bulunmayan” dağ başına varılırdı. Fener, işte orada, en yukarıda, “rengi beyazken şimdi siyah olmaya başlamış”, “iki katlı, kutu gibi evlerden” oluşuyordu.⁶⁸

⁶² Sheridan’ın anılarını Türkçe’ye çeviren Zeynep Güden, Sheridan’ın heykeltıraş, ressam, yazar kimliklerinin yanında ajan olabileceğinin de altını çizmektedir.

⁶³ Sheridan, *Sade Türk Kahvesi*, s. 103.

⁶⁴ İsmail Habib Sevük, *Yurttan Yazılar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 199.

⁶⁵ Sheridan, *a.g.e.*, s.103.

⁶⁶ Nahid Sırrı Örik, *Kıskanmak*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 28-40.

⁶⁷ Nahid Sırrı Örik, *Kırmızı ve Siyah- Hikâyeler 2*, yay. haz., M. Kayahan Özgül, Vahide Bilgi, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 34-35.

⁶⁸ Örik, *Kırmızı ve Siyah Hikâyeler 2*, s. 30.

Aynı şekilde, Hüseyin Aydaş, imtiyazları yaşadıkları yerlerden kolayca anlaşılabilen bu ecnebi şahıslardan birine, Mösyö Marshall'a, ait olan Kılıç Mahallesi'ndeki evden “kurt köpekleriyle korunan” ve “İncirharmanı'nın deniz tarafına bakan saray gibi bir ev” olarak bahseder.⁶⁹

Tekrar seyyahımızın anılarına dönecek olursak, Sheridan'ın gözlemlerinden yola çıkarak Zonguldak'taki sosyal yaşam ve halkın hayat standartları hakkında da ipuçları edinmek mümkündür. Gezgin, maden işçilerinin, “sarıklı ve sakallı”, olmaları sebebiyle “paçavra bohçalarını” andırdıklarını; barınmaları için de kendilerine barakalar tahsis edildiğinden bahseder. Dikkat çektiği bir nokta da, yine Fransızlar'ın inşa etmiş olduğu, şehrin içindeki kömür naklinin “kovalarla karşı tepelerdeki maden ocaklarından çıkartılıp, havadan raylı sistem” ile gerçekleştirildiğidir.⁷⁰

Sheridan, Zonguldak'ta “iki tür işçi grubu” olduğunu söyler. Bunlar, Gürcistan-Türkiye sınırından gelen ve daha yüksek hayat standartlarına sahip olan Lazlar ile “mısır unundan yapılmış kekleri, ateş üzerinde ısıtıp iki taş arasında yassılaştıran ve nadir olarak bu kekle yemek için bir soğan ile katık yapan” diğer işçilerdir. Seyyahın burada işaret ettiği ikinci gruptaki insanlar, Zonguldak'ın yerlileri olan ve “*Kıvırcık*” olarak adlandırılan yerel halk olmalıdır. Zira, Zonguldak kıvırcıkları ile yabancılar arasındaki bu ayrım hemen dikkat çeker. Sheridan'ın bahsettiği bu iki tür insanın karşılaşma hikâyesini ise Yakup Ertosun şöyle anlatır:

“... Madenciyan denilen kömür işçilerinin ve küçük çocukların aldıkları büyük paralar büyük efsaneler gibi anlatıldı... Dağ köylüleri, dar paçalar, arkası koyun kuyruğu gibi sallanan şalvarları, düzen bezinden kendileri dokuyup diktikleri üstlükleri, kuşakları ve beyaz giysileri ile sırtlarında yiyecekleri Ereğli'ye geldiklerinde şaşırıldılar... Koştukça şalvarlarının arkası koyun kuyruğu gibi sallanan, birbirine sokulmuş gruplar halinde dolaşan beyaz giysili bu yerli işçi adaylarına, diğer illerden gelen işçiler “koyun” anlamına gelen “kıvırcık” adını taktılar... Kıvırcıklar yabancı işçileri, yabancı işçiler de kıvırcıkları sevmez.”⁷¹

Seyyahın anılarında öne çıkan hususlardan biri de maden işçilerinin çalışma şartlarına dair gözlemleridir. Daha önce işçiler için yapıldığını söylediği barakalardan gezgin

⁶⁹ Saffet Can, *Hüseyin Aydaş İle Söyleşi*, Uyanış Gazetesi, 20 Aralık 1993 Pazartesi.

⁷⁰ Sheridan, *Sade Türk Kahvesi*, s. 103.

⁷¹ Yakup Ertosun, *Zonguldak Kıvırcıkları*, Kanarya Matbaası, Ankara, 1994, s. 18. Kadir Tuncer'e göre “Kıvırcıklar”, bölgeye ilk gelen Türkmen ve Arap Müslümanlar'dır. Ayrıca, “Kıvırcıklık'ın” yöresel bir oyun olan “köçeklik” ile de bağının bulunduğunu belirten Tuncer; “*köçek oyunlarının oldukça yaygın olduğu bu şehirde, oyunun kıvraklığından dolayı Zonguldaklı yerliler Kıvırcık olarak adlandırılır*” ifadelerini kullanır. Bkz. , Kadir Tuncer, *Aguila Barbara Kıvırcık*, Tusak Yayınları, Zonguldak, 2004, s. 84.

biraz daha detaya girerek, “maden şirketleri tarafından, Anadolu’dan gelen ve üç ay kaldıktan sonra köylerine ve çiftliklerine dönen bu geçici işçiler için kalacak yer temin edildiğinden fakat bu yerin, üzerlerine yan yana altı erkeğin yatmak zorunda olduğu geniş tahta yatakların durduğu bir takım ahşap barakalar” diye bahseder. İşçiler bu yataklarda “çarşafsız, yastıksız, battaniyesiz ve üstlerini değiştirmeden” yatarlar. İngiliz seyyah, Fransızlar tarafından şehirde maden işçilerinin ve yöneticilerinin faydalanması için yapılan ve rahibeler tarafından işletilen hastanede tedavi olan Anadolu işçilerin, hayatta ilk kez beyaz çarşafa uzandıkları için duydukları mutluluğa özellikle vurgu yapar. Böylece, anılarının bütününde şehrin modern olan herşeyi kendilerine borçlu olduğunu iddia ettiği Fransızlar ile “ilkel” şartlar içinde yaşadığını belirttiği Türkler arasındaki farklılığa da gönderme yapar.

Sheridan’ın anılarında en dikkat çekici bölüm ise Fransız Misyonerlik faaliyetlerinin kurumlarına ve bu kurumların Zonguldak’taki işleyişine ilişkin anlatılanlardır. Burada bahsedilen misyonerlik kurumları; manastır okuluyla yalnızca maden işçileri ile yöneticilerinin faydalanabildiği, Hıristiyan rahibelerin hizmet verdiği bir hastaneden oluşmaktadır. Sheridan bu okulda, “müdürün özel odası hariç hiçbir yerde haç, çarmih figürü, dinsel içerikli bir resim veya herhangi bir Hıristiyanlık sembolünün asılmasına izin verilmediğini, hastanelerde de durumun aynı olduğunu, görüp görülebilecek tek dini sembolün ise Fransiskan Kilisesi rahibelerinin göğüslerine iliştirilmiş haçlar” olduğunu söyler.⁷²

“*Assomptionistler*” adı verilen Fransız Katolik Misyonerlik Cemiyeti’nin Zonguldak’ta, Cumhuriyet döneminde de misyonerlik faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir. Zonguldak’ta yıllarca misyonerlik yapmış olan “*André-Charles-Pierre Moreel (1872-1939)*” mektuplarında, şehirde yürütmüş olduğu misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgiler verir. Zonguldak’a ilk olarak 1907’de gelen Moreel, 1923- 1924 yıllarında yeniden bu bölgeye gönderilir. Moreel, şehre yeniden tayin edilmesinin şaşkınlığını, Peder Gervais Quenard’a göndermiş olduğu 25 Kasım 1924 tarihli mektubunda: “*On altı yıllık bir aradan sonra, sanırım eskiden yaptığım çalışmalar beğenilmiş ki, yönetim beni yeniden Zonguldak misyonunda görevlendirdi*” şeklinde ifade eder. Ayrıca mektuptan, misyon için “Zonguldak’ta ve özellikle uzak bölgelerde yaşayan yardıma

⁷² Sheridan, *Sade Türk Kahvesi*, s. 105.

muhtaç aileler ve çocuklarının seçildiği” anlaşılmaktadır. “Çocuklar ve anne babaları üzerinde daha çok etkili olmaya başladığını” belirten Moreel'in, Zonguldak'ta bulunduğu süre içerisinde, Fransız Kömür Şirketi'ne ait olan hastanede kaldığı anlaşılmaktadır.⁷³ Anlaşılan Fransızlar, sadece Zonguldak'taki kömürlerle değil, aynı zamanda Zonguldaklılarla ve toplumun daha çabuk etkilenebileceğini düşündükleri diğer kesimleriyle yakından ilgilenererek, dini misyon vazifesini de yerine getirmişlerdir. Bahsedilen mektuplar, tarikatın resmî internet sitesinde hâla yayımlanmaktadır.⁷⁴

Sheridan'ın Zonguldak'ı “medenîyetin küçük ve gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak görmesinin altındaki sebep Fransızlar'ın ve diğer Batılı devletlerin bölgeye gelmesi ile sadece ekonomik anlamda yatırımlar yapmakla kalmayıp, aynı zamanda şehrin sosyal ve kültürel havasını da değiştirmeye başlamış olmasıyla da ilişkilendirilmelidir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, Zonguldak'ı mekân olarak seçen roman ve hikâyeler incelendiğinde, bu eserlerde göze çarpan iki unsurun Batılılar'ın yerli halkı tanıştırdığı balo ve sinemalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yalnız hikâye ve romanlarda değil aynı zamanda yerel basında ve anılarda da bu unsurların sıkça yer aldığı görülmektedir.

1.3. ZONGULDAK'LA BÜTÜNLEŞEN İKİ EĞLENCE BİÇİMİ: BALO VE SİNEMALAR

Bir Batı ürünü eğlence ve kutlama türü olan balo Zonguldak'ta, Cumhuriyet'ten eskidir. Öyle ki, Ahmet Naim'in 1912'de kaleme aldığı *Karar* adlı hikâyede bu balolardan birine rastlarız. *Sainte Barbe Madenciler Bayramı* balosunun anlatıldığı bu hikâyenin kahramanı, yakın bir dostunun ısrarı üzerine Zonguldak'ta yabancı bir maden şirketinde memuriyete başlamıştır. Soğuk bir kış gecesinde şirketin idare meclisi reisi Kont Divalis, diğer direktörler ve mühendislerin katıldığı madenci bayramı kutlanmaktadır. Balonun içeriğini ve çekiciliğini kahramanımız: “... *Bire anasını! Ne eğlenceydi o!..*

⁷³ André-Charles-Pierre Moreel, Lettre du P. Simplicien Moreel au P. Gervais Quenard, Zongouldak, 25 novembre 1924, <http://www.assomption.org/fr/necrologies/simplicien-andre-charles-pierre-moreel-1872-1939>, erişim tarihi: 08.11.2014.

⁷⁴ Bahsedilen mektuplar için bkz. , André-Charles-Pierre Moreel, Lettre du P. Simplicien Moreel au P. Gervais Quenard, Zongouldak, 25 novembre 1924, <http://www.assomption.org/fr/necrologies/simplicien-andre-charles-pierre-moreel-1872-1939>, erişim tarihi: 08.11.2014.

*Pencerelerini kar örmüş sıcacık salonda, çıplak kadın kollarında hayale dalmak, nefis Fransız şampanyası çekmek, ne zevkli şeydir, bilir misiniz?*⁷⁵ ifadeleriyle anlatır.

Batılı bir gelenek olduğu için millî kimliğe ve kültüre uygun olmadığı düşünülen bu kutlamayı “millî” bir ruha büründürmek isteyen Cumhuriyet, 1932 yılında Hüseyin Fehmi İmer, Tahir Karaoğuz ve Ahmet Naim Çıladır’ı kömürün şehirde ne zaman bulunduğunu tespit etmeleri üzere görevlendirir.⁷⁶ Bu araştırmalar yapılırken ise yabancı maden işletmecileri ve işçiler şehirde kendi kültürlerini en başından beri yaşadıkları ve yaşattıkları için, madencilerin koruyucusu olarak kabul edilen Azize Santa Barbara anısına müzikli ve danslı “*Santa Barbara Yortusu*” düzenlemeye devam ederler.⁷⁷ İlk başlarda yalnız yabancıların katıldığı bu yortu zamanla yerel halkın da katılımıyla bir madenci bayramı niteliği kazanır. Bununla birlikte, her ne kadar bu kutlamalar Zonguldak halkının ilgisini çekse de, sıradan insanlardan ziyade katılımcılarının yabancı maden sahipleri ve maden işletmelerinde ileri gelen isimlerle, Türk mühendislerin olduğu elit bir eğlence profili çizilmiştir. Öyle ki bu elitlik, zaman zaman hikâyelerde bile işlenmiş ve ecnebler adına bir dayanışma hissiyatı oluşturmuştur. *Kırmızı ve Siyah* adlı öykünün başkahramanlarından olan *Mösyö Harden*’ın kendini Zonguldak’ta yalnız hisseden eşini teselli ederken, Zonguldak’ta oluşturdukları bu elit tabakayı; “*Sonra Zonguldak’ta da, az ötede Kozlu’da da yüzlerce Avrupalıyız.*” şeklinde ifade etmesi bu dayanışma hissinin somut bir örneğidir.⁷⁸

Balolar şehrin elitleri için o kadar önemlidir ki Örik *Kıskanmak* adlı hikâyesinde “baloların şehirde modayı takip eden kadın ve erkeklerle etmeyenler arasında bir rekabet havası oluşturduğundan ve bu sebeple modayı takip eden Zonguldaklı sosyete kadınları ve erkeklerinin elbiselik kumaşlar için İstanbul’a gittiklerinden, balo için hazırlıkların ise en az bir ay öncesinden başladığından” bahseder. Yazar, “balolara ve

⁷⁵ Ahmet Naim, *Yer Altında Kırkbeş Sene*, Defne Yayınları, Kdz. Ereğli, 2010, s. 109.

⁷⁶ Kerim Yund, *Seçkin Türk Ormancısı Hüseyin Fehmi İmer Hayatı- Hatıraları (1871-1960)*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 65.

⁷⁷ Ekrem Murat Zaman, *Madenlerin Koruyucusu Santa Barbara Madenlerin İlk Şehidi Uzun Mehmet*, Halkın Sesi Gazetesi, 29.11.2013, <http://www.halkinsesi.com.tr/zonguldak-tarihinden-makale,413.html>, erişim: 08.11.2014.

⁷⁸ Örik, *Kırmızı ve Siyah*, s. 31.

şirketin sinema günlerine davet edilmenin” ise “bir ayrıcalık olarak görüldüğünün” altını çizer.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren batılılaşma politikasını devralan yeni Türk devleti, özellikle kültürel alanda, İslamî geleneklerden hızla uzaklaşarak toplumu sosyal anlamda modernleştirmeye çalışmıştır.⁸⁰ Balolar bu anlamda, Cumhuriyet'in Batı'dan aldığı etkinliklerin başında gelmiş ve Atatürk Dönemi'nin en sık düzenlenen sosyal etkinlikleri arasında olmuştur. Zonguldak'taki balolar da bu anlamda, şehrin sosyal aktiviteleri arasında en önde gelen faaliyetlerdendir. Doğal olarak balolar, Cumhuriyet'in ilk yıllarını ve Zonguldak'ı mekân olarak seçen roman ve öykülerde sıkça yer alan bir eğlence tarzı olarak öne çıkar.

Mekân olarak Zonguldak'ı seçtiği roman ve öykülerinde Nahid Sırrı Örik, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki dönemi anlatır. Bu eserlerde en çok göze çarpan olgu şehirde düzenlenen balolar olur. Örik, “Kıskanmak” adlı romanı ve “Kırmızı ve Siyah” adlı öyküsünde Zonguldak'ta düzenlenen bu balolardan ayrıntılar verir. Yazar, “Kıskanmak”ta balolar için yapılan hazırlıklardan şöyle bahseder:

“... Ve bu baloların hazırlıkları en az bir ay önce başlayarak olup bittikten sonra da daha bir ay bahisleri sürmek adetti. Bu sefer de birçok kadın tuvaletlerini yaptırmak için mahsus İstanbul'a gitmişler, geçen balolara koyu renk kostümlerle gelen bazı erkekler ilk defa olarak ve tabii yine İstanbul'da smokin, hatta frak yapmışlardı. Kasabaya hassaten bir orkestra ile bir kadın berberi getirilmiş, beyaz kravatın frakla mı, smokinle mi bağlanacağı ve beyaz yeleğin smokinle de giyilmesi caiz olup olmayacağı hakkında günlerce münakaşa ve istişareler edilmişti. Bununla beraber, yine koyu ve hatta açık renk elbiselerle gelen beyler, kundaktaki çocuklarını evde bırakmaya ancak razı olarak daha büyüklerini beraberlerinde getiren aileler olmuştu. Fransız şirketinin yeni mühendislerinden biri de, sanki bir dağ gezintisine çıkıyormuş gibi açık renkte bir spor kostümü ve golf pantolunu ile gelmiş, bu kıyafetle boyuna dans da etmişti.”⁸¹

Örik, “Kırmızı ve Siyah” öyküsünde de şehir merkezinde düzenlenecek olan bir balodan söz eder. Öykünün kahramanlarından biri olan on dört yaşındaki Eşref, Zonguldak'taki baloyu haber verirken “gözlerindeki arzu ışığına” engel olamaz. Öyle ki Eşref, “maden amelesine mahsus kulübelerin birinde doğup büyümüş ve az çok okuma

⁷⁹ Örik, *Kıskanmak*, s. 28.

⁸⁰ Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, *Toplumsal Tarih*, C:7, S:37, Ocak 1997, s. 44-49.

⁸¹ Örik, *Kıskanmak*, s. 44.

bilen bir işçi çocuğudur.”⁸² Eşref’in gözlerindeki bu arzu, şehrin en önemli sosyal faaliyeti olan danslı baloya olan merakı ve katılma isteğinden kaynaklı olsa gerektir.

Zonguldak’ın, 1920’li yıllarındaki etkinlikleri arasında sadece balo ve sinemalar yoktur. 1920’li yıllarda başlayıp, 1930’ların başına kadar şehrin sosyal ve kültürel hayatına katkıda bulunanların da tamamen Batı kökenli olduğu söylenemez. Millî bir kuruluş olan Zonguldak Türk Ocakları da şehirde halkın kaynaşması, ortak değerler etrafında bir araya gelmesi ve aynı zamanda millî fikirlerin iletildiği bir yer olması dolayısıyla şehrin sosyal ve kültürel havasının değişmesinde önemli rol oynar.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında ve sonrasında “halkın inkılapları benimsemesinde” önemli bir rolü olan Türk Ocakları’nın Zonguldak şubesi, 1923 Mayıs’ında açılır.⁸³ Zonguldak Türk Ocakları’nın açılması ile birlikte şehrin sosyal ve kültürel havası, ocağın yapmış olduğu etkinlikler ile değişmeye başlar. Bu etkinlikler arasında neler yoktur ki: futbol karşılaşmaları, konferanslar, sohbetler, müsamereler, balolar, konserler... Halk ilk başlarda, bu tarz etkinliklerin yalnız ocak üyelerine ait olduğunu düşünmüşse de bunun farkına varan yetkililer gerekli bilgilendirmeleri yaparak tüm halkın bu tür etkinliklere katılımını sağlamaya çalışır.⁸⁴ Bu bakımdan Zonguldak Türk Ocakları, 1931’e kadar şehrin sosyal ve kültürel hayatını hareketlendiren etkili bir kurum olur.

Zonguldak Türk Ocakları da Batı kültürünün simgelerinden olan balolara oldukça ilgilidir. Ocağın düzenlemiş olduğu balolar, yabancıların düzenledikleri madenci balolarından farksız olur. Mesela, Zonguldak Türk Ocağı 1927 yılı Şubat ayı başında ve aynı yılın Mart ayı içerisinde iki balo düzenler. “İlkine göre daha büyük ve kapsamlı şekilde Ereğli Şirketi sinema salonunda gerçekleştirilen” Mart ayı balosuna “Türkler’in yanı sıra birçok yabancı” da katılır. Baloda Zonguldak Valisi Hüseyin Hüsnü, Zonguldak Türk Ocağı Başkanı Bedri Bey, Dr. Şuayb, Hüseyin Fehmi ve diğer yabancı konuklar eşleriyle dans ederler. Ereğli Şirketi çalışanlarından baloya katılan Mösyö Morji,

⁸² Örik, *Kırmızı ve Siyah Hikâyeler*- 2, s. 23.

⁸³ Yücel Namal, *Zonguldak Türk Ocakları 1923-1931*, Türk Yurdu Yayınları, Yayın No: 103, Ankara, 2014, s. 32.

⁸⁴ Namal, *a.g.e.*, s. 47-80.

Mösyö Karaory Rus dansı yapıp şarkı söylerken Raif Hanım piyano, Meşkure Hanım ve Dr. Raif Bey de keman çalıp Türkçe şarkılar söyler.⁸⁵

Ocak tarafından konferanslara davet edilen konuşmacılar daha çok ocağın ülkü ve ilkesine paralel olarak Türklük ve Türkçülükle, millî tarih ve değerler üzerine konuşmalar yapar. Bu konuşmacılar içerisinde Yusuf Akçura gibi Türklük ve Türkçülük hakkında konuşmalar yapan ve içeriği millî olan birçok konferansın düzenlendiği görülür.⁸⁶

Etkinlikler, sadece konferanslar ve balolarla da sınırlı kalmaz. Spor müsabakaları da şehrin vazgeçilmez etkinlikleri arasındadır. Türkiye'nin en büyük takımlarından Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş gibi takımlar şehre gelir ve misafir edilir.⁸⁷ Bu karşılaşmalarda Zonguldak Türk Ocağı ile bu takımlar arasında müsabakalar düzenlenir. Şehirde yalnız futbol ilgi görmez, aynı zamanda voleybol ve tenis oyunları da ilgi gören sporlardan olur.⁸⁸ Bunların yanında şehirde sürat koşusu, uzun atlama, yüksek atlama, hâlât çekme gibi daha pek çok müsabakalar da düzenlenir.⁸⁹

Zonguldak halkı ve ocak üyeleri zaman zaman ocağın sunmuş olduğu olanakları suistimal etmekten de geri durmaz. Öyle ki zaman zaman ocak binaları üyeler tarafından farklı amaçlar için de kullanılır. Bu sebeple ocak görevlileri, “Zonguldak Türk Ocağı’nda müsamere vesaire vesilesiyle sık sık danslar tertip edilip ocağı adeta oyun alanı haline getiren halkı” ve “bazı ocaklarda düzenlenen ziyafetlerde içki tüketildiğini hatta bazı ocaklarda tavla, dama, satranç ve poker oynayanları ocakları kahvehane ve gazinoya çevirmeme” konusunda uyarır.⁹⁰

Halkevi kurulana kadar şehirdeki bir diğer sosyal etkinlik ise, Fener Mahallesi’nde, “Fransız kömür şirketinin sinema salonunda ve iskele kenarında eski bir kahvehaneden bozma sinemada” gösterilen filmler olur. Fransız Heraclee Şirketi’nin (Ereğli Kömür Şirketi) şehirde yürüttüğü diğer bir sosyal etkinlik olan film gösterimleri de en az

⁸⁵ *Zonguldak*, 7 Mart 1927.

⁸⁶ Namal, *Zonguldak Türk Ocakları 1923-1931*, s. 55.

⁸⁷ Kemal Köksal, *Zonguldak Bölge Sporunda 50 Yıl 1923-1973*, Maden İşleri Sendikası Yayınları, Zonguldak, 1973, s. 213.

⁸⁸ Namal, *Zonguldak Türk Ocakları 1923-1931*, s. 58.

⁸⁹ *Zonguldak*, 23 Mayıs 1926.

⁹⁰ *Zonguldak*, 25 Sontesrin 1926.

balolar kadar halk arasında ilgi uyandırır. Bu da doğal olarak dönemin öykü ve romanlarına yansır.

Kıskanmak adlı romanın başkahramanı olan Mükerrerem'in İstanbul'da iken oldukça ilgili olduğu sinema ve piyeslerin Zonguldak'ta özlemini çekmesi bu anlamda yersiz bir kaygıdır, zira şehir merkezindeki Safa Sineması ve Fransızların kurduğu koloni mahallesinde bulunan "Fransız mühendisler ve bütün ecnebi memurlara mahsus evlerle dolu olan mahalledeki tek katlı binanın büyük bir salonu" sinema gösterimi için ayrılır. Bu salonda haftada ya da on beş günde bir, haftanın perşembe akşamları "birinci sınıf mühendis ve memurlarla hatırlı davetlilere", cuma akşamları da "öteki memurlar ve onların tanıdıklarına" sinema gösterimleri yapılır. Bu gösterimlere perşembe akşamları davet almak sosyete için oldukça istenen ve övünülen bir şeydir. Ayrıca Örik, "sosyete ve üst düzey insanların katıldığı bu Fransız sineması haricinde, iskelenin yanında bulunan ve amele ve hamalların hıncahınç doldurduğu şehir sinemasının" ise halkın alt tabakası tarafından tercih edildiğini söyler.⁹¹

Balo ve sinemalar halk için bir eğlence şekli olmakla birlikte zaman zaman farklı insanlarla karşılaşmaların sonucunda öngörülemeyen gönül ilişkilerinin yaşanmasına da neden olur. Örik'in yarattığı karakterlerden Fransız Şirketi'nde mühendis olarak çalışan Halit Bey'in zevcesi Mükerrerem Hanım ile Zonguldak'ın en zengin kömür ocaklarından birine sahip olan Hayrettin Bey'in oğlu Nüzhet yaşamış olduğu gönül ilişkisine şehirde Fransızlar tarafından düzenlenen bir sinemada karşılaşmaları zemin hazırlar.⁹²

Balo ve sinemalar ayrıca, "evlerinde akşama kadar madende çalışan kocalarını bekleyen kadınların" da kendilerini dışarı atmaları ve yeni ilişkiler kurmaları için bir fırsattır.⁹³ Yine aynı şekilde tertip edilen balo ve sinema gösterimlerinde davetliler, kendilerini bir gömlek üstün göstermek adına çeşitli söylem ve davranışlarda bulunur, eğer kadınlar perşembe akşamı düzenlenen şirket sinemasına davet almışlarsa bunun övüncünü hissederken, eşlerine sinemaya hâla davet alamadıkları için sitemde bulunan, hatta onlarla kavga eden kadınlar da yok değildir.⁹⁴

⁹¹ Örik, *Kıskanmak*, s. 28.

⁹² Örik, *a.g.e.*, s. 52.

⁹³ Örik, *a.g.e.*, s. 15-53.

⁹⁴ Örik, *a.g.e.*, s. 28-29.

Şehirde balolar bu şekilde devam ederken ulusal değerlerle halkın daha iç içe yaşamasını isteyen halkevi görevlilerinin ilk icraatı Santa Barbe Yortusu olarak kutlanan madenci bayramına ulusal bir çerçeve çizmek olur. Bu çerçeve ise Zonguldak Halkevi'nin belirlediği bir ekip tarafından çizilir. Bu sebeple Zonguldak Halkevi'nin kuruluş süreci ve ulusal bir bayram niteliği kazandırılan Santa Barba Yortusu'nun Uzun Mehmet Kömür Bayramı'na nasıl dönüştürüldüğü üzerinde durulması gerekmektedir.

1.4. ZONGULDAK HALKEVİ'NİN İLK İCRAATI: MÜHENDİSLER OLMAYINCA BAYRAM TÜRKLEŞTİRİLİYOR (SANTA BARBE YORTUSU UZUN MEHMET KÖMÜR BAYRAMI'NA DEVŞİRİLİYOR)

Türk Ocakları'nın 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'na devredilmesinden yaklaşık on ay sonra, yerini alan ve bu hususta teşekkül eden bir kurum olan Halkevleri, “millî seciyenin, Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, millî kültürün, ilmî hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesi ve Cumhuriyet'in insan tipini yetiştirmek” hedefiyle 19 Şubat 1932 tarihinde kurulur.⁹⁵ Bu anlamda halkevleri, “Türk toplumunun devletin çağdaşlaşma savaşına katkılarını artırmak amacıyla”⁹⁶ çalışmalarına başlar. İlk açılışlar on dört il merkezinde gerçekleştirilir. Halkevlerinin açılan ikinci halkası içerisinde Zonguldak Halkevi de yer alır ve 24 Haziran 1932'de faaliyetlerine başlar.

Zonguldak Halkevi'nin ilk ve en önemli icraatlarından birisi kısa sürede şehrin geleneklerinden biri haline gelen madencilik bayramını takvimde çakıştığı *Sainte Barba Yortusu*'ndan kurtarıp millileştirmek olur. Zonguldak'ın yerel gazetecilerinden Tahir Karaoğuz, Türk mühendislerin de katılımıyla her yıl 4 Aralık'ta, Zonguldak'ta yabancı mühendisler tarafından kutlanan “*Madenciler Günü*”nde, Azize Santa Barbe adına balolar düzenlenmesini ve papaz giysileri giymiş kişiler tarafından madencilik efsanesinin canlandırılmasının millî değerlere ters düştüğünü düşünerek⁹⁷ Azize Santa Barbe'nin kim olduğunu öğrenmek ister. Karaoğuz, sorusunun cevabını bir Fransız mühendiste bulur:

⁹⁵ CHF, *Halkevleri Talimatnamesi*, Ankara, 1932, s. 3.

⁹⁶ Yücel Namal, “Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karaelmas Dergisi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2012, S:34, s. 97.

⁹⁷ Doğu Karaoğuz, *Kuvay-ı Millîye Ruhuyla Bir Ömür*, Truva Yayınları, İstanbul, 2011, s. 164.

“Eski adı “Nicomedia” olan İzmit’te, hükümdarın kızı Barbe gizlice Hıristiyanlığı kabul eder. Bir putperest olan babası, onun kendi gibi putperest olan biriyle evlenmesini ister. Kızın bunu şiddetle reddetmesi üzerine onu bir mağaraya hapseder ve mağaranın girişini duvarla ördürür. Kız bu mağaranın içinde yıllarca gözyaşı döker, Allah’a yalvarır. Sonunda, büyük uğraşla duvarı deler ve kurtulur. Ancak, hükümdar kızını yakalatır ve idam ettirir. Bu olay, zamanla kulaktan kulağa yayılır; Barbe, bir sebat ve güç abidesi olarak halkın gözünde azize mertebesine yükselir ve bu olay giderek “Sainte Barbe Yortusu” adıyla her yıl kutlanan bir Hıristiyanlık bayramına dönüşür...”⁹⁸

Kadri Yersel’e göre Santa Barbe Yortusu’nun Hıristiyanlıkla uzaktan yakından bir ilgisi olmamakla birlikte, “bu bakire azizenin adı altında milyonlarca insanın toplanışı” dikkat çekicidir. Yapılan törenlerde, “Hıristiyanların koruyucu melek Azize Santa Barbe’nin resim ve heykeli etrafında toplanıp ilahiler okuyup tehlikelerden, kaza ve belalardan korunma dilekleri yerine eğlenmeyi tercih etmeleri” madencileri birbirlerine iyice kaynaştırır. Fakat, Türk madencilerinde eksik bulunan şey, “tabandaki ve tavandaki meslektaşları kaynaştırmak için bu tarz organizasyonların yapılmamasıdır.” Azize Santa Barbe kutlamaları bu anlamda, “Batılılar’ın madenci arkadaşlığı ve kitle dayanışmasına yönelik düzenlemiş oldukları” bir etkinliktir.⁹⁹

1932 yılında, Tahir Karaoğuz, Hüseyin Fehmi İmer ve Ahmet Naim Çıladır’dan oluşan bir ekip tarafından yapılan araştırmalar sonucunda 8 Kasım 1829, kömürün Uzun Mehmet tarafından bulunduğu tarih olarak tespit edilir. Komitenin tespit ettiği tarih ve yazmış olduğu öykü o zamanlarda kabul görse de, daha sonra çokça tartışılmış ve birçok araştırmacı tarafından farklı değerlendirilmiştir.¹⁰⁰ Donald Quataert’e göre hikâyeyi yazanlar, “bireysel köylü inisiyatifinden ve fırsatları kollamaktan kaynaklanan büyük hareketlere dair bir bakış açısı ortaya koyarak, ülkede sıradan insanların da, taşra, köylü kökenlerine bakılmaksızın, büyük başarılarla imza atabileceklerinin, para ve nama kavuşabileceklerinin” mesajını vermişlerdir.¹⁰¹ Necdet Sakaoglu ise konuya Quater’tan daha farklı bir şekilde yaklaşır. Ona göre Uzun Mehmet Günü “tamamen uydurmadır”

⁹⁸ Karaoğuz, *a.g.e.*, s. 164-165.

⁹⁹ Kadri Yersel, *Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler*, Eren Matbaası, İstanbul, 1989, s.60-61.

¹⁰⁰ Uzun Mehmet’in kömürü buluş tarihi üzerindeki tartışmalar için bkz. Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihiçesi 1829-1989*, İlkadım Matbaası, Zonguldak, 1993, s.6-10. Bahri Savaşkan’ın değinmediği bir kaynak olan ve EKİ İnsan Gücü-Eğitim Müdürlüğü Yayınları’ndan olan, “*Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi*” adlı kitapta ise, kömürün Kdz. Ereğli’li Hacı İsmail tarafından 1822’de bulunduğu, fakat II. Mahmut tarafından bir kese altın ile taltif olursa da bu buluşun saltanat tarafından önemsenmediği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sezai Doğan, *EKİ Müessesesi*, EKİ İnsan Gücü-Eğitim Müdürlüğü Yayını, Zonguldak, 1970, s. 6-7.

¹⁰¹ Quataert, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, s. 24.

ve Uzun Mehmet, “tarihe yerleşen hayâlden başka bir şey değildir.”¹⁰² Tahir Karaoğuz’un oğlu Doğu Karaoğuz ise, “belirlenen bu tarihin sembolik olduğunu ve Uzun Mehmet’in terhis edilmesinden sonraki tarihler ve hasat sonu ayları dikkate alınarak belirlendiğini” söyler.¹⁰³

Zonguldak Halkevi’nin çıkarmış olduğu “ *Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Yıl Dönümünde Zonguldak Halkevi*” adlı eserde kömürün bulunuş tarihinin tespit edilmesindeki amaç şöyle belirtilir:

“... Son zamanlara kadar Senbarp (Santa Barbara) günü havzada da madenci için sevinç günü sayılıyor ve o gece eğlenceler yapılıyordu. Halbuki Türkiye’de ilk kömürün bulunduğu gün, bizim asıl büyük şenlik günümüzdü. Bu tarihi köklü bir şekilde doğrultmak ve Türkiye’nin bugünkü ve yarınki iktisadi varlığının temeli olan bu sonsuz maden hazinelerinin ilk ortaya çıkarıldığı günü bir bayram gibi kutlamak, böylelikle Hıristiyanlık kokusuyla madencililiğimizi sarmaya başlayan Senbarp’ı ortadan kaldırmak, kömür bayramının, geleceği aydınlatacak büyük ülküsünü yaratmak, havzamız için bir vazife idi. Bu duyguyu içinden sezen halkevi Kütüphane ve Neşriyat Komitesi’nden Karaoğuz, Ahmet Naim ve eski maden müdürü Hüseyin Fehmi Beylerle bir komisyon teşkil etmiş ve bu komisyon uzun zaman yaptıkları araştırmalar neticesinde kömürün ilk bulunduğu tarihi doğrultmuştur. Maden kömürünün ilk olarak Uzun Mehmet tarafından Köseağzı mevkiinde ve 8 Sontesrin 1295 tarihinde bulunduğu kati surette tesbit edildikten sonra bu günün Uzun Mehmet Kömür Bayramı olarak her yıl dönümünde kutlanmasına söz kesilmiş ve ve bu suretle Uzun Mehmed’in kömürü ilk bulan ve saltanat ile derebeyliğin zulmüne kurban olan bu halk adamının namı ebedileştirilmiştir.”¹⁰⁴

Kömür Bayramı kutlamalarının ilki büyük bir coşku ile gerçekleşir. Belediye tarafından Dere Rıhtımı Caddesi’ne Uzun Mehmet Caddesi, Ankara Köprüsü yanında oluşturulan bahçe ile Ereğli’de yapılan bir bahçeye de Uzun Mehmet Bahçesi adı verilerek kömür madeninin kâşifi Uzun Mehmet’in ismi ölümsüzleştirilmek istenir.¹⁰⁵ Cumhuriyet’in taşradaki en önemli kültür ve eğitim kurumlarından biri olan halkevi tarafından bayram ilan edilen bu gün, daha sonraki yıllarda da büyük bir coşku ve heyecan içerisinde kutlanarak, saltanat döneminde gerekli ilgiyi görmediği düşünülen Uzun Mehmet’i anmak, Cumhuriyetçiler tarafından bir “*iade-i itibar*” olarak görülür. Takip eden

¹⁰² Necdet Sakaoğlu, “Tarihe Yerleşen Hayal: Uzun Mehmet”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 10, Ekim 1984, s. 21-25.

¹⁰³ Karaoğuz, *Kuvay-ı Millîye Ruhuyla Bir Ömür*, s. 167.

¹⁰⁴ Zonguldak Halkevi, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Yıl Dönümünde Zonguldak Halkevi*, İstanbul Holivut Matbaası, 1933, İstanbul, s. 42.

¹⁰⁵ *Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Yıl Dönümünde Zonguldak Halkevi*, s. 42-43.

yıllarda Zonguldak Halkevi bünyesinde “*Uzun Mehmet Kömür Gecesi*” ismi altında anma törenleri düzenlenerek birçok etkinlik yapılır.

1935 yılında gerçekleştirilen Uzun Mehmet Kömür Bayramı ve program dâhilinde yapılacak olan etkinlikler dönemin Zonguldak Gazetesi’nden halka; “ *Kömür bulumunun 107 inci yıl dönümü Uzun Mehmet Günü büyük törenle kutlanacak*” manşetiyle duyurulur.¹⁰⁶ Halkevi’nin, Türk mühendislerle beraber bu günü yaşatma arzusu¹⁰⁷, Santa Barbe Yortusu’nun ecnebi ve Türk mühendislerden oluşan kozmopolit yapısının millî bir yapıya dönüştürülmesi niyetiyle açıklanmalıdır. Ecnebi bir gelenekten uzaklaşmak ve kendi değerlerini ön plana çıkarmak isteyen taşra ve merkezdeki iktidar bu niyetini ise halk ile yerel basın vasıtasıyla paylaşmayı tercih eder. Bu çerçevede, Zonguldak Gazetesi’nin 8 Sontışrin 1935 Cuma günü sayısında“ *Türk madenciliğinin mayası; Uzun Mehmet’in topraktan söktüğü kömürle, toprağa döktüğü kanın kaynaştığı, tırnak arası hamurda özünü bulan tabiatı arama ve yenme aşkından alınmıştır*”¹⁰⁸ ifadeleriyle bu gün, yeni doğmuş bir kahraman üzerinden kutsallaştırılmaya çalışılmıştır.

Yeni rejimin ulusal değerleri öne çıkararak politikaları çerçevesinde yerel bir kahraman olan Uzun Mehmet’i tüm Türk milletine mâl etme çabası, yeryüzündeki ilk kömürü çıkarmanın da Türk olduğu iddiasıyla bir adım daha ileri götürülür. Bu millîyetçi ve Türkçü iddia, 1936 yılında Uzun Mehmet Kömür Bayramı kutlamalarında vermiş olduğu söylevde genç maden mühendisi Cemal Kıpçak tarafından ortaya atılır.¹⁰⁹

Bunun yanında, halk kendi millî kahramanını daha iyi tanısin diye, Uzun Mehmet Günü kutlamaları ve kömür hakkında yapılan araştırmalar Zonguldak Halkevi’nin resmî dergisi *Karaelmas* ve Zonguldak’ta basılmış; aynı zamanda ulusal bir dergi olan *Doğu Dergisi*’nde bu konuya oldukça sıkça yer verilmiştir. *Karaelmas Dergisi* daha çok Kömür Bayramı kutlamalarından bahsederken, *Doğu Dergisi* Uzun Mehmet ve kömürü nasıl bulduğu üzerine yapılan araştırmalara yer verir.¹¹⁰

¹⁰⁶ *Zonguldak*, 3 İkinciteşrin Pazar.

¹⁰⁷ *Zonguldak*, 3 İkinciteşrin Pazar.

¹⁰⁸ *Zonguldak*, 8 Sontışrin 1935.

¹⁰⁹ *Zonguldak*, 10 Sontışrin 1936.

¹¹⁰ Hüseyin Namık Orkun, "Zonguldak Sözü'nün Aslına Dair", *Doğu Dergisi*, S:1, İkitesrin 1942, s. 35; Dr. Saim Ali İlemre, "Zonguldak Adı Hakkında", *Doğu Dergisi*, S:7-8, Mayıs-Haziran 1943, s. 26.

Uzun Mehmet Kömür Bayramı'nın ilan edilmesinin üzerinden 14 yıl geçmiştir fakat Zonguldak'ta Fransızlar döneminde olduğu gibi balo hayatı içeriği de aynı kalmakla birlikte varlığını sürdürür. 1946 yılında Doğu Dergisi'nde “*Madencilerin Balosu*” başlıklı bir yazıda Fransızlar'dan kalma şekliyle halâ sürmekte olduğu anlaşılan böyle bir madenci balosu anlatılır. Mümtaz Faik Fenik, kendinin de katıldığı bu baloda, “şehrin üst tabakasından herkesin” balodaki yerini aldığını söyler. Anlaşılan Cumhuriyet dönemi balo ve sinemaları da, Fransızlar döneminde olduğu gibi hâlâ Zonguldak sosyetesine için cazip bir eğlence olmaya devam etmektedir. Fenik, katılmış olduğu bu madenci balosunda şehrin önde gelen isimlerini, dönemin sosyetesine ve modası hakkında gözlemlerini anlattığı uzunca bir yazı kaleme alır.

Fenik'in anlatımıyla, “Gündüz başında miğfer, üstünde tulum, ayaklarında çizme, yüzü gözü kapkara kuyudan çıkan, gözleri ebedî sürmeli, kirpikleri karaelmas büyümlü zarif mühendislerin hepsi oradadır.¹¹¹ Yalnız ocaklardan çıkan mühendisler değil, Zonguldak'a bir ihsan olan İhsan Soyak, uzun yıllar Zonguldak valiliği yapmış olan ve soyadı arasında ak'da da soy'da da birleşen Halid Aksoy, EKİ müdür muavini Şakir Ataman, Hakkı Kök, Feridun Yerlici ve Keriman Sanus” da bu baloda göze çarpan şehrin üst düzey yöneticilerindedir.¹¹²

Fenik, baloya katılan davetlilerin yalnız isimlerine değinip geçmek yerine, “şehrin ve kömürün efendilerini” tek tek anlatmayı tercih eder. İlk anlattığı kişi, EKİ'nin Genel Müdürü İhsan Soyak'tır. Yazar Soyak'tan, “ Bilgimizin, enerjimizin Zonguldak'a bir ihsanı olan İhsan Soyak her zamanki zarif edasıyla misafirlerinin masalarında dolaşıyor. O, iş başında otoriteli bir amir, maden kuyusunda kudretli bir mühendis, iş âleminde mühim bir organizatör olduğu kadar, hususiyetinde ikramcı, neşeli, nükteli bir ev sahibidir. İşte müsamahasız, iş dışında sohbeti tatlı bir arkadaşır” ifadeleriyle bahseder.

Davetlilerden bir diğeri, Eski Zonguldak Valisi Halid Aksoy için Fenik, “ sadece şehrin valisi değil, aynı zamanda velisi” telakki edildiğini söyler. Yazar, baloya katılan tüm davetlilerden bahsetmese de, tanıdığı şahısları anlatmayı tercih eder. Feridun Yerlici'nin “İskoç viskisine olan rağbetinden”, Bayan Yerlici'nin “ Zonguldak havasını yansıttığını söylediği kalın siyah beyaz çizgili esvabına” kadar anlatır. Hatta bir ara, “ bir masada

¹¹¹ Mümtaz Fenik, “Madenciler Balosu”, *Doğu Dergisi*, Yıl: 3, Cilt 6, S: 35-36, s. 64.

¹¹² Fenik, *a.g.m.*, s. 64-65.

haşmetli tuvaletinin içinde daima asil ve kibar Keriman Sanus” u görür; 1932 yılında Dünya Güzellik Yarışması’nda Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Keriman Sanus’u.¹¹³

Balo denince akla ilk gelen dans olduğundan, bu baloda da “dans eden çiftlerle dolan pist ile birlikte sanki bir maden kuyusuna inilir. Bütün lambalar birden söner ve çiftler ellerinde madenci fenerleri ile dans etmeye başlar. Yüzler kaybolur, yalnız neşe, heyecan ve dansın” olduğu eğlence gecenin geç saatlerine kadar devam eder.¹¹⁴ 1940’lı yıllarda Zonguldak’ta, bu tarz baloları sıkça görmek mümkündür. Mehmet Seyda’nın *Yanartaş* romanının kahramanlarından Sülüman ile Hasan’ın da bu yıllarda şahit olduğu balo Fenik’in anlattıklarıyla benzerlik gösterir. İki arkadaş şehir merkezine indiklerinde “hükümet konağının ardındaki bahçede, renkli renkli fanusların altında, köy davuluna benzer bir davul, türlü acayip sesler çıkaran zurna ve çanlarla, kolsuz ve urbasız giyinmiş kadınlarla kocalarının dans edişlerini sabaha kadar gözlerini kırpmadan seyrederek.”¹¹⁵ Hatta Zonguldak’ta balo öyle alışkanlık haline gelmiştir ki, 1939 yılında Erzincan Depremi sebebiyle yılbaşı balosu iptal edilmek istenince yapılan itirazlar sonucu, vali ve birkaç ileri gelen memur katılmazken, yılbaşı balosu yapılır ve “katılanların heyecanlı bekleyişleri arasında” eşya piyangosu çekilişi bile düzenlenir.¹¹⁶

Zonguldak’ın kömür kâşifi Uzun Mehmet, şehirde her yıl düzenlenen etkinlikler ile anılmaya devam ederken, zaman zaman ulusal düzeyde de hatırlanır. Bu anma etkinliği, ilk olarak 1949 yılında Ankara’da düzenlenir. Böylece, yerel bir kahraman olan Uzun Mehmet’i tüm millete tanıtmaya fırsatı yakalanır. Ankara Gar Gazinosu salonlarında 8 Kasım 1949 gecesi yapılacak olan böyle bir kutlamanın duyurusu;“ *Ankara’ya ilk defa Zonguldak’tan renk ve koku getirecek bu geceyi kaçırmayınız.*”¹¹⁷ şeklinde yapılır.

Türk kültürüne yabancı bir gelenekten ve efsanelerden yola çıkılarak yaratılmış ve zamanla Türkler tarafından da benimsenmiş olan *Santa Barbe Yortusu*, Cumhuriyet’in Zonguldak’ta içini kendi millî değerleriyle tekrar doldurduğu bir başka kutlamaya dönüşür. Halkevi bünyesinde biraraya gelen bir ekibin çabaları sonucunda, bunun

¹¹³ Fenik, *a.g.m.* , s. 64-65.

¹¹⁴ Fenik, *a.g.m.* , s. 65.

¹¹⁵ Mehmet Seyda, *Yanartaş*, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 101.

¹¹⁶ Seyda, *a.g.e.* , s. 254-256.

¹¹⁷ Karaoğuz, *Kuvay-ı Millîye Ruhuyla Bir Ömür*, s. 172.

yerine, millî değer ve kültüre hitap eden bir hikâye yazılarak, kültürel anlamda yabancı etkisinden kurtulmak istenir.

Her ne kadar son zamanlarda kutlanmasa da, Uzun Mehmet Kömür Bayramı 1932'lerden itibaren, kültürel hayatın vazgeçilmez bir parçası olur. Bu sebeple, Uzun Mehmet'i anmak için Şehirde ve ülke genelinde farklı gün ve gecelerde kutlamalar yapılır, balolar düzenlenir. Ulusal motiflerle yeniden yaratılan bu hikâye, Cumhuriyeti yazarlar tarafından tüm Türk milletine armağan edilen millî bir hikâye olur. Her ne kadar Cumhuriyet ulusal bir kahraman yaratarak halkı yeni rejimin motifleriyle kucaklamak istese de, yaratılan kahramanı anma geceleri, Azize Santa Barbara kutlamalarından farklılaşamaz. Bu sebeple Uzun Mehmet'i anma gecelerinin erevesi millî olmakla birlikte, anma gecelerinde yapılan etkinlikler ve içerikleri oldukça Batılı'dır.

2. CUMHURİYET'İN ZONGULDAK'TA KÖK SALIŞI

2.1. KÖMÜR HAVZASI'NI EKONOMİK VE KÜLTÜREL ANLAMDA MİLLİLEŞTİRME ÇABALARI

1924'te düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların ardından, ilk devlet bankası olan İş Bankası kurulur. Yerli sermayenin desteklenip yabancı sermayeyle mücadele edebilmesi adına atılan bu adım neticesinde devlet İş Bankası yoluyla Zonguldak'ta kömür işletmeye başlar. Banka sırasıyla Zonguldak'ta, 1924- 1926 yılları arasında¹¹⁸ “Maden Kömürü İşleri T.A.Ş.”ni, “Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş.”ni ve “Türk Kömür Madenleri A.Ş.” ni kurar.¹¹⁹

Şehir 1927 yılında, henüz ülkenin birçok yerinde elektrik yok iken, elektriğe kavuşur. Bir Alman Şirketi tarafından döşenen elektrik tesisatı halkta endişe yaratır. Elektrik öyle yeni ve henüz bilinmeyen bir olgudur ki, Yeni Çarşı civarında kablo döşemesi yapan Alman Şirketi'nin çalışmalarını izleyen kentin yazar takımı, valiliğe koşarak “şirketin kendilerini kandırdığını, o kablolardan elektrik geçemeyeceğini söyler.” Halkın valiye sundukları gerekçeleri ise, “*Sayın Vali'm, biz iyice baktık. Kabloların ortasında delik yok. Elektrik nasıl akacak?*”¹²⁰ şeklinde olur.

1929 yılında yaşanan dünya buhranı ile birlikte yeni bir ekonomik planlamaya giden Cumhuriyet, kömür havzasını tamamen devletleştirmek için bir on yıl daha beklemek zorunda kalır. Fakat bu süre içerisinde devlet, kömür havzasını ve havzadaki işçileri yakından ilgilendiren bir takım kanunlar çıkarır. Bunun yanında, işçiler için yaşam alanları inşa edilmeye başlanır. Cumhuriyet Zonguldak'ı millileştirmeye çalışırken bu millileştirme projesini tek yönlü yapmaktan imtina ederek ekonomik yatırımların ve kanunî düzenlemelerin yanı sıra, halkın zihinsel olarak da olgunlaşmasını ve prensiplerine uygun birer birey olarak yetiştirilmelerini sağlamak ister. Bu anlamda Zonguldak Halkevi'nin 1932'de faaliyete geçmesi Cumhuriyet'in sosyo-kültürel millileştirme hamlesinin bir parçası olarak düşünülmelidir. Bu sebeple, araştırmamızın bu bölümünde Cumhuriyet'in Zonguldak'ta yürütmüş olduğu millileştirme politikaları

¹¹⁸ Özeken, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme 1848-1940*, s. 57.

¹¹⁹ Sina Çıladır, *Taşkömürü Havzasının Devletçilik Dönemi*, Yaman Matbaası, Ereğli, 1999, s. 13.

¹²⁰ Ali Kaya, *Zonguldak'ta Elektriğin Tarihi- Kömürün Karasında Şerarenin İzleri*, Karina Yayınevi, Ankara, 2014, s. 44.

kapsamında meydana gelen mimari, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere değinilmeye çalışılacaktır.

Şehirde devletin nüfuzu arttıkça, ekonomik yatırımların da beraberinde, şehrin görünüşü değişmeye başlar. Bu değişimlerden en göze çarpanı ise şehirde işçiler için yapılmaya başlanan yerleşkeler olur.¹²¹ Daha önce Batılı şirketlerin faaliyet gösterdiği kömür ocakları çevresinde yaşamaya mahkûm edilen işçilerin, “üzerlerine yan yana altı erkeğin yattığı, geniş tahta yatakların bulunduğu bir takım ahşap barakalarda barındıkları” düşünüldüğünde Cumhuriyet’in işçi halk için bu anlamda almış olduğu kararın ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır.

Her ne kadar 1921 yılında yürürlüğe konulan kanunla işçilerin yaşam alanları ve bunlarla ilgili standartlar belirlenmiş olsa da, Fransız Şirketi tarafından bu kanunun tam olarak uygulandığı söylenemez. Bu sebeple maden işçilerinin, "ilkel" şartlarda yaşamaya devam ettiklerini söylememiz abartılı olmayacaktır. Yabancı şirketlerin işletmeciliği döneminde, “işçilerden yakın köylerden gelenlerin ocaklara günübirlik gelip gittikleri fakat uzaktan gelenlerin çalışma süreleri boyunca ocakların civarında yaptıkları derme çatma kulübelerde, madencilerin sağladıkları az sayıdaki amele barakalarında ve mevsimin uygunluğuna göre bazen de ağaç dipleri ve kovuklarında” kaldıkları bilinmektedir.¹²² Bu durum göz önünde bulundurularak işçilerin nasıl çalıştıkları ya da nerede kaldıklarından ziyade maden işletmecilerinin tek amacının yeterli miktarda kömürün çıkarılmasından öteye gitmediğini söyleyebiliriz.

Yer altında 45 yılını geçiren Ethem Çavuş, yabancı şirketler döneminde işçilerin içinde buldukları şartları, Ahmet Naim’e verdiği bir röportajda şöyle anlatır:

“... O zamanlar, ocaklarda çalışan amelenin barınabilmesi için madenciler amele barakaları yapmazlardı. Her amele takımı, çalı çırpıdan birşeyler örer, üzerini çamurla sıvardı. Böylece, madenlerde çalıştığı müddet içinde barınacağı barakayı meydana getirirdi... Geceleri kulübenin toprak zemininde yatardık. Başlarımızın altına da, yastık niyetine birer kütük koyardık. Tabanlarımızı ortada yanan ateşe verir, kandil ışığıyla işbaşı sinyali veren horozun sesini beklerdik... Henüz kulübesini yapamayan acemi ameleler, dedim ya, ya açıkta gecelerler veya mevsim

¹²¹ 1932 yılında, Zonguldak şehir merkezinin nüfusu 38.102'dir. 1920-1932 yıllarında Zonguldak nüfusu hakkında detaylı bilgi için bkz: Hamdi Genç, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus, Ticaret ve Sanayi(1920-1932)", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:6, S:12, 2010, ss. 137-152.

¹²² Nurşen Gürboğa, “Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projeleri”, *Toplumsal Tarih*, sayı: 164, Ağustos 2007, s. 60-61.

kıssa, bir höyüğün altını kazma kürekle oyup mağaramsı birşey meydana getirirler ve orada yatarlardı.”¹²³

“Tüccar ocaklarından para yerine Amerikan bezi, kırmızı güllü basma, kalay” gibi şeyler verildiğini söyleyen Ethem Çavuş, “yabancıların şehre gelmesi ile birlikte şehirde etnik kökenli sorunların da oluşmaya başladığını” söyler. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi’nin şehre liman yapımı için gelmesiyle birlikte “mendirek için yontulan taşlar için sivri çarıklı, cepkenli, belleri piştovlu Karadağlılar” getirilmesi de böyle bir problemin habercisi olur. Bütün çarşının Karadağlılar’ın elinde olması sebebiyle “çarşıda bulunan çeşmeden su almak için Karadağlılar’dan izin alındığını” söyleyen Ethem Çavuş, böyle şeyler sebebiyle zaman zaman “Türkler ile Karadağlılar arasında ciddi çatışma ve kavgaların gerçekleştiğinden” bahseder.¹²⁴ Ethem Çavuş, yine böyle bir hadisenin neticesinde olanları “... o yıllarda Karadağ uyruklulara bile boyun eğmek zorundaydık. Nitekim, suç Karadağlılar’da olduğu halde, suçlular bizimkilerden seçildi; devrin ünlü çavuşlarından Veysel, İmam ve Ali Çavuşlar hadisenin mesulü olarak Bolu hapishanesine kapatıldılar...”¹²⁵ ifadeleriyle anlatır.

Ethem Çavuş vermiş olduğu röportajda çok ilginç şeylerden söz eder. Bunlardan en dikkat çekenini ise ocaklarda yalnız erkek işçilerin çalıştırılmadığından bahsetmesidir. Çavuş’un aklında kalan birkaç kadın amelenin isimleri şöyledir: “Adalı Sultan, Topçu Emine, Kırdıkaçtı Zülfiye.” Bu kadınlar yer üstü ameleleridir. Bir de yeraltı ameleleri olan kadınlar vardır. Bunların en ünlüsü de, “her sabah şafakla kandilini yakıp, şalvarının kemerine azığına yerleştiren ve eline aldığı madenci bastonu ile ocağa dalan” Gülsüm Hatun’dur.¹²⁶

1950’de hazırlanan *Kömür İşçileri* adlı başka bir çalışmada ise, 1920’lerin başında, yabancı sermayelerin elinde bulunan Zonguldak ve burada çalışan işçilerin içinde buldukları durum şöyle anlatılır:

“O zaman hususi eşhas, Fransız ve İtalyan şirketlerin ellerinde bulunan bu ocaklarda, amelenin ne sıhhati ile alakadar olunmuş, ne de kendilerini tatmin edecek yevmiyelerle çalıştırılmaları hususuna ehemmiyet verilmiş. Deniz seviyesinden metrelerce aşağıdaki ocaklarda kazma sallamak gibi ağır işlerde çalıştırılan köylü delikanlılar; sıhhi bakım, temizlik ve rahatça bir yatak yüzü

¹²³ Ahmet Naim, *Yer Altında Kırkbeş Sene*, Defne Yayınları, Kdz. Ereğli, 2010, s. 14-15.

¹²⁴ Naim, *a.g.e.*, s. 20-63.

¹²⁵ Naim, *a.g.e.*, s. 64.

¹²⁶ Naim, *a.g.e.*, s. 70.

göremezler, mısır unu ile gıdalanırlar; çalışmaya gelirken giydikleri sapasağlam elbiseleri liymeleşmiş halde pejmürde kıyafetlerle köylerine dönerlerken de yanlarına bir miktar dinamit almayı katiyen ihmal etmezlermiş.”¹²⁷

Yabancı şirketlerin şehirdeki kömür ocaklarını işlettikleri dönemlerde, işçilerin yaşadığı zorluklar Cumhuriyet’in ilk yıllarında da devam etmiştir. Zira, yeni rejim, ilk başlarda işçilerin kötü çalışma koşullarını “*Müslüman Türk işçiler*” in “*yabancı yatırımcılar ve maden işletmecileri*” tarafından sömürülmesi olarak algılamış olsa da, 1920’li yılların ikinci yarısından itibaren siyasi iktidar, işçilere ve işçilerin çalışma koşullarına eğilmekten ziyade şehirdeki maden ocaklarını millileştirmek için girişimde bulunmuştur. Bu sebeple 1920’lerde maden işçilerinin çalışma koşulları ve yaşam standartları daha önceki dönemlerle benzer düzeyde olmuştur.¹²⁸

Şehirde ancak 1920’lerin ikinci yarısından itibaren maden işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiği ifade edilmeye başlanır. Nitekim, 1927 yılında Havza-yı Fahmiye’den İktisat Vekaleti’ne gönderilen raporda, “daimi amele yetiştirmek için amele köylerinin teşekkül etmesi gerekliliğine” vurgu yapılır.¹²⁹ Bu sayede maden işletmecileri daimi işçi teminini kolayca sağlayacaktır. Ayrıca, işçiler de daha kaliteli bir yaşam alanına sahip olacaktır. Fakat bahsedilen nitelikte bir projenin gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır.

Gürboğa’ya göre, “nitelikli işçi yaratmak için amele köyleri yaratma fikri ancak 1930’lu yıllarda rağbet görebilmiştir.” Çünkü, “artan kömür talebiyle birlikte gelişen işçi arzını karşılayabilmek için, emeğin özerk mekânı olan köyler sermaye tarafından kontrol altına alınmak” istenmiştir. Fakat bu da, “kırla bağı kopmuş tam zamanlı sanayi işçisinin toplumsal düzeni ve istikrarı tehdit etme potansiyeline sahip tehlikeli bir proje” olarak algılanmıştır.¹³⁰

Böyle bir proje neden hayata geçirilmek istenmiştir sorusunun cevabını ise işçiler ile işveren arasında bir köprü vazifesi gören muhtar, eşraf, amele çavuşlarının zaman zaman işçileri istedikleri ocaklara peşlerinden sürüklemelerini engellemek olarak

¹²⁷ Cemaleddin Bildik, *Kömür İşçileri*, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1950, s. 16.

¹²⁸ Gürboğa, *Mine Workers, The Single Party Rule and War- The Zonguldak Coal Basin As The Site of Contest 1920-1947*, s. 124-125.

¹²⁹ *Zonguldak Havzayı Fahmiye Raporu*, Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) Arşivi, Rapor No: 1272, 1927, s. 41.

¹³⁰ Gürboğa, *Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projeleri*, s. 58.

verebiliriz. Nitekim, bu sorunun 1939'da hâla sürmekte olduğunu ve ocak sahiplerinin de bu durumdan rahatsızlık duyduklarını yetkililere söylediklerini bilmekteyiz.¹³¹

1929 Dünya Buhranı ve sonrasında meydana gelen ekonomik değişimlere paralel olarak, 1930 yılının ortalarında, devlet Zonguldak'ta uygulanmak üzere birtakım sosyal projeler gerçekleştirme kararı alır. Böylelikle, işçilerin çalışma ve yaşam koşulları tekrar gündeme gelir. Bu anlamda maden işletmecilerinin ilk icraatı işçilere yemek fişi vermeleri olur.¹³²

1931 yılında Zonguldak, büyük bir coşku yaşar. M. Kemal Atatürk, İstanbul'dan Zonguldak'a gelmek üzere yola çıkar. Denizin dalgalı olmasına, havanın bozulmasına ve gemidekilerin ısrarlarına aldırmış etmeyen Atatürk¹³³, Ertuğrul Yatı ile Zonguldak'a gelir.¹³⁴ 26 Ağustos 1931 tarihine rastlayan bu günde Atatürk, vaktinin sınırlı olması sebebiyle sadece Üzülmaz'e gider. İlgililerden kömür havzası, kömür üretimi ve yapılmakta olan çalışmalar konusunda bilgiler alır.¹³⁵ Üzülmaz Maden Ocakları'na valilik arabası ile çıkan Gazi'nin şoförlüğünü yapan Mustafa Erkişi bu kısa seyahati;

“Atatürk'ü arabaya bindirdim. Üzülmaz'deki Müessese Müdürlüğü binası yapılan yere götüreceğim. O zaman Üzülmaz'e tren yolundan başka birşey yok. Bir yol, şimdiki gümrük binasının arkasından Rüzgarlımeşe'ye çıkıyor. Patika... Manevra yapmadan, bir defa dönüp de yukarıya çıkamazsın. Tam oraya geldiğimiz de Atatürk doğrulup sordu: “ Başka yol yok mu evladım?” dedi. “ Yok, Paşam” dedim. Rüzgarlı'ya çıktık. Oradan da Rat yol ayrımına. Toz toprak nasıl biliyor musun?”¹³⁶ şeklinde anlatır.

Zonguldak'taki yolların bu derece bozuk olduğunu gören Atatürk, gitmeden yolların yapılması emrini verir. Zonguldaklılar'ın tüm ısrarlarına rağmen aynı gün şehirden ayrılır. Gazi'nin ani bir karar ile Zonguldak'a gelmesi, o günlerde TBMM'de Zonguldak kömür madenlerini “ileri bir düzeyde işletme” konusunun gündeme gelmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Zira İnönü mecliste, “kömür meselesini bütün memleket

¹³¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0 2.11.3 (4.12.1939)

¹³² Gürboğa, *Mine Workers, The Single Party Rule and War- The Zonguldak Coal Basin As The Site of Contest 1920-1947*, s. 145.

¹³³ Yücel Namal, *Atatürk'ün Zonguldak Gezisi*, Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 19.

¹³⁴ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s. 359.

¹³⁵ Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, s. 159.

¹³⁶ Saffet Can, *Emin Dayı*, Demokrat Ofset Baskı, Kdz. Ereğli, 1995, s. 41-44.

için büyük bir dava telakki ettiklerini” söyleyerek konunun önemine zaman zaman değinmiştir.¹³⁷

Kömür madeni bakımından Türkiye'nin en mühim şehri olan Zonguldak'ta, İnönü'nün de mecliste belirttiği öneme binaen gerçekleştirilen en büyük değişimlerden biri, maden işçilerinin kalacağı yerlerin inşa edilmeye başlanması olur. İş Bankası'na bağlı Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketi bölgede üretime başladıktan sonra yalnız maden ocaklarının modernizasyonu gerçekleştirilmez, aynı zamanda amelenin sıhhi ve medeni ihtiyaçlarına cevap verecek bir kompleks yapılarak hizmete açılır. Bu sosyal kompleks içerisinde ameleler için “muhteşem olarak nitelenen barakalar, medeni ihtiyaçlar için lazım olan sinema ve umumi radyo ve bir de kütüphane” mevcuttur. Ayrıca amele için “bir hamam, çocukları olan ameleler için ise iki hanım öğretmenin bulunduğu çocuk bahçesi ve tenis kortu” da bu modern yerleşkede bulunur. Bu komplekste bekar memur ve işçiler de unutulmayarak, onlar için de bir pansiyon ve dâhilinde bir yemekhane ve umumi çamaşırhane ile duş yerleri gibi gereksinimleri karşılayacak yaşam alanları oluşturulur.¹³⁸ Bunun yanında, Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi'nin Kozlu ve Kandilli'deki ocaklarında da memur evleri ve ikâmetlerinde, amelenin sıhhatlerine uygun tüm tedbirler alınarak hamam ve duş daireleri ile dispanser ve etüv daireleri oluşturulur.¹³⁹

Devletin havzaya girmesiyle birlikte işçiler için gerekli tedbirler alınmaya başlanmış, işçi yaşam kalitesini artıracak uygulamalar da ivme kazanmıştır. Tüm bu inşâ edilen amele evleri ve pavyonlarının oluşturduğu yerleşkelerle birlikte, kömür ocakları çevresinde mimari bir hareketlilik başlamıştır. Bu hareketlilik de şehrin fiziki çehresinde farkedilecek nitelikte değişimlere neden olmuştur. Üzülmez Deresi kıyısına uzanmış kömür treni raylarını takip ederek Asma mıntıkasına gelen İsmail Habib Sevük, yeni inşâ edilen bu amele evlerini ve çevresini şöyle anlatır:

“... Tırmandığımız tepenin başında yeni bitmiş dört büyük pavyon ahenkli bir mecmua halinde gerile gerile duruyorlar. Orası amele sarayıdır. Bu pavyonlarda 640 amele barınacak. Bu barınma değil, daha üstün bir şey. Sarayın kaloriferi var, banyoları, her şeyi var. Maden ocağındaki tozu burada banyoya vermek, ocaktaki

¹³⁷ Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, s. 359.

¹³⁸ *Cumhuriyet'in On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası*, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, Sanayi Nefise Matbaası, İstanbul, 1933, s. 150-151.

¹³⁹ *Cumhuriyet'in On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası*, s. 157.

rutubeti kaloriferli odada kurutmak ve ocaktaki sıkıntıyı salondaki kahkahayla unutmak... İşçiyi acımdan alıp imrenişe çıkarıyoruz.

Daha ötede koskocaman, temiz çizgili, güzel duruşlu bir yapı; orası da ilk mektepmiş; amelenin kendi işte, çocuğu okuyuşta; geniş geniş dersaneler, son sistem sıralar; bir dağ üstünde mektep mimarlığının bütün şartlarını toplayan bu binayı en titiz bir şehirde dahi güvene güvene gösterebilirsin.

Onun ilerisinde, bahçeler içinde, şimdilik çizgi halinde parkları ve tesviyesi yapılmış tenis yerleri ayrılarak, mühendisler ve ustabaşılar için yapılar henüz on beş kadarı tamamen bitmiş, ikişer üçer katlı, her biri birer konak yavrusu gibi görünen evleriyle, ne olacağını doğusunda bile belli eden bu memur mahallesi, planlı bir ahengin verdiği inandırış içinde, daha şimdiden insanın yüzüne gülüp duruyor...¹⁴⁰

Yapılan mimari hareketlere bir yenisini daha eklemek isteyen devlet, Mimar Seyfi Arkan'a, 1934-1936 yılları arasında Zonguldak'ta, Türkiye İş Bankası'nın sahibi olduğu iki maden şirketinin işçileri için büyük ölçekli konut kompleksi tasarlatır. Projelerden ilki, Maden ve Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi için tasarlanır. Üzülmüş Köyü yakınlarında 450 aileyi barındıracak şekilde tasarlanan bu kompleksin içerisinde mühendisler, memurlar ve evli olan işçiler için bahçeli evleri, bekâr ve dönemlik işçiler için işçi yatakhaneleri ve bunların yakınına konumlandırılmış içinde duşları, yemekhanesi ve çamaşırhaneler ve bir ilkokul bulunur.

Kömür İşleri Anonim Şirketi için hazırlanan kompleks ise Kozlu'da inşa edilmek üzere tasarlanır. Aynı şekilde bu tasarımın içerisinde de işçi, memur ve mühendisler için bahçeli evler, bekâr ve dönemlik işçiler için yatakhaneler, bir ilkokul ve bir de tenis kortu bulunur.¹⁴¹ Her ne kadar beş yıllık bir sürede tamamlanmak istense de bu komplekslerin sadece küçük bir bölümü inşa edilmişken tamamen terk edilirler.¹⁴²

Cumhuriyet Gazetesi'nin 15 Birinciteşrin 1936'da çıkan "*Kömür Şehri*" adlı yazısında, Zonguldak'a yapmış olduğu gezide gördüklerini anlatan Sevük, değişmeye başlayan kömür şehri Zonguldak'ın değişen çehresinin her bir santimetresini anlatır. Sevük yazısına, "Vatanı ışıklatan, vatanı yürüten ve vatanı ısıtan belde" diye başlar ve devam eder:

¹⁴⁰ Sevük, *Yurttan Yazılar*, s. 211-212.

¹⁴¹ Bilge İmamoğlu, "Seyfi Arkan ve Kömür İşçileri İçin Konut: Zonguldak; Üzülmüş ve Kozlu", *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekân ve Kent*, der. Ali Cengizkan, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 131-132.

¹⁴² İmamoğlu, *a.g.e.*, s. 139.

“... Limandayız: Solda, denizin içine bir baş gibi uzanan fener burnu. Bu baş geriye, karaya doğru dalga dalga kabarıyor, ilk kabartının üstünden kırmızı kiremitli Madenler Mektebi'nin yan profili görülmektedir. Onun önündeki dere yarığının karşı sırtlarına yayılmış, hepsi ağaçlarla gömülü; kârgir, beyaz, birer ikişer katlı, taşkın saçaklı sayfiye evleri: Orası eski Frenk Mahallesi; eskiden Türkler'in adım atmadığı yer, vatan içinde vatani fethedişimizin küçük bir işareti daha, artık orası da bizimdir.

Tepenin dereye doğru ucunda Amele Hastanesi ve tepenin böğründe apartman endamlı evler, düzlükte şehrin asıl siklet merkezi, Ankara'daki Sıhhiye Vekâleti binasını örnek yaparak kurulmuş, deniz cephesine güzel bir bahçe bırakan, üç katlı hükümet konağı. Solda ve caddenin öte kıyısında, gene Ankara'daki İsmet Paşa Enstitüsü'nü andıran, iki üç katlı ve gemi gibi ufki duruşlu parti ve halkevi binası; sağda solda dört beş katlı apartmanlar: Sahiden bir mamure seyretmekteyiz.

... En dipte ve yüksekte yeni biten Amele Birliği Hastanesi; temiz çehreli, kibar bir yapı. Onunla beraber üçüncü hastane, demek ki müselles duruşlu Zonguldak'ın üç ucunda üç hastanesi var. Tuhaf, mahiyetli beyaz minarecikleriyle, üç cami; Eski Cami, Yeni Cami ve Soğuksu Cami'si, bunlar da bir müselles teşkil ediyor. Gene tuhaf, üç fabrika; biri garpte, Üzülmez Deresi'nde İş Bankası'nın 69 numaralı ocağı, öteki şarkta, Gürcü Tepesi arkasında Süleyman Sırrı'nın ocağı; üçüncüsü şimalde, deniz kıyısında Ereğli Şirketi'nin fabrikası: Bunlar da ayrı bir müselles.

... Zonguldak'ın içi: Bu işin belkemiği çarşıdır; oldukça geniş, iki tarafında güzel vitrinli mağazalar bulunan, ancak üç dört yüz metre uzunluğunda bir çarşı, fakat bu küçük çarşıda her ay üç dört yüz bin lira dönüyor. Çarşının başında, etrafındaki binalarla Avrupa çizgili bir meydan; yalnız bu meydanın arkası, liman tarafı dar; çarşının cenuptan sonu da dar; şehrin tek bel kemiği iki ucundan boğulmuş. İki ucu boğuk çarşının ortasından bir de kömür treni geçiyor, birer tonluk vagonetleri arkasına sıralamış, gelirken dolu, giderken boş; kalabalıktan dolayı hızlanamayarak, boyuna düdüğü öttüren, tozlu dumanlı, takır turur bir kömür treni. Şehrin sıhhati ve estetiği namına bu treni kaldırmak öyle mi? İyi amma şehir yokken bu tren ve bu hat vardı. Madenciler ayak diremiş; burada asıl olan maden, ekleme olan şehirdir, treni değil şehri kaldırım...”¹⁴³

Zonguldak'ın mimari dönüşümü tamamen kömür ve şehirde çalışan yüksek miktardaki işçi sayısına göre şekillenmiştir. Bu sebeple şehirde inşa edilen birçok konut, işçilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliktedir. Ameleler için yapılan kahvehaneler ve üçüncü sınıf lokantalar da bu bağlamda düşünülmelidir. Nitekim, Örik'in “*İki Râkibe*” adlı öyküsünde de bu ihtiyaçlara yönelik yapılmış olan mekânlara rastlanır. Göl Mübadilleri'nden olan Elmas Kadın, “Üzülmez'de kömür ocaklarına giden yol üstünde ve hafif bir mırıltı ile dolaşa dolaşa akan bir dere üzerinde kurulu olan barakaya yerleştirildiğinde; açlıktan zil çalan midesini doyurmak için aç kaldığı geceler, amelenin biriktiği kahvelerin önünden gidip gelir.” Öyle ki bu kahve de “kasabanın en mergup lokantası sayılan Edhem Usta'nın dükkanı gibi” işçiler için tasarlanan konutlardan biri

¹⁴³ Sevik, *Yurttan Yazılar*, s. 197-202.

olmalıdır.¹⁴⁴ Yine aynı şekilde, Hüseyin Aydaş'ın tasvir ettiği “iskelenin yanındaki, amele ve hamalların akın ettiği kahveden bozma sinema salonu ve Şaban Usta'nın bekâr memurlarla, Zonguldak'a birkaç günlük iş için uğramış olan tüccarlarla hıncahınc dolu olan lokantası” da tamamen işçilerin varlığından kaynaklı olmalıdır.¹⁴⁵ Zonguldak tüccarlarından Numan Ağa'ya ait, “1928'lerin şartlarına göre oldukça lüks bir otel sayılan İhsaniye Oteli ile köhne, eski bir bina olan İstanbul Oteli” ise şehre dışarıdan gelmiş olan tüccarların konaklaması için yapılmış olmalıdır.¹⁴⁶

Şehrin, Fransızlar'dan kalma ve Batı tarzı mimari görünümüne sahip olan Fener Mahallesi ise bu dönemde çok fazla değişime uğramayarak eski “ihtişamını” sürdürür. Cumhuriyet'in havzayı devletleştirmesi ile eski “Fransız” ve yeni “Türk Mahallesi” olarak adlandırılan Fener'in bu yıllardaki görüntüsünü veren ve aynı zamanda eski yönetim ile Cumhuriyet'in önceliklerini kıyaslayan İsmail Habib Sevük, Fener'den ve iki yönetimin algı farklılığından, “öteki tepe, eski şirketten alınan kısım... geniş, sessiz, ruh dinlendiren, gürbüz ağaçlı ve bol çiçekli bir park içinde beyaz endamiyle boylu poslu bir villa: Belli, onlar için en başta düşünülen şirketin başında olanlarmış” ifadeleriyle bahseder.¹⁴⁷

Zonguldak'ın bu görüntüsünün, dönemi anlatan romanlarda da benzer şekilde işlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim, İstanbul'dan bindiği gemiyle Zonguldak'a, babasının yanına gelen *Yanartaş* romanının kahramanı Osman'ın gördüğü Zonguldak çarşısı da Sevük'ün anlattıklarıyla neredeyse örtüşür. Baba-oğul şehir parkını geçen kahramanımız; “anayolun sağ yanında, parklardan hemen sonra denizi; sol yakasında ise belediye ve gümrük yapılarını, acenteleri, vakıf apartmanlarını, postaneyi, yayvan görünüşlü halkevi binasını ve saatin hayli geç olmasına rağmen hâla ışıklı olan Balkaya Pastanesi'ni” görür. Kahramanımız ve babası, “tam hükümet alanına bakan, altı eczaneli ve balkonlu, eski yapıda olan bir otele” yerleşirler.¹⁴⁸

Zonguldak'ta değişen, sadece şehrin çehresi değildir. Cumhuriyet, bir taraftan şehri yeniden inşa ederken, bir yandan da kendi bürokrasisini sağlamlaştırır. Fakat oluşan bu

¹⁴⁴ Nahid Sırrı Örik, *Eve Düşen Yıldırım*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 161.

¹⁴⁵ Örik, *Kıskanmak*, s. 28-34.

¹⁴⁶ Saffet Can, *Hüseyin Aydaş İle Söyleşi*, Uyanış Gazetesi, 20 Aralık 1993.

¹⁴⁷ Sevük, *Yurttan Yazılar*, s. 215.

¹⁴⁸ Seyda, *Yanartaş*, C: 1, s. 18.

bürokrasi, halk ile kaynaşmaktan ziyade kendi aralarında ilişki kurmayı tercih eder. Ayrıca, bu grup ile yerel halkın yaşam tarzları da birbirinden farklıdır. Bu farklılığın en rahat gözlemlendiği yer balolardır. Yalnız şehrin “elitleri” diyebileceğimiz insanların katıldığı balolar bürokraside mevkidaş insanlarla kurulan ilişkileri gösteren en somut örnektir. Bu bürokratik sınıflaşma öyle görünür bir hâl almıştır ki, şehre dışarıdan gelenler tarafından da rahatlıkla gözlemlenmiştir. Nitekim, 1930’lu yılların ortalarında, bir yaz mevsiminde ailesi ile birlikte Zonguldak’a gelen Sevim Belli’nin anılarında, ilk defa karşılaşılan bu küçük taşra bürokrasisinden şöyle bahsedilir:

“... Valiler, mektupçular, defterdarlar, tapucular, doktorlar, baytarlar, maarif müdürleri vb. O zamanın dili ile CHP reisleri. O zamana kadar hiç duymadığım meslek grupları. Belli bir memurlar kolonisi oluştururlar bunlar aileleri ile birlikte. Akşam ziyaretleri biçiminde ailece görüşürler. Akran çocuklar da kız-erkek arkadaşlık ederler. Komşuculuğun zorunlu kıldığı yakınlıklar dışında yerli halkla kaynaşma yoktur pek. Yaşam tarzları da uymaz zaten. Bununla birlikte Ayşe Hanım, daha çok çalımlı, yapmacıklı yüksek bürokrat eşlerine bozular...”¹⁴⁹

Şehirde oluşan bu taşra bürokrasisini *Yanartaş* romanında da görmek mümkündür. Seyda romanında bu taşra bürokrasisini oluşturan isimleri ve konumlarını tek tek sıralar. Bu bürokratik sınıflaşmanın en başında vali ve parti başkanı, onların haricinde ise garnizon komutanı, Havzayı Fahmiye Müdürü, EKİ Genel Müdürü Bekir Vehbi Bey, ticaret direktörü Şakir Bey, Memleket Hastanesi Başhekimi Dr. İbrahim Ökem, Amele Birliği Hastanesi Başhekimi Dr. İsmail Bey, Op. Necati Bey, Eti Bank Genel Müdür Yardımcısı Bedri Bekiroğlu vardır.¹⁵⁰

Bu bürokrasinin, EKİ’de nasıl işlediğine dair izlenimleri de yine Seyda’nın aynı romanından elde ederiz. Asma Ocağı’nın ağzında meydana gelen kazada hayatını kaybeden, Çağlar Köyü’nden Hasan’ın ölümü üzerine Zonguldak’a, “EKİ’nin iskele başındaki yazıhanesine ölüm tazminatı almak için giden” merhum Hasan’ın kardeşi Topal Hüseyin, eşi Emine, annesi Gülsüm Ebe ve yakını Kamil Dayı’nın başından geçenler şehirde oluşan bu bürokrasinin farklı bir yansıması olarak düşünülebilir. Bahsedilen olay EKİ devletleştirilmeden önce gerçekleşir. Köyün görmüşlerinden olup “utana sıkıla, servis şefi Yaşar Bey’in önüne ceketinin paçasını düzelterek giren Kamil Dayı hakkı olan tazminatı istemeye kalkışınca iyice bir azar yer ve on beş gün sonra gelmesi söylenerek köyüne yollanır. On beş gün sonra tekrar gelen Kamil Dayı ve

¹⁴⁹ Sevim Belli, *Boşuna mı Çiğnedik? Anılar*, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79.

¹⁵⁰ Seyda, *Yanartaş*, s. 201-210.

yanındakiler Fransız Şirketi'ne ait maden ocağında öldüğü halde tazminatı ödenmemek istenen Hasan'ın ölüm tazminatını almakta kararlıdır ve avukata gitmeyi bile göze alır. Kamil Dayı'nın bu inatçılığı üzerine şef muhaberat servisine gider. Hasan'ın eşine verilmesi gereken 150 lirayı 75'e, anasına verilmesi gereken 75 lirayı da 50 liraya düşürtür."¹⁵¹

Sıradan bir maden işçisinin ailesinin başından geçen bu olay bize genelleme yapma hakkı vermese de, anlatılan öykü bürokrasi karşısında ezilen köylünün durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Romanda Kâmil Dayı'nın, Zonguldak köylüsünün bir temsilcisi olarak seçildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu örnek, yabancı sermayenin kanunlarla düzenlenmiş olduğu halde ölüm tazminatını ödememek için farklı çözümler ürettiklerinin de bir göstergesi olarak görülmelidir. Bunun yanında, örnek üzerinde biraz düşünüldüğünde yabancıların eline bırakılmış olan havzada devlet denetiminin ne ölçüde uygulanıyor olduğu hakkında da fikir sahibi olunabilir. Söylenmesi gereken bir diğer husus ise, köylü halkın temsiliyeti ve bürokrasi tarafından nasıl algılandığı olmalıdır. İşte tam da burada İ. H. Sevük, şehirde, içinde romanın kahramanlarından Hasan'ın da dâhil edildiği, dört sınıf halkın yaşadığından bahseder: “Amele, memur, esnaf ve patronlar.”

Amele halkın on bin kişi civarında olduğunu söyleyen Sevük bu grubun, “yerin dibinde karanlıkta çalıştığı için mesut olmadığını fakat kendilerine iş buldukları, ceplerinde de paraları olduğu” için mutlu olduklarından bahseder. Buna rağmen “hiçbirinin yüzü gülmez, ama kaşları da çatık değildir.” Zonguldak'taki ameleler “tasasızlıkla neşesizliğin birleştiği çizgide yorgun yorgun yürüyen” bir insan grubu görünümündedir.

İkinci grup memurlardır. Dar maaşlarıyla geçinmeye çalışırlar. Kömürden başka her şeyin dışarıdan geldiği Zonguldak'ta, bu ürünler de hızlıca satılır. Fakat, kalabalık olduğu kadar halkı da paralı olan bu kömür şehrinde kimse aldığı şeylerin fiyatına bakmaz. Coğrafi konumu nedeniyle yerleşmeye pek uygun olmayan ve dar olan şehirde kiralar oldukça yüksektir. Bu nedenle Zonguldak, “dar gelirli memurun kesesini yırtar.”

¹⁵¹ Seyda, *a.g.e.* , s. 427-444.

Şehrin üçüncü grubunu oluşturan halk esnaflardır. Sevük'e göre esnaflar şanslıdır ve mutlu olmalıdırlar. Zira dükkan ve mağaza işletenlerin buldukları yer “kalabalık, çarşı da bir o kadar hareketlidir.”

Son grup aynı zamanda şehrin en zenginleri olan patronlar ve mütehassis maaşlılardır. Şehirde yalnız bu gruba hitâp eden son model taksiler ve otomobiller vardır. Sevük, şehirde yaşayan halk ile Zonguldak'ta çıkan maden kömürü arasındaki benzerliğe dikkat çekmek için dört sınıf kömürün çıkarıldığından bahseder. Kömürün en değerli parçası *blok*, en alt kısmında olan ise *şilam*'dir. Bu benzerlik üzerinden giden Sevük Zonguldak halkını da kömüre benzeter. “Blok” kısmı patronları simgelerken, “dere kenarlarında döküntüler arayarak ellerinde sepet, kömür parçacıkları toplayan irili ufaklı, yırtık pırtık kimseler ise” halkın şilam kısmıdır.¹⁵² *Yanartaş* romanında bahsolunan, “Zonguldak'ın ortasından geçen kömür vagonlarının peşine takılarak, düşecek kömürleri toplayıp kaçıran Çingene karıları ve çocukları da”, Sevük'ün halkın *şilam* kısmı dediği gruba dâhil olmalıdır.¹⁵³

2.2. EDEBİYATIN ZONGULDAK'A AÇILAN PENCERESİ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI ZONGULDAK'INA EDEBİYATIN PENCERESİNDEN BAKMAK

Tarihçi için edebî eserler, yazıldıkları döneme ışık tuttuğu için önemli vesikalardır. Özellikle şehir tarihi araştırmalarında önemli ipuçları sunan edebiyat eserleri sayesinde, mevzu bahis şehrin ilgili döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik atmosferini teneffüs etmek mümkündür. Bu sebeple araştırmamızın bu kısmında, bir önceki kısımda daha az kullanmış olduğumuz edebî kaynaklar ışığında, 1937- 1944 yılları arasında mekân olarak Zonguldak'ı seçen roman ve hikâyelerle, bahsedilen dönemde Zonguldak'ta yaşamış insanların anıları, mektupları, şiirleri ve dönemi konu edinmiş sinema filmleri üzerinden İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Zonguldak anlatılmaya çalışılacaktır.

Bu edebiyat ürünlerinden ilki, geniş bir zaman dilimini ele alması ve elimizde bulunan tek belgesel roman olması dolayısıyla en önemlisi diyebileceğimiz, Mehmet Seyda'nın

¹⁵² Sevük, *Yurttan Yazılar*, s. 202-204.

¹⁵³ Seyda, *Yanartaş*, s. 18.

Yanartaş adlı iki ciltlik romanıdır. Seyda, önce memur olarak geldiği Zonguldak'ta, daha sonra askerlik vazifesini de icra etmiş, toplumcu gerçekçi yazar kimliğiyle bilinen biridir.¹⁵⁴ Araştırmamızın bu bölümünde, Seyda'nın *Yanartaş* romanından yola çıkarak, Zonguldak bölgesinin farklı kesitlerinden seçilmiş insanları ve bu insanların şehir ile olan ilişkilerini ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca, yine Mehmet Seyda'ya ait olan *Zonguldak Hikâyeleri* adlı öykü de bu anlamda bize yardımcı olacaktır.

Bu bölümde, yalnız Seyda'nın roman ve hikâyeleri değil, ilgili dönemi anlatan anılar da kullanılan kaynaklar arasında yer almıştır. Öyle ki, bahsedilen dönemde Zonguldak'ta yaşamış birçok isim, daha sonra anılarını ya kaleme almış ya da bazı gazetelere röportajlar vererek unutulmaya yüz tutan maziyi tekrar canlandırmak istemiştir. Ayrıca, Zonguldak'a yolu düşen önemli isimlerin tutmuş oldukları notlar ve arkadaşlarına göndermiş oldukları mektuplar da araştırmamızın bu bölümünde kaynak olarak kullanılmıştır. Son olarak da, sayıca çok olmasa da, görsel kaynakları da kullanarak¹⁵⁵ İkinci Dünya Savaşı Zonguldak'ının sosyal ve kültürel dokusunu anlatmaya çalıştık.

Zonguldak'ı dönüştürmek ve değiştirmek için çaba gösteren Cumhuriyet, şehri millileştirme politikasını daha da genişletir ve 31.03.1937'de *3146 Sayılı Kanun* ile Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'ni satın alır. Böylelikle Zonguldak Limanı, Zonguldak-Çatalağzı demiryolu ve Fransızlar tarafından işletilen kömür ocakları devlete geçer. İşletme ise, Etibank'a bağlı "Ereğli Kömürleri İşletmesi" (EKİ) adını alır.¹⁵⁶ Böylelikle, Osmanlı'nın yabancılar eline bıraktığı kömür havzası artık millileştirilmiş olur.

Seyda'nın tarifıyla EKİ'nin Genel Müdürlüğü "gümrük iskelesinin sağında, deniz üstünde yükselmiş çift katlı, taş, soğuk ve karanlık" bir yapıdır.¹⁵⁷ Romanımızın kahramanı Osman Güralp'in hikâyesi de bu manzarayla karşılaştığı ilk gün, "Karadeniz Vapuru'nun gece geç saatlerde, Zonguldak Limanı mendireğine yanaştığında" başlar.

İstanbul'dan geldiği belli olan kahramanımız, "beton yol boyunca akıp giden çift demiryolunu görünce", Zonguldak'ın ortasından tramvay geçtiğini düşünür. Bu yol,

¹⁵⁴ Cem Şems Tümer, *Mehmet Seyda Çeliker*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 6-7.

¹⁵⁵ Burada kastedilen görsel kaynak, "Kelebeğin Rüyası" adlı sinema filmidir.

¹⁵⁶ Bahsedilen kanun metni için bkz. ,

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703146.pdf, erişim tarihi: 11.11.2014.

¹⁵⁷ Seyda, *Yanartaş*, s. 14.

Ereğli Şirketi ileri gelenlerinin oturduğu Yayla Mahallesi'nden bakıldığında, “tıpkı İstanbul'da insan kalabalığının çok olduğu İstiklal Caddesi” gibidir. Oysa, “bu İstiklâl Cadde'si görünümlü sokak ortasından, merkez atölyesinin önüne gelir gelmez birden sağa kıvrılarak şehre giren, limanı geçerek mendireğe kadar uzayan, betona gömülü çift hat üzerinde, vagonlarında tonlarca kömürü lavvuara taşıyan trenler” çalışır.

Osman Güralp, babası ile yerleştiği hükümet alanına bakan otelinde, Zonguldak bürokrasisinde önemli mevkilerde bulunan insanlarla kurulan iyi ilişkilerin, ileride kendi menfaatlerine olacağını öğrenir. Zira babası oğlundan, hemen Zonguldak'a geldiği ilk gece; “her gece rakı sofralarında bulunduğu, özellikle Etibank ortaklıklar şefi Muammer Bey ile, limandan Nâzım Bey'e karşı sempatik davranmasını” ister. Osman, özellikle Muammer Bey'e karşı saygılı olmalıdır. Çünkü Muammer Bey, “Etibank ile Ereğli Şirketi arasındaki devir ve teslim muamelesini yürüten ve babanın süruncemede kalmış maaşını halledecek” tek yetkili kişidir.

Kahramanımız Osman Güralp, zaman içerisinde Zonguldak'ta yeni arkadaşlıklar edinir. Arkadaşları içerisinde Zonguldaklılar'ın yakından bildiği ve maden işçileri ve onların yaşamlarını anlatan birçok öykü ve yazısı bulunan Ahmet Naim de vardır. Birlikte Çaydamar'daki ocağa girilir, rakılar içilir. Naim'in bir diğer adı “Kanca Ahmet”tir. Seyda, Ahmet Naim'e neden böyle bir lakap takıldığını “rakı sofralarında oturup kalmasıyla ve kanca gibi dişleri olduğuyla” ilişkilendirir. Osman Güralp için Zonguldak, Ahmet Naim gibi arkadaşlıklarının yanında, gönül macerası yaşamak için de uygun bir yerdir. Fenerinin kızı ile çoğu zaman Fener'e çıkan Güralp, “küçük bahçeyi geçip, minare merdivenlerine benzer merdivenlerden çıkılınca, kat kat yuvarlak, aralıklı, biçme camlar ortasında bir büyükçe gaz lambasının olduğu yerdeki Zonguldak Fener'i” ile de ilk kez burada karşılaşır.

Kahramanımızı bazen tesadüfler de yeni insanlarla karşılaştırır. Örneğin şehre geldiği ilk zamanlar, İş Bankası Müfettişi olan Necip Fazıl'ı görür. “Parlak çizmelerle, bir küheylan sırtında, ana caddede dolaşan Necip Fazıl, Vakıf Apartmanları'nın balkonlarından bakan kadınlara ve kızlara caka satar”; ve yine bir gün, “valinin kızına selam vereyim derken de”, huylanan atın sırtından düşer. Güralp, yine başka bir gün Ses Dergisi'ni almak için, “ana cadde üzerinde kitapçı Hakkı Bey diye, daracık dükkanı olan” bir kitapçıya uğrar. “Saçları dökük, ufak tefek bir adam olan Hakkı Bey'in” oğlu

da okuyordur. Emekli bir öğretmen olan Hakkı Bey'in oğlu, henüz verem hastalığına yakalanmamış olan Rüştü Onur'dur.

Verem, savaş yıllarının en yaygın hastalığıdır. Yakalananı “iğne ipliğe çevirdiği için” ince hastalık da derler. Zonguldak'ın ıslak, kirli havası, savaş günlerinin azdırdığı yoksulluk ve yoksunluk başlıca sebebidir hastalığın.¹⁵⁸ Zonguldak'ta verem denince aklan gelen ilk isim Rüştü Onur'dur. Onur'dan başkaları da vardır elbet: Aynı dönemde yaşamış Muzaffer Tayyip Uslu, Kemal Uluser ve Zonguldak Valisi Halit Aksoy'un kızı ve Oktay Rıfat'ın eşi olan Türkan Hanım.

Osman Güralp, yalnız şehrin bilindik simaları ile tanışmakla kalmaz. Aynı zamanda Zonguldak'ta, ilginç olaylara da tanık olur. Özellikle, yabancı maden mühendislerine karşı Zonguldaklılar'dan ziyade Laz işçilerin zaman zaman fiili tecavüzde buldukları görülür. Yazar, şehirde gerçekleşen böyle bir olayı şöyle hikâyeleştirir: “Avusturyalı maden mühendisi Dorfmeister'in “karısı tepelerde çiçek toplarken” birkaç kişi tarafından takip edilir ve tecavüze uğrar. Soruşturma yapan polis bu işi Laz'ların yapacağına, Zonguldaklılar'ın böyle bir şey yapmayacağına inanmaktadır. Neden böyle düşündüğünü ise amirine şöyle anlatır: “ *Kıvırcıklar dediğim mi? Haa, Beyim... Vakfikebir, Sürmene, Hopa gibi yerlerden gelenlerin ağzında Zonguldak köylüsünün adı Kıvırcık'tır. Hep Kıvırcık der, dalga geçerler. Zonguldak'lı içmez, meyhane bilmez...*”¹⁵⁹ “İşten çıkarılan bir grup Laz tarafından gerçekleştirildiği düşünülen” olayın sebebini işçi takımının işverenden intikam almak istemesi olarak yorumlayabiliriz. Şehirde yabancı mühendislerle karşı böyle girişimler olurken, kahramanımız ise “komunistlikle” suçlanarak yakın Arkadaşı Ahmet Naim ile birlikte cezaevine gönderilir. Bu nedenle, 1940'lı yıllarda tüm ülkede mücadele edilen komünizmin Zonguldak'ta ilk tevkif edilenleri Osman Güralp, yani Mehmet Seyda'nın kendisi ile, Ahmet Naim olur.

¹⁵⁸ İrfan Yalçın, *İçimdeki Zonguldak*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27.

¹⁵⁹ Seyda, *Yanartaş*, s. 15.

2.2.1.Şehre Tepeden Bakmayı Anlamak: Roman, Şiir ve Anılarda Fener Mahallesi

Seyda'nın *Yanartaş*'ında, Zonguldak'ın "koloni mahallesi" olarak adlandırılan Fener'in görüntüsü de daha öncekilerin de bahsettiği şekilde, Zonguldak'ta bir Fransız refah ve imtiyazı olduğunu açıkça gösterir. Plato olarak adlandırılan bu Fransız Mahallesi'nde "yayalar için merdivenli, kese yoldan İskele'ye çabucak inilebilir. Evler büyüklü küçüklü bahçeler içerisinde, bahçeler ise tahta parmaklıklar ile çevrilmiştir. Çukurdaki şehir yazın sıcakta yanıp kavrulurken, Plato'da ise serinliğin keyfi çıkarılır."

Şehrin bu iki farklı bölgesi işçi ve işverenin statüsüyle de benzerdir. Bu benzerlik, Fener'in temsil ettiği "imtiyazlı kişiler" ile "halkın kalanının yaşadığı" şehrin çukur kısmı üzerinden kurulabilir. Bu nedenle Zonguldak'ta yaşayan halkı genel olarak iki kısma ayırabiliriz: Fener'deki "imtiyazlılar" ile şehrin çukur kalan kısmında yaşayan "işçi halk". Fransızlar imtiyazlarını göstermek için şehrin en hâkim noktasına yerleşip yüksekte bakmayı tercih ederken, işçi halkın yaşadığı şehrin çukur kısmı da yer altında çalışan işçiyi yine "altta yaşamaya" mahkûm eder.

Aynı yıllardaki Fener, İrfan Yalçın'ın anılarında "egzotik görünümüyle göze çarpan büyük bahçeli, büyük gölgelere batmış korularla çevrili tipik Fransız evleri" olarak tasvir edilir. "Yer üstünde çalışanların hiyerarşik durumuna göre tasarlanmış olan evlerden doğal olarak hiyerarşinin en tepedeki yöneticileri, mühendisler ve memurların bir bölümü" yararlanır. Yalçın, "kendi içinde ayrıcalıklar barındıran aristokratik bir yapılanmadan başka birşey değil" dediği bu yerleşkeyi devamında şöyle anlatır:

"Ama nolursa olsun, bir yönetim başarısı yine de; çok planlı, örnek güzellikte bir yerleşim alanı oluşturulmuş çünkü. Küçük, dalgın bir koyun içine oturtulmuş Deniz Kulübü; her yanı ağır gölgeli ağaçlarla çevrili tenis kortları; cennetin Zonguldak şubesi denebilecek misafirhaneler; tek katlı, çok sevimli evler; bayılmış çiçek kokuları ve kuş sesleriyle dolu bahçelerde, villaları, dahası rezidansları andıran inanılmaz güzellikteki köşkler; bahar çıldırdığında, nisan ve mayıs göklerinden boşanan yağmurlardan sonra bütün mahalleyi saran, insanın yüreğini, kanını oynatan gül, leylak, lavanta, hanımeli ve karanfil kokuları..."¹⁶⁰

¹⁶⁰ Yalçın, *İçimdeki Zonguldak*, s. 35-36.

Batı kültür ve mimarisinin izlerinin çokça görülmesi Fener'in, "*Fransız Evleri*" ya da "*Fransızlar'dan Kalma Evler*" olarak anılmasına neden olur.¹⁶¹ Mahalle, sahip olduğu zengin kültür sebebiyle o zamanki İstanbul'un Nişantaşı, Suadiye ve Moda'sının kültür ve sosyal yaşamından daha renkli ve ayrıcalıklıdır.¹⁶² Bu yerleşkede göze çarpan "içi meyve ağaçları ile bezenmiş ikişer katlı evler" olur. Yerleşkenin; tenis kortu, sinema ve ekonomaya bağlantısı ise, "tepelere doğru yükselen ormanları evlerden ayıran bir yol" ile sağlanır. Mahallede, işçilerin ihtiyaçları için inşa edilmiş olan yapılar da göze çarpar. "Ekonomalar" bu zamanlar, "maden işletmesinde çalışanlara hizmet eden" ve alışverişlerin "tike" adı verilen biletlerle yapıldığı, işçi ailelerinin yoğun yaşadıkları bölgelerde kurulan bakkallardır.¹⁶³ Evler büyüklüğüne göre "A, B, C, D, E, ve K tipi" diye sınıflandırılır. Bu evlerden, "hemen fenerin altındaki D tipi büyük evde Ahmet Naim Çıladır ve ailesi" yaşar. Şirketin buradaki sinemasında ise çocukların hiçbir zaman vazgeçemediği Tarzan filmleri gösterilir.¹⁶⁴

Bu yıllarda Fener, Orhan Veli'nin şiirlerine dahi ilham verecek kadar dikkat çekicidir. Dolayısıyla, şairin *Yol Türküleri* şiirinde bahçeleriyle gözleri büyüleyen bu mahalle mısralara; ".../ Balkaya'dan Kapuz'a kadar/ Karış karış biliriz biz bu şehri/ Eki'nin çiçekli bahçeleri/ Rıhtıma kömür taşıyan vagonlarıyla/ Paydos saatlerinde yollara dökülen/ Soluk benizli insanlarıyla..." ifadeleriyle dökülür.¹⁶⁵

Mahallenin edebiyatta kendine yer edinmesi yukarıda verilen münferit örneklerden anlaşılacağı üzere, ilk bakışta dikkati çekecek kadar Batılı kimliğini göstermesi ve şehrin diğer mahallelerinden farklı oluşuyla ilgilidir. Öyle ki, bu zamanlar Zonguldak'ın "Türkiye'nin Paris'i"¹⁶⁶ olarak nitelendirilmesinde şehrin Paris'e olan benzerliği değil, kente yerleşen Fransız mühendis ve personelin yaşam tarzıyla, bölge insanının etkileşimi ve kendi şehir planlamalarının bir örneğini şehrin belirli bir semtine inşa etmeleri etkili olmalıdır.

¹⁶¹ Tunç Çelebi, "Bizim Fener Mahallemiz", *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, Zonguldak, 2006, s. 251.

¹⁶² Çelebi, *a.g.m.*, s. 251-258.

¹⁶³ Ali Bahadır, *Yola Dökülen Yıllar*, Uyanış Yayınları, Zonguldak, 2003, s. 11.

¹⁶⁴ Poshor, *Fener'in Çocukları*, s. 20-47.

¹⁶⁵ Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 84.

¹⁶⁶ Bahadır, *Yola Dökülen Yıllar*, s. 40.

2.2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Zonguldak

1936- 1937 yıllarında devletleştirilmeye başlanan Zonguldak kömür havzası, 1940 yılında tümüyle özel sektörün elinden alınıp devlet işletmesi haline getirilir.¹⁶⁷ Bunun nedeni, İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu küresel içe kapanma ve devletin kömüre duyduğu ihtiyacın artmasıdır. Bu dönemde devlet, yalnız kömür madenlerini millileştirmekle kalmaz aynı zamanda savaşın dışında kalınmasına rağmen, savaştan en az etkiyle kurtulmak amacıyla birtakım yasal düzenlemeler de yapar. Bu düzenlemelerden biri de Millî Korunma Kanunu olur.

Savaş yıllarının Zonguldak belleğine tabir yerindeyse “çivi ile kazıldığı” anıların başında Millî Korunma Kanunu (MKK) nun yürürlükte olduğu yıllardaki uygulamalar gelir. Bu kanuna istinaden yürürlüğe konulan “ücretli iş mükellefiyeti” uygulaması ise, “en sert ve en yaygın biçimde” kömür madenlerinde uygulanır.¹⁶⁸ Bu uygulamalar ve halkta yarattığı izlenimler ise geç de olsa dönemi anlatan roman, hikâye ve anılardaki yerini alır.

Her an savaşa girme ihtimaline karşı, tüm yurttaki seferberlik ilan edilmesi ve genç nüfusun silah altına alınmasına bağlı olarak ülkede hayat şartları pahalılaşır. Halkın zarurî ihtiyaçları bile karşılanamaz duruma gelir. Orduya ayrılan geniş bütçeye karşın, çiftçi ve köylüye yüklenen ağır vergiler karşısında halk, büyük bir ekonomik baskı altında kalır. Buna bağlı olarak, durumdan istifade etmek isteyen birçok karaborsacı ve fırsatçı ortaya çıkar. Buğday stoklarının azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekmeğe kıtlığına devletin getirdiği çözüm ekmeği karneye bağlamak olur. Karne ile yalnız ekmeğe dağıtılmaz. Diğer temel ihtiyaçlar da karne ile temin edilir. Tüm yurttaki yürürlüğe konulan bu uygulama ile halk, ancak karneler ile ihtiyaçlarını temin edebilir. Tüm ülkede olduğu gibi bu yıllarda Zonguldak'ta da seferberliğin getirmiş olduğu ağır şartlar hüküm sürer. Elindeki ekmeğe karnesini kaybeden İrfan Yalçın, o gün evde yaşananların sanki “bir yas havası” niteliğinde olduğunu söyler.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Çıladır, *Taşkömürü Havzasının Devletçilik Dönemi*, s. 19.

¹⁶⁸ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye- Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 219-220.

¹⁶⁹ Yalçın, *İçimdeki Zonguldak*, s. 29.

Şehirde halkın temin etmekte sıkıntı çektiği şey yalnız ekmek değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başlarında Zonguldak'ta, köylerde binalar için kiremit temin edilemez, tahta vesaire gibi şeyler için ormanlardan kaçakçılık yapılmaya başlanır. Ayrıca, çivi tedarikinde yaşanan zorluk ve fiyatlarda meydana gelen artış da, 1940 yılında CHP Kongresi'nde dile getirilir. Bunun yanında, halk MKK ile uygulanmaya konulan ücretli iş mükellefiyeti ile ilgili de taleplerde bulunur. Köylüler, mükellef amelenin iki ay köyde ziraatte, bir ay ocakta çalışmak üzere üç vardiya üzerinden çalıştırılmasını ister. Ayrıca, iş mükellefiyeti amelesinin köylerdeki hastalarının tedavi edilmediğinden yakınan köylüler, bu nedenle verem hastalığına yakalananlara ve ailelerine para yardımı yapılmasından ziyade hastalığı önlemek için tedbirlerin alınması ister.¹⁷⁰

1941 yılında düzenlenen kongrede de halkın talepleri bir önceki yıldakiyle benzerlik gösterir. Köylü, “şiddetle ihtiyacı olan” arpa ve buğday makinelerinin temini ile, pamuk ipliği ve çivinin eksikliğinden yakınır. Ayrıca, şehirdeki umumî hamamların ihtiyacı karşılayamadığından yakınan halk, fakirlerin ve diğer halkın yıkanabilecekleri bir hamam yapılması talebinde de bulunur.¹⁷¹

Bu yıllarda, savaş ihtimaline karşı şehirde gece karartmaları yapılır. Gün batarken, “camlara kapkara muşamba perdeler gerilerek” ışığın sızması engellenmeye çalışılır.¹⁷² Her ne kadar sıkı tedbirlerle şehir güvende tutulmak istense de, Zonguldaklı'nın zaman zaman yasağı geçiştirdiği de olur. Tüccarlar ise meslekleri gereği bu yasaktan istifade ederler. Mehmet Seyda, savaş yıllarındaki bu gece karartmalarını, yasakları bir şekilde geçiştiren “uyanık” Zonguldaklılar'ı ve bu yasağı bir kazanç haline getiren “zekî” esnafı şöyle anlatır:

“Zonguldak da karartılmıştı geceleri. Sis çöktüğünde büsbütün karanlığa gömülür, iyice eriyip yok olurdu, ama ilk günler değil sonradan. İlk günler, kahvelerin, lokantaların, aşçı dükkanlarının kapı altlarından ışıklar sızardı. Sıkı emirler almış polis, belediye ve candarma ile işbirliğine giriyor, karartma kontrol ekipleri kurulması için büyük çaba gösteriyordu. Evler iyice karartılmış sayılmazdı. Pencerelere kimi battaniyeler, kimi yatak çarşafı, kimi bohçalar ve çift tabaka mavi elişî kâğıtları asıp, yasağı savuşturmaya, geçiştirmeye bakıyordu.

¹⁷⁰ C.H.P. 1940 Kongre Dilekleri, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatından, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1940, Ankara, s. 668-677.

¹⁷¹ C.H.P. 1941 Kongre Dilekleri, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatından, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1941, Ankara, s. 699-705.

¹⁷² Yalçın, *İçimdeki Zonguldak*, s. 25.

“Mektepliler Pazarı” sahibi akıl etti de, İstanbul’a kalın kara kâğıtlar ısmarladı. Gece raptiye ile tuttururdun, sabahları çeker, çıkarırdın, kolay. İlle terslikten, göz gözü görmez geceler kiminin örtüsü mü düşerdi, kağıdı mı kayardı, içindeki mi unuturdu nolurdu? Tepeleri dolduran küçük evlerin birinde, bakardın bütün ışıklar yanıvermiş. Hadi bekçi düdükleri, hadi koşumacalar. Yetişildiğinde, varıldığında görülürdü ki, ev çoktan karartmaya katılmış, kendini çoktan perdelemiştir.”¹⁷³

Şehirde, savaş yıllarında daha çok okuryazarların eksikliğini hissettiği şey ise kâğıt olur. Öğretmenlik yaptığı Kars’ın soğuklarına daha fazla dayanamayarak Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesi’ne nakledilen Behçet Necatigil de en fazla kağıda ihtiyaç duyar. *Kelebeğin Rüyası* adlı filmde geçen bir sahne bu eksikliğe vurgu yapması bakımından önemlidir. Genç şair Muzaffer Tayyip Uslu ve Rüştü Onur’un, edebiyat öğretmenleri Behçet Necatigil’in kapısını bir gece ansızın çalmalarının ardındaki sebep de; yazı yazacak bir daktilo, bir türlü bulamadıkları kâğıt ve yazmak için ihtiyaç duydukları sıcak bir odadır. Rüştü Onur ve M. Tayyip Uslu kâğıtları Necatigil’den temin ederken, Behçet Necatigil’in de kâğıtları öğrencilere verdiği fazladan ödevlerle temin ettiği anlaşılır.¹⁷⁴ Bu yıllarda yaşanan kâğıt sıkıntısının yanında şehirde sigara bulmak da zordur. Bazen hiçbir yerde kalmayan sigaralar için Zonguldaklı, Samsun’dan gelecek vapurun yollarını beklemek zorunda kalır.¹⁷⁵

Necatigil, arkadaşı Tahir Alangu’ya yazdığı bir mektupta, “Zonguldak’tan hiç de memnun olmadığını” dile getirirken, “şehir lokantasında azalan yemeklerden ve mevcutlarının da gittikçe pahalılaşmasından” şikayet eder. Şairin şehirde memnun olmadığı tek şey yemeklerin azlığı ve bunun sonucunda oluşan pahalılık değildir. Buna ek olarak, şehrin havası da “rutubetli, berbat, pis, karanlık ve kasvetli”dir. Bu rahatsızlık öyle artar ki, bir ara Necatigil naklini tekrar Kars’a aldırılmayı bile düşünür. Onu en çok yoran ise “şehrin yokuşları” olur.¹⁷⁶

Necatigil, bahsetmiş olduğu olumsuzluklara zamanla alışmış olmalı ki, arkadaşlarına göndermiş olduğu daha sonraki mektuplarında bunlardan bahsetmez. Şair, şehirde Rüştü Onur ve Muzaffer Tayyip Uslu’nun okuduğu Mehmet Çelikel Lisesi’nde edebiyat öğretmenliği yapar. Bunun yanında, Zonguldak’ta halkevinin folklor derlemelerine de katkıda bulunur. Aynı zamanda, Zonguldak’ın yerel gazete ve dergilerine de yazılar

¹⁷³ Seyda, *Yanartaş*, s. 211.

¹⁷⁴ *Kelebeğin Rüyası*, yazar ve yöneten: Yılmaz Erdoğan, yapımcı: Necati Akpınar, yapım yılı: 2013, BKM Film.

¹⁷⁵ Seyda, *Yanartaş*, s. 269.

¹⁷⁶ Behçet Necatigil, *Mektuplar*, yay. haz. Ali Tanyeri, Hilmi Yavuz, YKY, İstanbul, 2001, s. 40-45.

yazar.¹⁷⁷ Çelikel Lisesi’nde öğretmenlik yaptığı süre içerisinde, şairin etrafında küçük bir entelektüel grubun oluştuğu görülür. Bu entelektüel grup Rüştü Onur, M. Tayyip Uslu ve Kemal Uluser gibi isimlerden oluşur. Dönemin ünlü edebiyatçıları ile de iletişim kurmuş olan bu insanlar sayesinde şehir kendini tanıtmaya fırsatı yakalar.

Savaş ihtimalinin yaratmış olduğu olumsuz atmosfere rağmen şehirde tek sinema olan *Zevk Sineması* film gösterimlerine devam eder.¹⁷⁸ Halkevi sinemalarından bağımsız olan ve şehir merkezinde yer alan bu sinema; “içerlek bir yerde ve mum ışığında bilet kesen; pireli, tahtakurulu, lodos havalarda sobası çekmez bir salondan oluşmasına karşın” her gece dolup boşalır. Özel sinemanın aracılık etmesiyle halkevinin salonlarında da filmler gösterilmeye başlanır. Hatta bir gün, Paul Muni’nin “*Doktor Pasteur*” adlı filmi halkevi sinemasına gelir. *Zambak* adlı bir diğer filmde gölden çıplak çıkan Hedy Lamar’ı gören izleyiciler bu müstehcen sahne karşısında şaşkınlıklarını gizleyemez. Film öyle beğenilir ki, ertesi gece salon hıncahınç dolar. Fakat *Zambak* sadece bir günlüğüne gösterime getirilmiştir. Bununla birlikte, bir halkevi sinemasında böyle bir filmin nasıl gösterilebileceğinin hesabı da film şirketine sorulur.¹⁷⁹

Şehrin tek özel sineması olan bu Zevk Sineması’nı İrfan Yalçın;

“... En ünlüsü değilse de, en ünlülerinden biriydi Zonguldak’ın. Sinema dendi mi, o gelirdi akla, herkes bilirdi. Yoktu çünkü başka. Adı, Zevk Sineması. Kasvetli, kir pas içinde ama localı... Sinema sahibi de öyleydi, en ünlülerinden biriydi Zonguldak’ın; tanırды herkes; Sinemacı İsmail. Bugünkü İstanbul Pastanesi’nin karşısında, camlarında Zevk Sineması’nda oynayan filmlerin fotoğrafları ya da afişleri asılan küçük bir bürosu vardı. Onun önüne bir sandalye atıp oturur ya da dikilip dururdu ayakta, gelene geçene bakardı... Ben onun, Turgut Etingü’nün İlk Grev, Saffet Can’ın Emin Dayı yapıtlarında anlattığı, Zonguldak kömür havzasının ilk grevin öncüsü ünlü Laz Emin olduğunu çok sonra öğrenecektim!”¹⁸⁰ ifadeleriyle anlatır.

Bu yıllarda şehirde sinemanın yanında, tiyatro gösterimleri de olur. Hiçbir Çaycumalı genç kaçırmaz bu gösterimleri. Seyda’ya göre bunun sebebi, “sanatsal gâyeden çok oyuncu kızların tavlansın istenmesi” ile ilgilidir. Yazar, “hovardalıklarıyla nam salmış Çaycuma gençlerinin” hedeflerine ulaştığını da söyler. Öyle ki Seyda, şehir merkezindeki Frengi Savaş İstasyonu ‘nun kurulmasında bu hovardalıkların da payı

¹⁷⁷ Behçet Necatigil Zonguldak’ın en önemli yerel gazeteleri olan Ocak, Yeni Zonguldak ve Zonguldak Halkevi’nin yayın organı olan Karaelmas Dergi’inde yazılar yazar.

¹⁷⁸ Zevk Sineması’nda gösterilecek filmler daha öncesinde yerel basından reklamlarla halka duyulur. Bu reklamlardan bazıları için bkz. , *Zonguldak*, S:754, s. 3; *Zonguldak*, S:288-23, s. 2.

¹⁷⁹ Seyda, *Yanartaş*, s. 216-217.

¹⁸⁰ Yalçın, *İçimdeki Zonguldak*, s.57-58.

olduğunu düşünür. Bu düşüncesini desteklemek için de “Vakıf Apartmanları, belediye, gümrük, postane, acenteler ve halkevinin bulunduğu alanların”, bir zamanlar Fransızlar ve İtalyanlar tarafından işletilen genelevlerle dolu olduğundan bahseder. Yazar, yalnız kömür ocaklarını işletmekle yetinmeyen ecnebilerin aynı zamanda bu genelevleri de işlettiklerini söyler.¹⁸¹

Zonguldak bahsedilen yıllarda Türkiye'nin en gelişmiş şehirlerinden biridir. Şehrin ne kadar gelişmiş bir yer olduğunu söyleyenler bu iddialarını desteklemek adına burayı ülkenin diğer gelişmiş şehirleriyle kıyaslamışlardır. Örneğin, savaş yıllarında Ankara ile kıyaslanan şehir, daha önce hiç gelmemiş olanlar davet edilirken “*Gel de, şehir gör*” diyecek kadar övülür. Şehirde deniz, elektrik hatta sinema bile vardır. Ankara'yı görenler şehirden “Ankara'dan bile ileridir” diyecek kadar ileri giderken, “İstanbul'un Floryası neyse, Zonguldak'ın Kapuz Plajı da odur” diyenler bile vardır.¹⁸² İddialarını daha ileri götürenler ise şehirden “*Türkiye'nin Paris'i*” olarak bahsederler.¹⁸³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Zonguldak'ta düzenlenen sosyal etkinlikler arasında spor da yer edinir. Futbol, voleybol, basketbol ve tenis Zonguldaklılar'ın ilgisini çeken aktiviteler arasında yer alır. Şehirde futbol 1922 yılına kadar yalnız Fransızlar tarafından oynanan bir oyundur.¹⁸⁴ Daha sonra, Zonguldak'ın ilk futbol kulübü olan Işık Ocağı kurulur. Kulübün sporcuları ile, Macar ve Fransız gençleri arasında karşılaşmalar yapılır. Işık Ocağı'nın lağvedilmesiyle de Zonguldak Türk Ocağı Futbol Takımı kurulur.¹⁸⁵ İ. Behçet Kalaycı, “o zamanlar şimdiki tren garınının yakınındaki İncirsuyu denilen yerde top oynadıklarından, hatta Kozlu'da dere kenarındaki top sahasına yol olmamasından dolayı karadan, bazen de kayıklarla gittiklerinden” bahseder.¹⁸⁶ Futbolun yanı sıra tenis ve basketbol da şehirde ilgi görür. Kozlu'da Fransız, Alman ve Amerikan ailelerin oturduğu Kılıç Mahallesi'nde 1947'de yapılan tenis kortu ve basketbol sahâlarında müsabakalar düzenlendiği görülür.¹⁸⁷

¹⁸¹ Mehmet Seyda, *Zonguldak Hikâyeleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1962, s. 25.

¹⁸² Seyda, *Yanartaş*, s. 125.

¹⁸³ Bahadır, *Yola Dökülen Yıllar*, s. 39.

¹⁸⁴ Mahmut Erden, Etkan Demir, “Kozlu'da Spor”, *Zonguldak'ta Spor '07 Bienali*, Halkın Sesi Matbaası, Zonguldak, 2010, s. 146.

¹⁸⁵ Namal, *Zonguldak Türk Ocakları*, s. 57.

¹⁸⁶ Erden&Demir, *Kozlu'da Spor*, s. 146.

¹⁸⁷ Erden&Demir, *Kozlu'da Spor*, s. 148.

Fransızlar'ın şehre gelmesi şehrin sosyal hayatını da renklendirir. Yabancı mühendislerin tenis oynaması için yapılan tenis kortları da bu dönemde yapılır. Fransızların Yayla Konağı bahçesinde oynamaya başladığı, “tenis diye adlandırılan bu oyunu izlemek, bu mahallede düzenlenen sinema, yemek ve baloya gitmek ayrıcalık sayıldığından” mahalle zamanla oyunu izlemeye gelenlerle dolup taşar ve oynanan bu oyun halk arasında da ilgi görmeye başlar.¹⁸⁸

Mimar Seyfi Arkan tarafından Kömür-İş Şirketi çalışanları için hazırlanan işçi pavyonları projelerinde de, sosyal yaşam alanları içerisinde tenis kortlarının da planlandığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Ayrıca, yine bu şirketin 1938 yılında Kılıç'ta yaptığı mühendis evleri ile birlikte iki adet tenis kortu da yapılarak halkın hizmetine sunulur.¹⁹⁰ Bir dönem Zonguldakspor futbol takımının kaptanlığını yapan Daryal Yönder, Zafer Kalafat ile yaptığı söyleşide, 1940'lı yıllarda tenisın şehrin hayatında nasıl bir yer edindiğinden şöyle bahseder:

“1940'lı yıllarda Zonguldak'ta bulunan Fransız ve İtalyan misyonunun temsilcilerinin hanımları tenis oynarlardı. Mahallemizde oturan Amerikalı ailenin oğlu Jerry benim tenis arkadaşım. Jerry'nin babası Royal marka tenis raketini bana vererek tenise başlamamı sağlamıştır. Jerry ve ailesi Amerika'ya dönünce raket ve toplarını bana bıraktı. Bu raket ve toplarla Yayla Konağı'nın bahçesindeki kortta gizli gizli arkadaşlarımla oynayarak tenisimizi geliştirdik. Amerikalılar'ın, Fransızlar'ın kentimizde tenisın başlamasına büyük katkıları olmuştur.”¹⁹¹

Devletin 1940'lı yılların başında havzada “*Sistem Bedo*” adıyla bir yöntem denemek istemesi şehrin tenise olan merakını bir kat daha artırır. Sistemi uygulamak için Fransa'dan, Belçika'dan mühendisler getirtilir. Oldukça basit olan sistem kronometre ile bir işçinin kazma kürekle, bir küfelik kömürü ne kadar zamanda çıkardığını hesaplamak için geliştirilmiştir. Dönemin EKİ Genel Müdürü; “kısa boylu, oturaklı, sallana sallana yürüyen ve onuruna oldukça düşkün olan Bekir Vehbi Ergene” sistemden duyduğu hoşnutsuzluğu bir telgrafla Ankaraya bildirir. Telgrafta Ergene; “*Belçika ve Fransa gibi ileri teknikle çalışan ülkelerde Bedo sistemini uygulamak belki*

¹⁸⁸ Zafer Kalafat, “Zonguldak'ta Tenis”, *Zonguldak'ta Spor '07 Bienali*, Halkın Sesi Matbaası, Zonguldak, 2010, s. 152.

¹⁸⁹ Bilge İmamoğlu, “Workers' Housing Projects By Seyfi Arkan In The Zonguldak Coalfield: A Case of Modernization In Early Republican Period”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, Haziran 2003, s. 10.

¹⁹⁰ Kalafat, *a.g.m.*, s. 154.

¹⁹¹ Kalafat, *a.g.m.*, s. 158.

mümkündür. Lâkin, makinaya değil de doğrudan doğruya insan gücüne, onun her an değişebilecek verimine dayanılarak kömür istihsal olunan havzamızda bu sistemin hiçbir pratik değeri yoktur ve olamaz...”¹⁹² şeklinde görüş bildirir. Sistemin işe yaramadığını gören Fransız ve Belçikalı mühendisler ülkelerine geri döneceklerdir fakat dönmeden önce halkı yine etkilemeyi başarırlar. Belçikalı mühendis Mösyö Paquet ile eşi Madam Paquet, Maden Mektebi'nin önündeki kortta zaman zaman tenis oynar. Tellerin arkasında biriken kadınlı erkekli kalabalık gözlerini oyundan alamaz. Madam Paquet'in bazen saati sorarak âniden evdeki çocuğunu doyurmaya gitmesi ve geldikten sonra oyuna kaldığı yerden devam etmesini Seyda; “*“Sistem Bedo”* yenilik sayılmasa da, Madam Paquet sayesinde, Zonguldaklı kadınların beşik sallamaktan, çocukların ağlamalarına kulak asmayarak, belirli saatlerde onları emzirmelerini ve onları yalnız bırakmaktan korkmamalarını”, Zonguldaklı kadınlar için bir yenilik olarak görür.¹⁹³

2.2.3. İkinci Mükellefiyet Dönemi'nin Edebiyattaki Yansımaları

18 Ocak 1940 günlü ve 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu ve 26 Şubat 1940 tarihli kararname ile devlet “kömür üretimini, ihtiyacı karşılayacak hadde çıkarmak” maksadıyla “ücretli iş mükellefiyeti” uygulamasını getirir.¹⁹⁴ Uygulanmaya başladığı tarihten itibaren birtakım sorunlar yaratan “ücretli iş mükellefiyeti kanunu”, ocaklara zorla çalıştırılmaya götürülen işçileri ve geride bıraktıkları ailelerini hiç de memnun etmez. Bahsedilen dönemde çok dile getirilemese de, ücretli iş mükellefiyetine tabî olan köylü ve işçilerin hayatı daha sonra yazılan kimi roman ve hikâyelere konu olur. Konuyla ilgili anlatılan anılar ise oldukça fazladır. O dönemde ocaklarda çalıştırılmış pek çok işçi ile yapılan görüşmeler bu anlamda oldukça önemlidir.¹⁹⁵

¹⁹² Seyda, *Yanartaş*, s. 208.

¹⁹³ Seyda, *a.g.e.*, s. 209.

¹⁹⁴ Murat Kara, “Ereğli Kömür Havzası'nda II. Mükellefiyet (Zorunlu Çalıştırma, 1940-1947)”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:7, S:14, 2011, s. 414.

¹⁹⁵ Murat Kara, 2009 yılında, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bilim Dalında “Ereğli Kömür Havzası ve Cumhuriyet Dönemi Şekillenışı” adlı yüksek lisans tezinde, 1940-1947 yılları arasında Zonguldak'ta uygulanan Ücretli İş Mükellefiyeti kanununun etkilerini, bahsedilen dönemde Zonguldak maden ocaklarında çalışan mükellef işçiler ile yapmış olduğu görüşmeler ile ortaya koymaya çalışmıştır. Yazarın bahsedilen tezi daha sonra, “*Son Mükellefler- Ereğli Kömür Havzası'nda Zorunlu Çalıştırma (1940-1947)*” adı altında kitap olarak basılmıştır. İşçilerle yapılan röportajların tam metni için bkz. , Murat Kara, *Son Mükellefler- Ereğli Kömür Havzası'nda Zorunlu Çalıştırma (1940-1947)*, Ares Yayınları, İstanbul, 2010, s. 155-225.

Kanun yürürlüğe girdikten sonra oluşan atmosferi Seyda: “ Bu, çalışmaya gönüllü olanın bile hoşuna gitmedi. Biri çıkıp da, işçiye tatlı dil, güler yüzle, bunun nedenlerini anlatmadı. İşçi kaçtı, candarma kovaladı, yakaladı getirdi. İş Mükellefiyeti Müdürlüğü kütüklerinde adı yazılı köylü, birkaç yıl süreyle, karşısında hep candarmayı gördü...”¹⁹⁶ şeklinde ifade eder. İrfan Yalçın da, İkinci Dünya Savaşı’nda Zonguldak madenlerinde çalışan mükellef işçilerin hayatlarını anlattığı *Ölümün Ağzı* romanına giriş yaparken; “eğer bir gün acının tarihi yazılırsa, bunun içerisinde İkinci Dünya Savaşı yıllarında Zonguldak kömür ocaklarında uygulanan işçi mükellefiyetinin” sözünün de edilmesi gerektiğinin altını çizer.¹⁹⁷

1940 yılında MKK uyarınca getirilen ücretli iş mükellefiyeti, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki zorunlu çalıştırma uygulamasına¹⁹⁸ atıfta bulunularak “İkinci Mükellefiyet” olarak isimlendirilmiştir.¹⁹⁹ Bu uygulama sadece kömür madenlerini kapsayan bir uygulama olmasa da²⁰⁰, ağırlıklı olarak Ereğli ve Kütahya’daki kömür işletmelerini kapsamıştır.²⁰¹ İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz atmosferinden en az zarar ile kurtulmak isteyen devlet birtakım iktisadî tedbirler alarak hükümete olağanüstü yetkiler vermiştir. Bu bağlamda, MKK uyarınca öncelikle Ereğli Kömür Havzası’nda ücretli iş mükellefiyeti tesis edilmiş, bunu takiben yol, köprü, meydan ve iskele inşaatleri mükellefiyetleri ile demiryollarında uygulanan mükellefiyetlikler getirilmiştir.²⁰² Bahsedilen uygulama 1 Eylül 1947 yılına kadar devam etmiştir.

İkinci Mükellefiyet olarak adlandırılan bu dönemin birçok yönden değerlendirilmesi mümkün olsa da, araştırmamızda bu uygulamanın sosyal boyutuna ağırlık verilecektir. Bu sebeple araştırmamızda, uygulamanın resmî isminden ziyade, halk dilinde kullanılan

¹⁹⁶ Seyda, *Yanartaş*, s. 271.

¹⁹⁷ İrfan Yalçın, *Ölümün Ağzı*, Gölge Yayınları, İstanbul, 1989, s. 7.

¹⁹⁸ Ereğli’de, Maden Nazırı Dilaver Paşa tarafından çıkartılan bir kanun ile, Zonguldak ve çevresindeki madenlerde çalışma şartlarını daha iyi hale getirmek için 100 maddelik bir nizamname hazırlanır. **Dilaver Paşa Nizamnamesi** adı verilen bu düzenleme ile Ereğli Sancağı dâhilindeki 14 kaza halkından yaşları 13-50 arası erkek nüfustan hasta ve sakatları ayrı tutulmak şartıyla sağlıklı olanları ocaklarda zorunlu çalışmaya tabî olunur. Uygulama bu sebeple, **Birinci Mükellefiyet** olarak da adlandırılır.

¹⁹⁹ Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 9.

²⁰⁰ Ahmet Makal, “Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti”, *Zonguldak Kent Tarihi ‘05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006, s. 72.

²⁰¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.174.204. 12. (25.5.1942).

²⁰² Makal, *65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti*, s. 4.

şeklini, “*kellefiyet*”i²⁰³, kullanmayı tercih ettik. Halkın bu uygulamaya “kelleyi bağlayıcı bir yasak olması” dolayısıyla “*kellefiyet*” dediği anlaşılmaktadır.²⁰⁴ Uygulama için neden böyle bir kavram kullanmış bilinmemekle birlikte, Zonguldaklı köylü, kanunun şehrin köylerinde uygulandığı yedi yıllık süre boyunca ve günümüzde; “*mükellefiyet*” yerine “*kellefiyet*” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir.

Köylerinden ve ailelerinden koparılarak kömür ocaklarına getirilen bu insanların duygularını bazen tüm halka mâl olan bir mânide bazen de yapılan görüşmelerden anlamak mümkündür. Bu anlamda, *kellefiyet* döneminde ocaklarda çalışan ve pek çoğu bugün yaşamayan işçilerle, Zonguldak’lı yerel tarihçiler ve gazetecilerin yapmış olduğu mülakatlar, belgesel nitelik taşıması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca, bu konuda yazılan öykü ve romanlar, sınırlı sayıda olmakla birlikte, içerik anlamıyla ilgili dönemde ocaklarda ve köylerde yaşanan olaylar üzerinde örülmüştür. Bu öykü ve romanlar her ne kadar hayal ürünü de olsa araştırmamızın odak noktası olan sıradan insanların günlük hayatlarına değindiği ve döneme bir pencere açtığı için dikkate değerdir. Bahsedilen türdeki edebî metinler uygulamayla çağdaş olmasa da, yine de *kellefiyet* işçilerinin aktardıklarından yola çıkılarak oluşturulmuştur.

Kellefiyetten halk öyle bunalır ki, bu etkiden ortaya çıktığı belli olan edebî bir gelenek bile oluşur. Bu geleneğin başında mânilerin geldiğini söylemeliyiz. *Kellefiyetten* kurtulmak isteyen biri; “Mükellefin urganı/ telli olur yorganı/ Mükelleften kurtulan/ çifte kessin kurbanı” sözleriyle türkü yakmışken; diğeri; “Zonguldak’ın treni/ Hem ileri hem geri/ Kör olasin mükellef/ Dul ettin gelinleri”²⁰⁵ diyerek geride kalanların psikolojisini anlatmıştır. Uygulamanın sadece Zonguldak madenlerinde olmadığını ise aşağıda aktarılan ve Kütahya bölgesinde yazıldığı bilinen “*Mükellef Türküsi*”nden anlamaktayız: “Mükellef ilan oldu gelin dediler/ Cehennem deliğine girin dediler/ Yeni de kartımı aman, elime verdiler/ Aman da beyim, vay efendim, bu nasıl emir/ Kapandı kapılar, sürüldü demir.../ Mükellefin önünde yerli de kantarlar/ Anafora dadanmış gâvur

²⁰³ Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, s. 177.

²⁰⁴ Sâbire Dosdoğru, Hulusi Dosdoğru, *Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünyü, Bugünü*, BDS Yayınları, İstanbul, 1990, s. 10.

²⁰⁵ Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, s. 178.

muhtarlar/ Mükelleften kaçanı sürgün yaparlar/ Aman da beyim, vay efendim, bu nasıl emir/ Kapandı kapılar, sürüldü demir.”²⁰⁶

MKK'nun getirmiş olduğu bu zorunlu çalıştırma yalnız Zonguldak'a mahsus olmasa da halkın algısının yer ya da zaman farketmeksizin aynı olduğu verilen örneklerden açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle, işçilere ve geride bıraktıkları ailelerine bu denli mâni ve türküler yazdıran uygulamanın halkın belleğinde kötü izler bırakmış olabileceğini düşündüğümüz yanlarına değinmeyi tercih ettik. Bunlardan ilki ve en önemlisi işçilerin çalışma süreleri ve çalışma şartlarıdır.

Kellefiyet uygulamasına tabî olan işçiler, uzun süreli ve düşük ücretle çalıştırılırken aynı zamanda sağlık sorunları ile de boğuşmak zorunda kalırlar.²⁰⁷ Savaş yıllarının en yaygın olan hastalıkları; tifüs, sıtma, frengi, çiçek ve verem hastalıkları yüzünden işçiler hayatlarını kaybederler. Eğitimsizlik, barınma, beslenme ve temizlik sorunlarıyla birlikte işçilerin belirli bir süre ocaklarda çalışıp tekrar köylerine dönmeleri olarak adlandırılan “münavebeli çalışma yöntemi” ise hastalıkların daha fazla yayılmasına sebep olmuştur.²⁰⁸

Çalışma süreleri incelendiğinde normalde üç vardiya şeklinde çalışması gereken işçilerin, sekiz saat olan çalışma sürelerinin onbir saate çıkarıldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁹ Fakat yine de, bu dönemin tanıklarının anlattıklarından yola çıkarak devletin ocaklarda belirli bir çalışma süresi uyguladığını söylemek de güçtür. Bu işçilerden, Mehmet Altunbaş, “çalışma sürelerinin sekiz saat olduğunu, bazen de bu sürenin aşıldığını” söylerken, bir diğer işçi Asım Aydoğan ise “on dört saat ocakta kaldıklarını, yeni vardiya gelse bile ocaktan çıkarılmadıklarını” söylemiştir.²¹⁰ Kendisi de bir dönem havzada müdürlük yapmış olan Kadri Yersel “işçiye ödenmesi gereken ücretin ise işverenin keyfiliğine” bırakıldığını itiraf eder.²¹¹ Bu yüzden, 1944 yılına

²⁰⁶ Kalyoncu, "Kömürün Kara Çılgılığı: Ağıtlar" *Edebiyatta Zonguldak'10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 133.

²⁰⁷ Makal, *Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti*, s. 77-82.

²⁰⁸ S. ve H. Dosdoğru, *Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünü, Bugünü*, s. 10-17.

²⁰⁹ Murat Kara, “Ereğli Kömür Havzası'nda II. Mükellefiyet (Zorunlu Çalıştırma, 1940-1947)”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:7, S:14, 2011, s. 418.

²¹⁰ Murat Kara, *Son Mükellefler- Ereğli Kömür Havzası'nda Zorunlu Çalıştırma (1940-1947)*, Ares Yayınları, İstanbul, 2010, s. 158-165.

²¹¹ Kadri Yersel, *Madencilikte Bir Ömür*, s. 20.

kadar maden işçilerinin gerçek ücretlerinde meydana gelen düşüşün Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu söylenmelidir.²¹²

Mükellef işçiler yalnız köylerden ocaklara getirilenlerden ibaret değildir. Bu dönemde ocaklarda, askerliğini yaparken madenlere getirilen işçiler de çalıştırılmıştır. Bu işçiler içerisinde acemi eğitimlerini tamamlayıp madene getirilenler olmakla birlikte, askerlik çağı gelmiş fakat askerliklerini tecil ettirip ocaklarda çalışmaya devam eden işçiler de bulunmaktadır.²¹³ Bunun yanında, 1937 yılının Mayıs ayı itibariyle de, Adalet Bakanlığı ve kömür şirketlerinin vardıkları uzlaşma sonucunda cezalarını maden ocaklarında çalışarak tamamlamak isteyen mahkûmlara da izin verilmiş, ocakta çalıştıkları günün iki katı ise cezalarından düşülmüştür.²¹⁴

Zonguldak'ta kellefiyet denilince akla ilk gelen maden ocaklarında zorunlu çalıştırma olsa da kellefiyet yalnız maden ocaklarını kapsamamış, yol ve spor kellefiyetleri adları altında başka alanlarda da uygulanmıştır. 1937 yılında Zonguldak-Beycuma yolunun yapılmasında çalışan çoluk çocuk, kadın erkek köylülere ait bir fotoğrafta yol kellefiyetine tabî tutulan insanları görürüz.²¹⁵ Ayrıca, 1940 yılı itibariyle, 15-18 yaş arası gençler beden terbiyesine tabî olunmuştur. Bir çeşit kellefiyet olan bu uygulamaya ilişkin kanun, 29.06.1938 tarihinde kabul edilmiştir.²¹⁶ Ayrıca, bu kanun kapsamında beden terbiyesi mükellefiyetine maden işçileri de dâhil edilerek uygulama alanı genişletilmiştir. Şehirde beden terbiyesinin ne derecede uygulanıp uygulanmadığı ise Beden Terbiyesi Umum Müdürü Cemil Taner tarafından takip edilmiştir.²¹⁷

İşçiler, kellefiyet uygulamasına toplu reaksiyon göstermek yerine firar etmeyi tercih etmişlerdir. Dönüşümlü olarak 60 bin işçinin çalıştığı²¹⁸ bu işçi şehrinde firarları önlemek adına ise Tahkimat Komutanlıkları kurulmuş²¹⁹, ocaktan üç kez üst üste firar edenler de Erzurum ya da Edirne'ye gönderilerek yol ya da hava alanları yapımlarında ya da diğer ağır işlerde çalıştırılarak cezalandırılmışlardır.²²⁰ İş Mükellefiyeti

²¹² Makal, *Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti*, s. 79.

²¹³ Kara, *Ereğli Kömür Havzası'nda II. Mükellefiyet (Zorunlu Çalıştırma, 1940-1947)*, s. 420.

²¹⁴ Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, s. 196.

²¹⁵ Bahsedilen fotoğraf için bkz. Ek-1 ve Ek-2.

²¹⁶ Beden Terbiyesi Kanunu, *Resmî Gazete*, No:3530, S:3961, yayın tarihi: 16.07.1938.

²¹⁷ *Zonguldak*, 16 Nisan 1942.

²¹⁸ Makal, *Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti*, s. 74.

²¹⁹ Turgut Etingü, *Kömür Havzasında İlk Grev*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 114.

²²⁰ Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye- Savaş ve Gündelik Yaşam*, s. 239.

Müdürlüğü'nün kuruluşunu takiben firarîleri tespit etmek ve tekrar ocaklara getirmek için Devrek'te de tümene bağlı bir Takibat Taburu kurulmuştur.²²¹ Bu tabura verilen yetkiler çerçevesinde jandarmalar; firar eden işçileri tespit etmiş ve tekrar ocaklara getirmiştir. Ocaklardan herhangi bir şekilde firar eden işçilerin isimleri gerek resmî gazetede²²², gerekse yerel basında ilan edilmiş²²³ aynı zamanda firarîler hakkında resmî tutanaklar da oluşturulmuştur. Oldukça ağır şartlarda çalışmak zorunda bırakılan ve köylerinden, bağ, bahçe, tarlalarından hatta ailelerinden koparılıp ocaklara getirilen işçilerin firarları ise tüm tedbirlere rağmen bir türlü engellenememiştir. Ocaklardan kaçışlar ise dönemi anlatan öykü ve romanlarda oldukça sık işlenen bir olgu olmuştur.

İrfan Yalçın'ın kaleme aldığı *Ölümün Ağzı* isimli roman da böyle bir kaçışın üzerinde kurulur. Romanın kahramanlarından Niyazi, kardeşi Hasan ve babası kellefiyete tabî olan köylülerdendir. On altı saat çalıştırılıp, bunun üzerine bir de ocak çavuş ve başçavuşlarından dayak yiyen işçilerin anlatıldığı bu hikâyede; savaş tehlikesinin kapıda bulunmasından dolayı ocaklara köylüler zorla götürülmüşken, neden şehirli insanların da götürülmediği sorgulanmıştır. Romanda üzerinde durulan bir başka husus ise muhtarların hazırlayarak ilgili kurumlara bildirdiği mükellef listelerine göre evlerinden köylüleri toplamakla görevli olan jandarma algısı olmuştur.

Kurguya göre bu dönemde jandarma, köylü için korku ile eşdeğer anlam taşımıştır. Öyle ki, köye ne zaman bir jandarma gelse köylü sus pus olup, biraz sonra gerçekleşecek olayın kendisiyle ilgili olmaması için dua etmiştir. Köylü, jandarmayı hep kötüye yormuştur. Çünkü, ne zaman köye bir jandarma gelse, köyden ya firar edenleri alıp götürmüş ya da firarînin eşini ya da kız kardeşini. Jandarma bazen kaçan işçilerin analarını bile alıp götürmüştür.

Yalçın'ın yaratmış olduğu Niyazi karakteri de babası ocakta öldükten sonra, "Ne olacaksa olsun, savaşa girsek bundan daha iyiydi" diye düşünerek ocaktan firar eder. Çünkü ocakta yaşananlar bazen işçilere, "harbe girsek halimiz bundan da mı kötü olurdu" diye bile düşündürür. Öyle ki bu zamanlar biri madende ölse, cenazesi bir merkep sırtında köyüne gönderilir, yakınlarının ise cenazeye katılmalarına dahi izin

²²¹ Metin Köse, *Göldağı*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 20.

²²² Metinsoy, *a.g.e.*, s. 238.

²²³ *Zonguldak*, 22 Eylül 1942.

verilmez. Tüm bunlara yakından şahit olan Niyazi de artık dayanamaz ve ocaktan firar eder.

Kellefiyet döneminde ocaktan kaçmak işçiler için bir çözüm değildir. Çünkü, ocaktan kaçanlar hemen Tahkim Komutanlığı'na bildirilerek aranmaya başlanır. At sırtında, köyün tepelerinde jandarmalar görününce insanlar hemen evlerine saklanır; çocuklar sokakta oynuyorlarsa oyunlarını bırakır ve bir köşeye çekilip biraz sonra olacakları izlemeye başlar. Köy kahvesinin önünde oturan köyün yaşlıları bile telaşa kapılır. Kaçan işçinin ailesi ivedilikle jandarma tarafından sorgulanır, ev, ahır ve çatı katı aranır, eğer firarî bulunamamışsa da ya eşi ya da kız kardeşi alıp götürülür.

Niyazi de ocaktan bir kaç kez firar eder fakat son kaçışında jandarmayı sürekli peşinden koşturduğu için karısı jandarmalar tarafından götürülür. Ancak, babasının cenazesini bile ocakta bırakıp kaçan Niyazi teslim olmamakta kararlıdır. Çünkü teslim olursa bu üçüncü firarisi olduğu için ya Erzurum'a ya da Edirne'ye tahkimata yollanacaktır. Ne Niyazi teslim olur ne de jandarma peşini bırakır. Bir zaman sonra jandarmalar tarafından götürülen eşinin cesedi bir ormanda kendini asmış halde bulunur. Fakat Niyazi yine de ocağa gitmemekte kararlıdır. Jandarma evine geldiğinde Niyazi yine samanların altında saklanmaktadır. Fakat bu sefer jandarma firariyi saklandığı yerde bulur. Son bir kez daha şansını denemek isteyen Niyazi yine kaçmak ister fakat bu kez başaramaz ve jandarmanın silahından çıkan bir kurşunla oracıkta ölür.²²⁴

Dönemin canlı tanıklarından olan Hasan Ah'ın anlattıkları ile romanda işlenenler arasında bir paralellik olduğu bellidir. Hasan Ah, “jandarmanın ocaktan kaçanları dövdüğünü, çok kaçanları ise tahkimata gönderdiğini” söyler. “Köye ne zaman bir jandarma gelse, mısır tarlalarını alt üst ettiklerini” söyleyen Ah, “firarî işçi bulununcaya kadar da işçinin ailesinin alıp götürüldüğünden” bahseder. Yine bu dönemin mükellef işçilerinden olan Hakkı Bayram ise, “jandarmaların kaçan işçilerin evlerine gelerek ailelerine baskı yaptığını, yakalananların Kozlu'ya götürülerek dayak atılıp tekrar ocaklara götürüldüğünü” anlatır. Hatta, “jandarma baskısından kurtulmak isteyen mükelleflerin kadın kılığına bile girdiklerini” söyler. Bir diğer mükellef Hasan

²²⁴ İrfan Yalçın, *Ölümün Ağzı*, Gölge Yayınları, İstanbul, 1989, s. 7-152.

Korkmaz ise, “kaçanların nezarete atıldığını, ailelerine baskı yapıldığına ve eziyete uğradıklarına” şahit olduğunu söyler.²²⁵

Görüldüğü gibi dönem hakkında yazılan hikâyeler ile döneme şahit olanların vermiş oldukları ifadeler neredeyse birebir örtüşmektedir. İşçilerin anlattıklarından yola çıkılarak kellefiyet yıllarında jandarmanın köylü üzerinde baskının ve korkunun bir aracı olarak kullanıldığını söylememiz abartılı olmayacaktır. Hulusi Dosdoğru da jandarmanın bu baskısından, "*mükellefiyet nedeniyle jandarma karakollarında uygulanan dayanılmaz baskılar...*" şeklinde bahseder.²²⁶

Bu yıllarda halkın problem yaşadığı bir diğer devlet temsilcisi ise muhtarlar olmuştur. Mükellef olanların isimlerini bir liste halinde kolluk kuvvetlerine bildiren muhtarlar işçi sayısına göre para almışlar ve işçileri toplayıp jandarmaya teslim etmekle yükümlü tutulmuşlardır.²²⁷ Muhtarlar hazırladıkları listeleri jandarmaya vermiş, yaşları tutanlar ise jandarma tarafından ocaklara götürülmüştür. Bu sebeple muhtarlar köylünün gözünde iyi bir yer edinmemiştir. Çünkü köylülerin çoğu muhtarların jandarma ile birlik olup kaçıp köylerine dönen firarîleri ihbar ettiğini düşünür.²²⁸

Muhtarların hazırladıkları listelerde zaman zaman yanlışlıklar da olur. Bazen isim benzerlikleri yüzünden kadınlar ocaklara gönderilir, bazen de “köyün delisi, altmış yaşını doldurmuş ihtiyarlar” bu listelerde yer alır.²²⁹ Bunun yanında muhtarlar, kendi çocuklarını ocaklara göndermemenin yolunu da bulurlar. Mükellef olmamak için “çalışamaz raporunun” alınması gerektiği bu dönemde taşradaki diğer devlet görevleriyle bağlantılarını kullanan muhtarlar için bu raporu almak çok da zor olmaz. Kendi çocuklarını ocaklara göndermek istemeyen muhtarlar, diğer çocukları ise mükellef listelerine eklemekte tereddüt etmezler.

Özetlemek gerekirse kellefiyet, köylüler ve geride bıraktığı aileleri tarafından hiç de iyi hatırlanmaz. Bu hatırlamada gerek ocaktaki çalışma şartları gerekse devletin almış olduğu sıkı tedbirlerin etkisi vardır. Ocaktan kurtulmak ve geride bıraktığı köyüne, ailesine kavuşmak isteyen işçiler firar etmeyi tek yol olarak görmüş, toplu reaksiyon

²²⁵ Kara, *Son Mükellefler- Ereğli Kömür Havzası'nda Zorunlu Çalıştırma (1940-1947)*, s. 155-199.

²²⁶ Dosdoğru, *Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünü, Bugünü*, s. 53.

²²⁷ Kara, *Son Mükellefler- Ereğli Kömür Havzası'nda Zorunlu Çalıştırma (1940-1947)*, s. 176.

²²⁸ Köse, *Göldağı*, s. 23.

²²⁹ Yalçın, *Ölümün Ağzı*, s. 25-51.

göstermek yerine bireysel hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Birkaç kez firar edip tahkimata gönderilmek istemeyen işçileri tekrar ocaklara götürmek isteyen devlet ise köylüler üzerinde jandarma yoluyla baskı kurup tehdit, dayak gibi caydırma yollarına başvurmuştur. Devletin taşradaki temsilcisi olan jandarma ve muhtarların böyle bir yola başvurması ise köylünün zihnindeki devlet imajını yeniden şekillendirmiştir.

2.3. İNSANLARI YORULMADAN SOKAKLARI YORULAN ŞEHRİN YORGUN ÇOCUKLARI: RÜŞTÜ ONUR- MUZAFFER TAYYİP USLU-KEMAL ULUSER

Muzaffer Tayyip Uslu, Rüştü Onur'un ölümünden sonra kaleme aldığı ve Ocak Gazetesi'nde 18.12.1942 tarihinde *Rüştü'ye Dair* başlığı altında yayımladığı yazısında Zonguldak'tan “*insanları yorulmadan sokakları yorulan şehir*” olarak bahsetmiştir.²³⁰ Bu tespit, savaş yıllarının hafızalarda bırakmış olduğu etkilerin payı olmalıdır. Zira, birçok vakaya şehrin sokakları şahit olur. Kimi işçiler kendi isteğiyle, kimisi de kellefiyet zamanında olduğu gibi, jandarma tarafından şehrin sokaklarından geçilerek madenlere götürülür. Bu anlamda, şehrin en önemli ve tek ana caddesi olan²³¹ Gazi Paşa Caddesi muhtemelen Zonguldak'ın en fazla yorulan caddesidir. Öyle ki, işçiler bazen ibret olsun diye bile bu caddeden geçirilerek jandarma eşliğinde madenlere götürülmüştür.²³² Bu dönemde ocaktan kaçmak ya da mükellef olmaktan kurtulmaya çalışmak “vatan hainliği sayıldığından” madenlerden kaçanların şehrin en kalabalık caddesinden götürülmesi, devletin halkı bir uyarma biçimi olarak yorumlanabilir.

Zonguldak'ın hafızasında en az İkinci Mükellefiyet dönemindeki uygulamalar kadar yer edinen bir diğer olgu ise, bir zamanlar Zonguldaklı'nın kaderi haline gelen ve “ince hastalık” olarak da nitelendirilen verem olmuştur. Kellefiyet uygulamasına tabî olan işçilerin tozlu yerlerde çalışma mecburiyetleri, onlarda bütün akciğer hastalıklarının diğerlerine nazaran daha fazla görülmesine sebep olmuştur.²³³ Verem, maden işçilerinin meslek hastalıkları arasında olmasına karşın, madende çalışmayan halk arasında da

²³⁰ Muzaffer Tayyip Uslu, "Rüştü'ye Dair", *Ocak*, 18.12.1942.

²³¹ Bahadır, *Yola Dökülen Yıllar*, s. 12.

²³² *Kelebeğin Rüyası*, yazar ve yöneten: Yılmaz Erdoğan, yapımcı: Necati Akpınar, yapım yılı: 2013, BKM Film.

²³³ Dosdoğru, *Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünü, Bugünü*, s. 18.

oldukça yaygındır. Bununla birlikte bu hastalık, sadece Zonguldak'a özgü olmayıp, o dönemlerde ülke genelinde de çok sık görülmüştür.²³⁴

Savaş yıllarında, ülkenin içinde bulunduğu kıtlık tehlikesi ve birçok temel ihtiyacın karneye bağlanarak halka dağıtılması, pek çok köylünün mahsülüne devlet tarafından el konulması²³⁵, karaborsaya düşen ürünlerin ise oldukça pahalı olması ve insanların bunları elde edecek ekonomik güce sahip olmaması iyi bir beslenme ile ortadan kalkabilecek olan bu hastalığın ilerlemesine sebebiyet vermiştir. Her ne kadar halka, basın yolu ile veremle mücadelenin ve veremden korunmanın yolları anlatılsa da, verem hastalığı uzun yıllar Zonguldak'ın ve Zonguldaklı'nın kaderi haline gelmiştir.²³⁶

Zonguldak'ta verem denilince hemen o iki isim akla gelir: Rüştü Onur ve Muzaffer Tayyip Uslu. Bu iki ismin hafızalarda canlanması, yalnız onların verem hastalığına yakalanmalarından kaynaklı değildir. Kemal Uluser ve Zonguldak Valisi Halit Aksoy'un kızı ve şair Oktay Rıfat'ın eşi Türkan Hanım da verem hastalığına yakalanıp bu hastalık yüzünden hayatını kaybetmiştir. Fakat son ikisinin ve elbette veremden hayatını kaybeden daha birçok Zonguldaklı'nın ismine ise literatürde hiç yer verilmemiştir. Bunun sebebi, Rüştü Onur ve Muzaffer Tayyip Uslu'nun edebiyata olan meraklarından ve geriye bırakmış oldukları ilginç hayat hikâyelerinden kaynaklıdır. Son zamanlarda, şehirde veremden hayatını kaybedenler üzerine yapılan çalışmalara üçüncü bir isim daha eklenmiştir: Kemal Uluser.

Osman Nuri Aydın, Kemal Uluser'den; "*yaşantı sözcüğünü dilimize kazandıran, vakitsiz ölmüş bir şair, yazar...*" olarak bahseder.²³⁷ Kemal Uluser de diğerleri gibi şiir ve edebiyata meraklıdır. Aynı zamanda Rüştü Onur ve Muzaffer Tayyip ile de arkadaşır. "*Ahmet Hamdi Akşamları'nda*"²³⁸, Rüştü Onur'un en yakınında olan biridir. Yoksulluk

²³⁴ Fatih Tuğluoğlu, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S:7, 2011, s. 7.

²³⁵ *Zonguldak*, 16 Nisan 1942.

²³⁶ *Zonguldak*, 10 Ocak 1947, 31 Ocak 1947.

²³⁷ Osman Nuri Aydın, "Yaşantı Sözcüğünü Dilimize Kazandıran Vakitsiz Ölmüş Bir Şair-Yazar Kemal Uluser", *Toplumsal Tarih*, Ekim 1999, C:12, S:70, s. 57.

²³⁸ Kemal Uluser, "Rüştü'ye Ait Hatıralar", *Doğu Dergisi*, C:1, No:6, 1 İkinci kânun 1943, s. 10.

ve imkânsızlıklar içerisinde hayat süren Uluser, 1944 yılında vefat etmişken²³⁹; içlerinde hayata en erken veda eden ise Rüştü Onur olmuştur.

Bahsedilen üç isim, Zonguldak'ın içinde doğan entellektüel bir oluşumun en önemli isimleridir. Üçünün de ortak ilgi alanı edebiyattır. Bu isimler dışında Zonguldak, zaman zaman vazifeleri dolayısıyla dönemin ünlü yazar ve şairlerini de konuk etmiştir. Ayrıca, 1942 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan ve ulusal anlamda ses getiren Doğu Dergisi'ne birçok tanınmış yazar ve şair yazılar ve şiirler göndermiş, bu da şehrin entellektüel atmosferini zenginleştirmiştir.²⁴⁰

1920 yılında Devrek'te dünyaya gelen Rüştü Onur, dedesinin isteği üzerine lise eğitimini tamamlamak üzere Kastamonu'ya gönderilir. Şehre alışamayan ve hasretliğe pek fazla dayanamayan Rüştü Onur, hastalığının da gün yüzüne çıkması sebebi ile tekrar Zonguldak'a döner ve eğitimine Mehmet Çelikel Lisesi'nde devam eder. 1939 yılında vâridat memuru olarak işe başlayan Onur, hastalığı sebebi ile okulu bırakmak zorunda kalır. Eğitimine bir süre ara veren Onur, tekrar okula başladığında okuma isteğini kaybettiğini farkeder. Bu durumu, 5.12.1939 tarihinde Necati Cumalı'ya yazdığı mektubunda, “vilayette çalışırken çok rahat olduğunu, para sıkıntısı da çekmediğini ama okula tekrar başlamasının hayal ettiği gibi çıkmadığı” ifadeleriyle anlatır.²⁴¹

Kaleme aldığı ilk şiirlerinde dedesinin Halveti Tarikatı şeyhi olması sebebiyle etkisinin olduğundan bahsedilse de, Rüştü Onur şiirde yeni bir arayış içerisinde olur.²⁴² 1940 yılında Behçet Necatigil'in Zonguldak'a gelmesi, Rüştü Onur ve Muzaffer Tayyip Uslu için büyük bir fırsat olur. 1940 yılı sonlarında doğru Kars'tan Zonguldak'a naklini aldırın Necatigil, 1943 Mart'ına kadar Zonguldak'ta görev yapar.²⁴³ Çelikel Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapan Necatigil ile sık sık biraraya gelen bu şairler, edebiyat sohbetleri yapar, etkisinde oldukları “*Garip Akımı*”nın izlerini taşıyan şiirler yazarlar.

²³⁹ Erol Çatma, “Bir Erken Ölüm: Kemal Uluser”, *Edebiyatta Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2001, s. 21.

²⁴⁰ 1940'lı yıllarda Zonguldak'ta, şehrin kültürel atmosferini değiştiren en önemli olgu, edebiyatın ve yazın hayatının gelişmesi olmuştur. Ulusal anlamda nam kazanan birçok şair ve yazar tarafından; pek çok şiir ve yazıda Zonguldak konu edinmiştir. Bu sayede Zonguldak adı, ulusal zeminde de sık sık kullanılır hale gelmiş ve şehrin tanıtımı yapılmıştır. Zonguldak'a yolu düşen ya da Zonguldak'ı anlatan yazar ve şairler hakkında detaylı bilgi için bkz. , Hamit Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek*, Pervaz Yayınları, Ankara, 2005, s. 436-519.

²⁴¹ Salâh Birsal, *Rüştü Onur Şiirleri, Yazıları, Kendisi İçin Yazılanlar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1956, s. 56.

²⁴² Kadir Tuncer, *Zonguldaklı Şair Rüştü Onur*, İlkin Ozan Yayınları, Ankara, 2013, s. 15-32.

²⁴³ Erol Çatma, “Behçet Necatigil'i Doğum Gününde Anış”, *Edebiyatta Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 355.

Bunların yanında, dönemin ünlü edebiyatçıları Salah Birsel, Necati Cumalı, Oktay Rıfat, Nurullah Ataç gibi isimlerle de mektuplaşıp fikir alışverişlerinde bulunurlar.²⁴⁴

Kemal Uluser, Rüştü Onur ile “*Ahmet Hamdi Akşamları*” adını verdikleri ve akşamları iskelede yaptıkları bu sohbetlerden birini şöyle anlatır:

“Zonguldak’ta çalışırken daireden ondan önce çıkardım, iskelenin başında, gözüm EKİ’nin kapısında onu beklerdim. Eğer dergilerin gelme günü ise doğru halkevine gider, Nuri Amca’dan onları alır, okurduk. O, gelen bu sanat dergi ve gazetelerine aç kurt gibi sarılır, doymıyacak gibi okurdu. Posta olmadığı günler iskelede gezinir, hiç konuşmadan, belki de aynı şeyler üzerinde dalar, giderdik. Büyülü, sıcak yaz akşamlarına “Ahmet Hamdi Akşamları” adını koymuştuk. İskelede kaynaşan insanlara, bu ayak üstü, uyanık rüya görür vehmettiğimiz adamlara, hamallara, muçolara, Amasralı kayıkçılara “Sait Faik Adamları” derdik...”²⁴⁵

Rüştü Onur, 1941 ve 1942 yılları arasında hastalığının artması üzerine önce Zonguldak’ta, daha sonra ise Heybeliada Sanatoryumu’nda tedavi görür.²⁴⁶ Salah Birsel’e göndermiş olduğu mektubunda, “Heybeliada Sanatoryumu’ndan haber gelene kadar Amele Birliği Hastanesi’nde, Muzaffer Tayyip ile birlikte yan yana yatacaklarından” bahseder.²⁴⁷ Hastalığın sebep olduğu psikolojiden kaynaklı olmalıdır ki Onur’un şiirleri hep yaşamak, ölüm ve yalnızlık üzerine kuruludur. Rüştü Onur, tüm bunlara rağmen kendi ifadesiyle “kendi başına yaşayan” biridir. Onur, “*Memnuniyet*” şiirinde, kendi başına yaşayan bu adamı şöyle anlatır: “Benden zarar gelmez/ Kovanındaki arıya/ Yuvasındaki kuşa/ Ben kendi halimde yaşarım/ Şapkamın altında/ Sebepsiz gülüşüm caddelerde/ Memnuniyetimden...”²⁴⁸

Halkevi’nde dönemin ünlü edebiyatçıları ile tanışan²⁴⁹ ve Zonguldak dışında olan edebiyatçılarla da mektuplaşan Onur’un Necati Cumalı, Salâh Birsel, sevgilisi Mediha’ya göndermiş olduğu mektuplarından ve içinde Zonguldak olan şiirlerinden yola çıkarak şehir hakkında izlenimler elde etmek mümkündür.

²⁴⁴ Birsel, *Rüştü Onur Şiirleri, Yazıları, Kendisi İçin Yazılanlar*, s. 55-71. ; Tuncer, *Zonguldaklı Şair Rüştü Onur*, s. 55.

²⁴⁵ Kemal Uluser, “Rüştü’ye Ait Hatıralar”, *Doğu Dergisi*, C:1, No:6, 1 İkinci kânun 1943, s. 10.

²⁴⁶ Leyla Şahin, İbrahim Tığ, *Bilinmeyen Mektupları ve Şiirleri -Rüştü Onur Mektubun Avucumda*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17.

²⁴⁷ Birsel, *Rüştü Onur Şiirleri, Yazıları, Kendisi İçin Yazılanlar*, s. 65.

²⁴⁸ Şahin, Tığ, *Bilinmeyen Mektupları ve Şiirleri -Rüştü Onur Mektubun Avucumda*, s. 281.

²⁴⁹ Tuncer, *Zonguldaklı Şair Rüştü Onur*, s. 43.

24.3.1942 tarihli mektubunda Onur, sevgilisi Mediha'ya Zonguldak'tan “ *Burası o kadar can sıkıcı bir yer ki insanın çıldıracağı geliyor. Ne sineması sinemaya benzer, ne gezecek yeri var*” diye yazar. Fakat onun için “bu fabrikalar şehriden başka bir yerde yaşamasına da” imkân yoktur. Mediha'nın ısrar etmesine rağmen, Karabük'te yaşamanın imkânsız olduğunu düşünen Onur için İstanbul'da yaşamak daha cazip gelir. Mektup yazmak için genellikle halkevi edebiyat kolu odasını seçen şair, halkevi kütüphanesine gelen tüm mecmua, kitap ve dergileri de herkesten önce okur. Onur'un Zonguldak'ta üç arkadaşı vardır: Ahmet, Muzaffer ve Sabahattin. Özellikle kendisine yardımcı olan Ahmet'i daha çok sever. Sinema ve tüm konferanslara da Ahmet ile katılır.²⁵⁰

Rüştü Onur, Heybeliada Sanatoryumu'nda son tedavisinde aynı hastanede yatmakta olan ve 1921'de mübadil olarak Zonguldak'a gelip, On Temmuz Mahallesi'nde iskan edilen “*Roman*” bir aileye mensup Mediha Sessiz ile tanışır. Aslında Rüştü Onur, Mediha ile Zonguldak'ta daha önceden tanışmaktadır.²⁵¹ İlk tanışma, Onur'un çok sevdiği Çingene Mahallesi 'nde gerçekleşmiştir.

Rüştü Onur Zonguldak'ta, Çingenelere ve Çingene'lerin yaşadığı On Temmuz Mahallesi'ne²⁵² sık sık uğrar. Kemal Uluser, Rüştü Onur'un Çingene'lere olan ilgisini “... *Çingenelere bayılırdı. Onu ne vakit arasam Çingene Mahallesi'nde bulurdum. Bilmezsin Kemal derdi, bu insanlarda hayat bambaşka. Ben gerçek yaşamayı onlarda buldum. Osman Kaygılı'nın Çingene'lerine galiba bunun için tutkundu.*”²⁵³ şeklinde ifade eder. Onun bu mahalleye sık uğramasının sebebi İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Mediha ve burada bıraktığı anılardan kaynaklı olmalıdır. Onur'un ölümünden sonra, M. Tayyip Uslu'ya göndermiş olduğu mektubunda Kemal Uluser, “Onur'u en çok kenarın dilberlerinin özleyeceğini” söyler.²⁵⁴

Fener'in göz kamaştırıcı görünümünün aksine bu mahalle “EKİ'nin yerüstü servislerinde, atölyelerinde, çarşıdaki kalaycılarda, demircilerde çalışan işçilerin, çırakların, gezici esnafın yaşadığı” bir yerdir. Mahallenin, “şehir mezarlığına ayrılmış

²⁵⁰ Birsnel, *Rüştü Onur Şiirleri, Yazıları, Kendisi İçin Yazılanlar*, s.57. ; Şahin, Tığ, *Bilinmeyen Mektupları ve Şiirleri -Rüştü Onur Mektubun Avucumda*, s. 33, 77, 93, 145, 187.

²⁵¹ Tuncer, *Zonguldaklı Şair Rüştü Onur*, s. 37.

²⁵² Kadir Tuncer, *Aguilla Barbara Kıvrıcık*, Tusak Yayınları, Zonguldak, 2004, s. 84.

²⁵³ Kemal Uluser, “Rüştü'ye Ait Hatıralar”, *Karaelmas Dergisi*, C.1, S:6, 1 İnkincânun 1943, s. 10.

²⁵⁴ Uluser, *Rüştü'ye Ait Hatıralar*, s. 10.

tepenin sol yakasındaki eteklerde bulunan evler” ise Zonguldak’ta yaşayan Çingeneler’e aittir.²⁵⁵ Zonguldak halkının “çekinerek yaklaştığı” bu Çingeneler şehre mübadele döneminde gelmişlerdir. Zonguldak’a yabancı olan bu insanların yaşam tarzları da şehir sakinlerine bir o kadar yabancıdır. Yalçın bu dönemde Çingeneler’in, “kırık dökük, küçücük evlerde oldukça kalabalık bir şekilde söverek, kavga çekiş ederek, şarkılar türküler söyleyerek” yaşadıklarından bahseder. Öyle ki şehirde, onlardan çekinmeyen hiçbir Zonguldaklı yok gibidir. Çünkü, “saldırdılar mı hep beraber saldırırlar, önlerinden geçerken de çocukları ya laf atar ya da tükürürler”.²⁵⁶

İrfan Yalçın, Acılık'a yerleşmiş bu Çingeneler ve yaşadıkları çevreden "*Acılık'ta, karanlık akan bir derenin kıyısında, pislikle sıvanmış bir genelevin az aşağısında, tel örgülerle çevrili bir mapusanenin hemen yanında, kümesimsi evlerde yaşayan esmer paryalar...*"²⁵⁷ şeklinde bahseder. Her ne kadar halk bu insanlardan çekinse de, içlerinde onlarla iç içe yaşayan Rüştü Onur gibileri de vardır.

Rüştü Onur ile Çingeneler arasında sıkı bir bağ vardır. O, Çingeneler'in arasına katılmaktan hiçbir zaman çekinmez. Zira, eşi Mediha'nın annesinin de bir Çingene olduğundan bahseder.²⁵⁸ Salah Birsal'e yazmış olduğu bir mektubunda Onur'un, Çingeneler'e olan yakın ilgisinden şu ifadeleriyle haberdar oluruz:

"Ne çok seviyorum onları, bilsen. Onlar ki, kire pasa, açlığa, bit gibi görülmeye, sövülmeye, dövülmeye alışıklar; itilip kakılmayı, lağımda yaşar gibi yaşamayı mutluluğa dönüştürmeyi onlar biliyorlar en iyi; kendilerine gösterilen yaşam alanları, çöp eşelemek, hamallık yapmak, ayakkabı boyamak, düğünlerde, bayramlarda müzik satmak ya da hırsızlık yapmak olsa da, ölesiye seviyorlar dünyayı. Hayran olma gel de. Oraya gittim yine dün. Doksanına merdiven dayamış hamal Muslu'yu gördüm. Sevindi beni görünce; küçük bir çocuk gibi türlü muziplikler yapıp sonra bir de şarkı tutturdu..."²⁵⁹

Zonguldak'ta yaşayan Çingeneler, şehrin yerlilerine nazaran farklı bir kültüre sahiptir. Onlar, şehirde alışıl gelmişin dışında âdetleri ve gelenekleri ile ön plana çıkarlar. Örneğin, Rüştü Onur şiir defterine almış olduğu bir notta Çingeneler'in Zonguldaklılar'dan tamamen farklı şekilde yapmış olduğu bir cenaze merasiminden şöyle bahseder:

²⁵⁵ Seyda, *Yanartaş*, s. 212.

²⁵⁶ Yalçın, *İlk yaz Ölümleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2011, s. 43.

²⁵⁷ Yalçın, *a.g.e.*, s. 38-39.

²⁵⁸ Yalçın, *a.g.e.*, s. 67.

²⁵⁹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 39.

"Soğuksu'ya giden yolun başındaydım ki, şen-şakrak bir cenaze alayı; kadınlı-erkekli çingeneler. Çoluk çocuk 40-50 kişi belki. Arkada ve yanlarda onlarca köpek. Konaşa gülüşe yürüyen cenaze alayının ortasında, omuzlar üstünde koşturulurcasına taşınan sal gibi bir şeye iplerle bağlanmış çaputlara sarılı bir ölü. 'Kim diyorum' Çingeneler'den birine, 'Moruk' diyor yüzüme bakmadan, 'Moruk Muslu bizim... Çekmiştir mortayı, götürürüz gömmeye...' Görünce beni, 'Gelsene abe sen de!' diye bağıyor. 'Gelirdin görmeye hep. Gömecez onu uzağa çok. Kozlu'nun yakınında vardır bir yer oraya, derler Öküşne.' Öyle istemiştir kendi moruk, 'Oraya gömeceğsiniz beni' demiştir, 'yatar babam orda çünkü'. Taşırken kömür, tepmiştir katır onu, ölmüştür hemen oracıkta..."²⁶⁰

Çingeneler'in yaşadığı muhiti, "Kenar Mahalle" olarak niteleyen ve "onların evlerinin Zongudak'ta olan diğer evlerle hiçbir benzerliğinin bulunmadığını" söyleyen Onur, bu mahalleden "bir kenar dilberine âşık olduğunu" söyler.²⁶¹ Âşık olduğu bu kadının, Heybeliada Sanatoryumu'nda karşılaştığı Mediha olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rüştü Onur, daha önce tanıdığı Mediha ile 15 Ekim 1942'de evlenir ve Mediha'nın Beşiktaş'taki bir akrabasının evine yerleşir.²⁶² Evlendiklerinden kısa bir zaman sonra, önce Mediha, daha sonra da Rüştü Onur hayatını kaybeder.²⁶³

Ölümünün ardından, birçok mektup arkadaşı ve edebiyat dünyasından birçok yazar ve şair, Onur hakkında yazılar kaleme alır. Behçet Necati, Rüştü'nün ölümünü Karaelmas Dergisi'ne göndermiş olduğu bir şiirinde; "Bir şair yaşamıştı Zonguldak'ta/ Adı Rüştü Onur'du/ Bilseydi hatırlanacağını/ Ölümünden sonra/ Memnun olurdu"²⁶⁴ mısralarıyla dizelere döker. Yalnız Necatigil değil, edebiyat dünyasından birçok isim Rüştü Onur'un ölümü üzerine yazılar kaleme alır. Bu yazıların bazıları Karaelmas ve Doğu Dergileri'nde yayımlanırken, bazıları da ulusal gazetelerde çıkar. Salah Birsal 1956'da Rüştü Onur'un şiirlerini, yazılarını ve ölümünden sonra kendisi hakkında yazılanları bir kitap haline getirir.²⁶⁵

Necatigil, yıllar sonra Zonguldak denilince hatırladıklarını "*Zonguldak deyince, Rüştü Onur'dan, Kemal Uluser'den, Muzaffer Tayyip Uslu'dan daha kuvvetli neyi*

²⁶⁰ Yalçın, *a.g.e.*, s. 40.

²⁶¹ Şahin, Tığ, *Bilinmeyen Mektupları ve Şiirleri -Rüştü Onur Mektubun Avucumda*, s. 297-301.

²⁶² Tuncer, *Zonguldaklı Şair Rüştü Onur*, s. 37.

²⁶³ Tuncer, *a.g.e.*, s. 37.

²⁶⁴ *Karaelmas Dergisi*, 1 İkincikânun 1943, C:1, S:6, s. 7.

²⁶⁵ Salâh Birsal, *Rüştü Onur- Şiirleri, Yazıları, Kendisi İçin Yazılanlar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1956.

*düşünebilirim? Çelikel Lisesi duvarları içinde o küçük edebiyat şubesinde, Tayyip'e hocalık yaptırmıştı bana tesadüf...*²⁶⁶sözleriyle anlatır.

Rüştü Onur ile aynı kaderi paylaşan ve verem yüzünden hayatını kaybeden bir diğer isim Muzaffer Tayyip Uslu'dur. Babasının mesleği dolayısıyla Zonguldak'a gelen ve burada oluşan edebiyat çevresinde yer edinen M. Tayyip Uslu, Çelikel Lisesi'nden mezun olduktan sonra EKİ İş Mükellefiyeti Dairesi'nde memur olarak görev yapar.²⁶⁷ “*Arkadaşlık*” adını vermiş olduğu bir şiirinde Uslu kendini; “.../Ben rivayete göre/ Allah'ın talihsiz kulu/ Ben, Üsküdarlı Şükriye Hanımın/ Ortanca oğlu/ Ve yirminci yüzyılın/ Eli ayağı bağlı/ Zavallı şairi/ Muzaffer Tayyip Uslu/...”²⁶⁸ olarak tanıtır. O da Rüştü Onur gibi Zonguldak'ta “canı sıkılan” biridir. Fakat, Zonguldak'tan ayrılmayı da istememektedir. Zonguldak'ı çok sevmiştir. Öyle ki, canı sıkılmakla birlikte sevdiği bu şehri bir şiirinde şöyle anlatır: “Şimdi kime ve nasıl söylesem/ Ayrılırken bu şehri sevdiğimi/ Ben ki bahsetmiştim herkese/ Canımın sıkıldığından/ Bu küçük şehirde.”²⁶⁹

Uslu'nun şiirleri de ölüm, yalnızlık ve yoksulluk temaları üzerine kuruludur. Her ne kadar şiirlerinde bu duygular ağır basmış olsa da, Uslu bazı şiirlerinde üzeri kapalı da olsa Zonguldak'tan ve oradaki yaşamından bahseder. Ayrıca şair bazı şiirlerinde, toplumsal sorunlara da değinir.²⁷⁰ Gün geçtikçe artan hastalığı ve “tedavi görmek için birçok hastanın sırada beklediği İstanbul'daki sanatoryumdan” beklediği haber geciktikçe sabırsızlaşan Uslu, Oktay Rıfat'a göndermiş olduğu mektubunda içinde bulunduğu çaresizliği şöyle anlatır:

"Sevgili Oktay Ağabey,

Seni yine rahatsız edeceğim, benim sanatoryum işi arap saçına döndü. Ben işleri yoluna koydum diye sevinirken, az evvel, dairede şöyle bir tebligatta bulundular:"Sen iki seneyi doldurmadığın için, biz sana ancak 200 lira kadar bir yardımda bulunabiliriz. Halbuki sanatoryumda üç ay yatacağıma göre 900 lira

²⁶⁶ Yalçın, *İlk yaz Ölümleri*, s. 27.

²⁶⁷ Ramazan Çakıroğlu, "Kemal Uluser, Rüştü Onur, Muzaffer Tayyip Uslu: Aynı Kuşaktan Üç Yazara İlişkin Bazı Çözümlemeler", *Edebiyatta Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 54. ; Muzaffer Tayyip Uslu, *Şimdilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013. ; Hamit Kalyoncu, "Güler Yüzlü Hüzün Muzaffer Tayyip Uslu", *Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 401.

²⁶⁸ Uslu, *Şimdilik*, s. 11.

²⁶⁹ Uslu, *Şimdilik*, s. 27.

²⁷⁰ M. Tayyip Uslu, “*Dünya Harbi*” ve “*Harpten Sonra*” adlı şiirlerinde, İkinci Dünya Savaşı'nın kendi dünyasında yaratmış olduğu bunalımı anlatır.

kadar bir para lazım. 700 lira verirsen, seni sanatoryuma yatırırız." Bu acaip, bu antika tebligat karşısında şaşırıp kaldım. Ne yapacağımı bilmiyorum..."²⁷¹

M. Tayyip Uslu, yokluklar ve imkânsızlıklar içinde yakalandığı hastalığın pençesinden kurtulamaya çalışır. Fakat bu, bir türlü mümkün olmaz. Bir gün şehirde, Zonguldak Valisi Halit Aksoy'un kızı ve Şair Oktay Rıfat'ın eşi Türkan Hanım'ın veremden öldüğü haberi duyulur. Ocak Gazetesi, 10 Temmuz 1943 tarihli sayısında Türkan Hanım'ın ölüm haberine "*Türkancık Öldü*" manşetini koyar.²⁷² Vali kızı olması sebebiyle kalabalık bir cenaze töreni düzenlenir. "Zonguldak, Zonguldak olalı böyle bir tören" görmemiştir. Şopen'in Cenaze Marşı eşliğinde, on binlerce kişi katılır cenazeye. "Eğer, bir vali kızı bile veremden ölebiliyorsa, ben neden ölmeyim" diye kendi kendine sorar M. Tayyip Uslu.²⁷³ "Tabutunu kaldıracak bir adamın bile zor bulunacağına" inanan Tayyip Uslu, yakalandığı hastalığın pençesinden kurtulamayarak, 3 Temmuz 1946'da ölür. Uslu'nun cenaze töreni ise, tahmin ettiğinden çok daha kalabalık olur. Muzaffer Soysal bu töreni şöyle anlatır:

"... Bir cenaze töreni yapıldı ki, sormayın. O günün valisi evine bile gitmeye üşenen bir zattı. O gelince bütün hükümet erkânı da cenazeye taşındı. Kömür İşletmesi'nin bandosu arkasındaki sayısı yirmiyi bulan çelenklerle muazzam kalabalığı gören Zonguldaklılar, bir şairin ölümüne şaşılar durdular. Şair ölmesine ölmüş ama, cenazesi de "*bir parti reisi gibi*" kaldırılır mıymış?..."²⁷⁴

Bu üç ismi ön plana çıkaran bir diğer ortak nokta ise yazılarını ve şiirlerini bir taşra şehrinde tüm ülkeye ulaştırmaları olur. Bu onlar için yalnız kendi isimlerini duyurmaları anlamına gelmez. Çünkü onlar aynı zamanda içinde yaşadıkları bu küçük taşra şehrinin de bu ülkenin bir parçası olduğunu duyurmaya çalışır. Bu sebeple, mektuplaştıkları ve bir araya geldikleri edebiyatçılar ile bu meseleleri konuşup "sanatoryumdan gelecek kabul haberini beklerken" bizlere Zonguldak'ın ve ülkenin aynı kaderi paylaşan diğer insanlarını da hatırlatmış olurlar.

Zonguldak'ın edebiyatını renklendiren bu üç isim arka arkaya vefat eder fakat geride kendilerini hatırlatacak pek çok anı bırakır. Aynı kaderi paylaşan bu üç şair Zonguldak gibi küçük bir taşra şehrinde, ufak da olsa bir entellektüel grup oluşturmuşlardır. Yazılarında, şiirlerinde ve mektuplarında sık sık ölüm, yoksulluk ve yalnızlık gibi

²⁷¹ Kalyoncu, *Güler Yüzlü Hüzün Muzaffer Tayyip Uslu*, s. 401.

²⁷² *Ocak*, 10 Temmuz 1943.

²⁷³ Yalçın, *İlk yaz Ölümeleri*, s. 57.

²⁷⁴ Yalçın, *a.g.e.*, s. 58.

duyguların yer alması belki de bu üç ismi bir arada tutan en önemli bağıdır. Fakat, daha da önemlisi üç şair de ilhamarını Zonguldak'tan almışlardır. Bu nedenle Rüştü Onur, M. Tayyip Uslu ve Kemal Uluser Zonguldak'ı yansıtmışlardır. Bu şairler bize şehrin üzerini kaplayan verem, yoksulluk, imkânsızlık ve savaş yıllarının sıradan insanını görme imkânı da vermiştir. Yani Zonguldak sadece bir maden, sanayi ya da işçi şehri değildir. Zonguldak, aynı zamanda bir edebiyat şehridir. Savaş yıllarının şehirdeki yansımalarını, sesini ve acısını tüm ülkeye edebiyatıyla duyurmayı tercih etmiş bir şehir...

3. BİR SİYASİ MÜCADELE ALANI OLARAK ZONGULDAK'TA SEÇİMLER VE SİYASİ PROPAGANDA FAALİYETLERİ (1923-1950)

3.1 ŞEHİR- SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ZONGULDAK

Şehirlerin oluşumundan günümüze değin, bir şehrin değişimini ve kaderini siyasi iktidarların izlemiş olduğu politikalar belirlemiştir. Bu nedenle şehirlerin kaderi genel çerçevede merkezî iktidarlar tarafından belirlenmişken, küçük ölçekte bu değişimin mimarları yerel yönetimler olmuştur.

XX. yüzyılın başından itibaren, sahip olduğu maden ocaklarında binlerce insana istihdam sağlayan ve bir maden şehri olarak her gün biraz daha gelişen Zonguldak'ın şehir ilan edilmesi Cumhuriyet'in ilk yaptığı icraatlardandır. Bu kararın alınmasında bölgenin gelişmesini sağlamak ve sahip olduğu kaynaklardan daha fazla faydalanmak istenilmesi kadar, bölgenin temsiliyetinin güçlendirilmesi ihtiyacının hissedilmesi de etkili olmuştur. Şüphesiz ülkemizde şehirlerin en iyi temsil edildiği ve sorunlarının gündeme geldiği en önemli temsil makamı TBMM'dir. Zonguldak, ilk TBMM'de henüz vilayet kapsamında olmadığı için temsil edilememişken, İkinci TBMM'de dört milletvekili tarafından temsil edilmeye başlamıştır.

Şehir daha sonraki seçimlerde ise, meclisteki temsiliyetini daha da artırmıştır. Bu artışa paralel olarak da, şehrin sorunlarının meclis gündemine daha fazla gelmesi ve bu sorunlara yönelik çözümlerin bulunması beklenmiştir. Fakat burada önemli olan şehrin mecliste kaç milletvekili ile temsil edildiğinden ziyade milletvekillerinin şehri ne kadar tanıdıkları ve şehrin sorunlarını ülke gündemine ne kadar taşıdıkları olmalıdır. Şüphesiz Zonguldak bu konuda mecliste temsil eden sayısı fazla olmakla birlikte yalnız üretim söz konusu olduğunda gündeme gelen, şehrin diğer sorunlarının ise pek fazla gündeme getirilmediği bir yer olmuştur. Peki, bu sonuca nereden vardık? 1923-1950 yılları arasındaki Zabıt Cerideleri'nden Zonguldak milletvekillerinin tüm sual, kanun takriri ve soru önergeleri vb. gibilerinin bir listesini çıkardığımızda gördük ki şehir gündeme hep kömür üretimiyle gelmiş, şehrin asıl unsurları işçiler ve halkın sorunları ise neredeyse tamamen unutulmuştur. Ayrıca, şehri münferit sebeplerle meclise taşıyan milletvekillerinin de sayısının oldukça az olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, Halil Türkmen,

Hasan Karabacak, Rifat Vardar gibi en az dört dönem Zonguldak milletvekilliği yapmış isimlerin yalnız birkaç soru önergesi ve kanun teklifi haricinde, meclis içi çalışmalarda Zonguldak ile ilgili sorunları meclise taşımadıkları mevcut tutanaklar incelendiğinde görülecektir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehrin temel unsuru olan insanların sorunlarının gündeme daha fazla geldiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, halkın temel sorunlarına daha çok eğildiği görülen İkinci TBMM Zonguldak mebuslarından Tunalı Hilmi Bey²⁷⁵ bu konuda şehrin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Hilmi Bey, yalnız kömür ve bu üretimden kaynaklanan sorunları gündeme getirmemiş, aynı zamanda şehir sâkinlerinin temel sorunlarını da meclise taşımıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan Tek Parti İktidarı'nın son bulduğu sürece kadar, hatta Demokrat Parti iktidarında bile Zonguldak mecliste diğer şehirlere kıyasla daha fazla mebus tarafından temsil edilmişken, şehrin sorunlarını gündeme taşıyan mebus sayısı ise oldukça az sayıda olmuştur. Bu nedenle, şehirdeki değişimin temsil oranıyla paralel olması gerektiğini düşündüğümüzden, araştırmamızın bu bölümünde, Cumhuriyet temsilcilerinin şehirle olan yakınlığına, şehrin problemlerine çözüm getirip getirmediğine, şehri ne kadar temsil ettiklerine, ne kadar temsil edemediklerine, temsilciler belirlenirken ve seçilirken merkez tarafından nelere dikkat edildiğine ve son olarak seçimlerin nihaî olgularından biri olan siyasi propagandalara değinilecektir.

²⁷⁵ Zonguldak'ın II. Meclis'te en aktif mebusu Tunalı Hilmi Bey'dir. Hilmi Bey, şehrin temel meseleleri hakkında birçok kanun takriri, sual ve soru önergeleri vermiştir. Tunalı Hilmi'nin II. TBMM'deki yasal faaliyetleri için bkz. , Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Yüzüncü İçtima, C. 5, 11 Mart 1339, s. 312-325. ; Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Kırk dokuzuncu İçtima, C. 1. 10 Teşrin-i evvel 1340, s. 4-5. 28 Ağustos 1871 tarihinde Bulgaristan'ın Eskicuma Kasabası'nda doğan Tunalı Hilmi Bey, 77-78 Rus Harbi'nden sonra ailesi ile birlikte İstanbul'a göç eder. Abdülhamit'in istibdatına karşı örgütlü mücadelenin içerisinde yer alan Tunalı Hilmi Bey hakkında yönetime karşı vermiş olduğu mücadele sebebiyle sürgün kararı çıkarılır; kendisi de bu karar üzerine Avrupa'ya kaçır. Siyasi mücadele alanında faaliyet gösteren Tunalı Hilmi Bey, 1896 yılında "*Osmanlı İntikal Fırkası*"nı kurar. Birinci Meclis'te Bolu milletveli olarak görev yapan Hilmi Bey'in İkinci ve Üçüncü Meclis'te Zonguldak'tan milletvekili seçildiği bilinmektedir. Milletvekilliği döneminde kömür havzasındaki işçilere yönelik yasal çalışmaların yapılmasında etkili olur. Zonguldak açısından en önemli faaliyeti ise Zonguldak Amele Hastanesi'nin açılması ve Havza-yı Fahmiye Kanunu'nun çıkarılmasındaki rolü olur. On beş maddeden oluşan bu kanunun diğer ismi "1921 Tarihli 151 Sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun" dur. Maden işlerinde amelenin cebren istihdamı ve angarya suretiyle her hangi bir işe sevk ve maden ocakları dâhilinde on sekiz yaşından küçüklerin çalışmasını yasaklayan bu kanun ayrıca işçilerin çalışma sürelerini düzenlemesi, iş kazasına uğrayan işçilere tazminat verilmesi gibi bir çok konuda düzenlemeler içermektedir. Kanunun tamamına ulaşmak için bakınız http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100151.pdf.

Fakat bunlara geçmeden önce, Türkiye'nin 1950'lere kadar tecrübe etmiş olduğu seçim serüvenine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden, çok partili seçim sisteminin ilk uygulandığı tarih olan 1946'ya kadar Türkiye'de bütün seçimlerin iki aşamalı olduğu bilinmektedir. İlk aşamada ikinci seçmenler seçilirken, seçilen ikinci seçmenler de milletvekillerini seçmişlerdir. Tek parti hükümetinin iktidarda bulunduğu bu süreçte "CHP'nin örgütlü bir seçmen listesi olduğu için, ikinci seçmenlerin neredeyse hepsi bu partiden seçilmiştir."²⁷⁶ Her ne kadar CHP'nin ilk tüzüğünde, mebus adaylarının parti genel başkanı, genel başkan yardımcısı ve parti genel sekreteri tarafından teşekkül eden Genel Başkanlık Divanı tarafından belirleneceği belirtilse de adayları belirlemede son sözü genellikle parti başkanlarının söylediği bilinmektedir.²⁷⁷

Tek parti döneminde mebus adaylığı süreci adayların CHP Genel Sekreterliği'ne göndermiş oldukları müracaat dilekçeleri yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu dilekçelerin bazıları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde, CHP Fonu altında bir araya getirilmiştir. Dönemin seçim atmosferini ve başvuru sürecini anlamamız açısından önemli ipuçları içeren bu belgelerin, Zonguldak ile ilgili olanları ise 1940 yılı ve sonrasına aittir. Fakat mevcut belgeler de ölüm, ayrılık, istifa vb. gibi sebeplerle TBMM'de boşalan mebus kadrolarını doldurmak için yapılan ara seçimlere aittir. Bu belgelerden, 1940-1950 yılları arasında Zonguldak'ta 5 ara seçime gidildiği anlaşılmaktadır.

Yapılan bu ara seçimlere değinmeden önce, Zonguldak'ın genel mebus profili üzerinde durmak gerekmektedir. Daha önce de söylendiği üzere bir şehrin meclisteki mebus sayısı kadar, temsil eden mebusların nitelikleri de önemlidir. Bu anlamda şehri temsil etmek isteyenlerde aranacak niteliklerin başında, aday olduğu şehri tanıması ve şehirle bağının olması gelmelidir.

1923-1950 yılları arasında Zonguldak'ı mecliste temsil edenlerin²⁷⁸ çoğunun şehirle yerel bir bağının olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yıllarda, bahsedilen durum yalnız Zonguldak için geçerli değildir. Diğer şehirlerden seçilen mebuslar da seçildikleri

²⁷⁶ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17.

²⁷⁷ Demirel, *a.g.e.*, s. 21.

²⁷⁸ 1923-1950 yılları arasında Zonguldak mebusluğu yapmış isimler için bkz., *TBMM Albümü 1920-2010*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, C:1, Ankara, 2010.

bölgeye yabancıdır. Çünkü, meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışan yönetimin asıl derdi şehrin nasıl temsil edildiği değil, kimin tarafından temsil edildiği olmuştur. Bu nedenle devlet, ülkenin istikbalinin görüldüğü bu zengin maden şehrini, kendi kontrolü altında tutmak isteyerek diğer şehirlerde yaptığı gibi, buraya da, İttihat ve Terakki kökenli isimleri göndererek şehri kendi için güvenli kılmak istemiştir. Bunun yanında henüz yeni kurulmuş bir rejimin var olduğu dönemde merkezin yerel politika izleyecek kadar otoritesini sağlamlaştıramadığının da altı çizilmelidir.

Bu anlayış çerçevesinde hükümet, ülkenin tüm şehirlerini Cumhuriyet'e bağlı birer yerleşim yeri haline getirmek adına gerek şehrin yöneticilerini, gerekse şehrin temsilcilerini parti prensip ve ilkelerine sâdık kişilerden seçmiştir. Zonguldak'ın ilk milletvekillerinin de bu bağlamda düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Öyle ki, bugün hâlâ Zonguldak'ta varlığını sürdüren birçok mahalle Cumhuriyet'in ilk yıllarında verilmiş olan “*Terakki, Meşrutiyet, Mithat Paşa*” isimleriyle yaşamaktadır. Bu da bize şehrin kuruluş yıllarında İttihat ve Terakki nüfuzunun ne derece etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

3.2. TEK PARTİ’NİN ZONGULDAK TEMSİLCİLERİ KİMLERDİ?

Türkiye’de seçimleri yapıldıkları zamanı dikkate alarak ikiye ayırabiliriz. Bunlardan ilki zamanında yapılan seçimlerdir. Halkın iradesiyle seçilenlerin yetki kullanma süresi dolduğunda tekrar seçime gidilmesi vaktinde yapılan bir seçimdir. Bir de ara dönemlerde mebusların ölüm, ayrılık, hastalık vs. gibi nedenlerle görevlerinden ayrılmalarıyla boşta kalan mebusluklar için yapılan seçimler vardır. Bu seçimler CHP kayıtlarında “münhal mebusluk seçimi” olarak geçmektedir. Bugünkü anlamıyla “ara seçim” adı verilen bu seçimlerin geçmişte daha sık yapıldığına şahit olunmuştur. Bahsedilen ara seçimler ülkenin farklı şehirlerinde yapıldığı gibi Zonguldak'ta da yapılmıştır. Zonguldak'ta münhal mebusluk seçimlerinin örneklerini hem Atatürk hem de İnönü döneminde bulmak mümkündür.

1923-27 yılları arasında Zonguldak dört mebus tarafından temsil edilmiştir. Bu dönem mebuslarının üniversite ya da dengi okullardan mezun oldukları ve avukat, mühendis, asker gibi ünvanlar taşıdıkları bilinmektedir.

Bir sonraki seçim döneminde Zonguldak'ın mebus sayısı yediye çıkmıştır. Şehrin temsil oranı artmıştır ama seçilenlerin şehre olan ilgisi değil. Aynı şekilde bu dönem mebusları da “okuryazar” olarak niteleyebileceğimiz kişilerdir. Birçoğu avukat, doktor ya da askerdir.

1931-34 seçimlerinde şehre verilen mebus kadrosu altıdır. Bu dönem seçimini öncekilerden farklı kılan bir nokta vardır: İşçi mebus seçimi. Bu dönem mebuslarından ikisi diğer dördünün tersine üniversite ya da yüksekokul mezunu değildir. İsimlerinin başında ise doktor, avukat gibi ünvanlar yer almaz. İkisinin de bir önceki mesleği maden başçavuşluğudur.

1935-39 seçiminde Zonguldak'a mecliste temsil için on mebus çıkarma hakkı verilmiştir. Bu dönemde de işçi mebuslar Hasan Karabacak²⁷⁹ ve Esat Çakmakaya'nın²⁸⁰ mecliste olduğu görülür. Cumhuriyet'in bu önemli sanayi şehrini kontrol altında tutma isteğinin ve farklı bölgelerden güvendiği isimleri şehirden aday gösterme politikasının bu dönemde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, iki işçi mebusun dışındaki diğer mebusların Zonguldak ile bir bağı bulunmaması bunun bir göstergesidir.

1939-43 yılları arasında Zonguldak'ı temsil edecek olan mebus sayısı da on olarak belirlenmiştir. İşçi mebus Esat Çakmakaya'nın yerini, yine maden başçavuşluğundan gelen Mustafa Bozma almışken, işçi mebus Hasan Karabacak bu mecliste de vazifesinin başındadır. Geri kalan mebusların, Cumhuriyet'in “elit temsilci” geleneğini sürdürdükleri üniversite ya da dengi yüksekokullardan mezun olmaları ve taşıdıkları ünvanlardan anlaşılmaktadır.

Bahsedilen dönem Zonguldak'ta İnönü Dönemi'nin ilk münhal mebusluk seçiminin yapıldığı dönem olması bakımından da ayrıca önemlidir. Atatürk döneminde münhal mebusluk seçimlerini belge yoksunluğu sebebiyle yalnız yerel basından takip edebilmişken, İnönü Dönemi'nde yapılan ara seçimler ile ilgili önemli belge ve bilgilere

²⁷⁹ Zonguldak Kilimli'de 1877 yılında doğan Hasan Karabacak kazmacı ustalığıyla başlamış olduğu kariyerinde sırasıyla maden çavuşu ve maden başçavuşu olur. Daha sonrasında ise Cumhuriyet'in işçi mebusu projesi kapsamında meclise girer. Karabacak, IV. Ve VII. dönem Zonguldak mebusluğu yapmış işçi mebuslardandır.

²⁸⁰ 1897 Zonguldak Kozlu doğumlu olan Çakmakaya madencilik mesleğinden yetişerek mebusluğa seçilen Cumhuriyet'in işçi mebuslarındandır. IV. ve V. dönem Zonguldak mebusluğu yapmıştır.

ulaşmak mümkün olmuştur. Bu nedenle bahsedilen dönemde yapılan ara seçimler üzerinde daha fazla konuşma fırsatımız olacak.

CHP, 1943-46 seçimlerinde de seçim geleneğini sürdürmüştür. Bu dönemde, gerçekleştirilen iki ara seçimle birlikte, şehir toplamda onbir mebus tarafından temsil edilmiştir. Fakat 1943 yılı genel seçimleri, daha önceki seçimlerden farklıdır. Bu farklılığın sebebi ise, daha önceki seçimlerde olduğu gibi şehirde sadece seçilecek mebus sayısı kadar aday gösterilmesi yerine, 1923'ten bu yana birçok seçim bölgesinde ilk kez seçilecek mebus sayısının üzerinde aday gösterilerek, halka bunlar arasında seçme fırsatının sunulmasıdır.²⁸¹ Zonguldak'ta bu sebeple, seçilecek mebus sayısından bir aday fazla gösterilmiş ve on aday yarışmıştır.²⁸² Bu dönemde gerçekleştirilen 1945 ara seçimi de öncekilerden farklıdır. 1945 ara seçimini farklı kılan şey ise adaylar arasındaki mücadele ve yine merkezin almış olduğu bir kararla “*partililer arası seçimin serbest tutulması*”dır. İleriki bölümlerde bu seçimlerden daha detaylı bahsedilecektir.

1946-50 seçiminde tüm yurttaki olduğu gibi, Zonguldak'ta da DP-CHP mücadele etmiştir. Cumhuriyet tarihinde daha önce çok partili sisteme geçiş denenmiş olsa da, henüz ülkenin böyle bir duruma hazır olmadığı düşüncesiyle muhalefet partileri kapatılmış ve Tek Parti'nin iktidarlığında 23 yıl geçmiştir. Bu nedenle 1946-50 seçimleri tarihte “çok partili dönemin” de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu seçimde, şehirde kazanan yine CHP olmuştur. Kazanan mebuslar ise CHP'nin “elit mebus” geleneği zincirinin devamı niteliğinde yer almıştır.

DP'nin ülkede iktidara geldiği 1950-54 seçimlerinde ise Zonguldak'ın tüm mebusları DP'den seçilmiştir. DP'nin mebus profili ise CHP'den daha “elit” bir görüntü çizmiştir. Bu partinin mebus adayları da şehir ile bağı olmayan kişilerden tercih edilmiştir. Anlaşılan, mebus adaylarının şehir ile bağının bulunup bulunmaması DP için de önem arz etmemektedir.

1923-1950 yılları arasında Zonguldak mebusları belirlenirken, tüm yurttaki olduğu gibi, şehir ile bağının olup olmamasından ziyade partilerin prensipleriyle uygun düşüp düşmemesi ön planda olmuştur. Bu bağlamda CHP'nin başlatmış olduğu bu geleneği DP de sürdürmüştür. Bunun yanında şehir, ara seçimlerde siyasi iktidar tarafından farklı

²⁸¹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, s. 274.

²⁸² *Zonguldak*, 25 Şubat 1943.

seçim yöntemleriyle tanıştırlarak zaman zaman renkli seçimler tecrübe etmiştir. Bunun ilk örneği, meclise gönderilen işçi mebusları olmuştur. 1945 yılına kadar bahsedilen işçi mebusluğu dışında seçim sisteminde değişikliklere gitmeyen CHP, bu yıl itibariyle bu geleneğinden kopmaya başlamıştır. Bu anlamda 1943 seçiminde seçilecek olan adaydan bir aday fazla gösterilmesi ve 1945 münhal mebusluk seçiminin parti tarafından alınmış olan “partililer arası seçimin serbest tutulması” kararının ilk uygulandığı seçim oluşu, CHP’nin şehirde bu gelenekten kopuşunun somut örneklerindedir.

3.2.1. Zonguldak’tan İşçi Mebuslar Meclis’e Giriyor

Türkiye’de örneğine az rastlanan bir durum 1931 seçiminde Zonguldak’ta görülür. Bu dönemde, meclisteki Zonguldak temsilcilerinden iki isim dikkati çeker: Hasan Karabacak ve Esat Çakmakkaya. Bu iki isim bize, Cumhuriyet’in “elit mebus” profilinin kırılış noktasını göstermesi bakımından önemlidir. Her ikisi de maden başçavuşu olan bu mebuslar, Zonguldak’ın Kozlu ve Kilimleri Mahallelerinde doğmuşlardır. İkisi de kariyerlerine, Zonguldak kömür ocaklarında kazmacı ustalığı ile başlamıştır. Daha sonra maden çavuşluğu ve maden başçavuşluğuna yükselmişlerdir. Her iki isim de ilkokul mezunu olmakla birlikte gerek kendilerinden önceki dönemde, gerekse aynı dönemde görev yaptıkları mebuslar ile kıyaslandıklarında Cumhuriyet’in köylü-işçi vatandaşlarının da meclise girebildiklerini göstermeleri bakımından dikkate değerdir. Hasan Karabacak ve Esat Çakmakkaya bu anlamda köylü-işçi vatandaşların ülkeyi yönetmekte söz sahibi olabileceğini gösteren bir insiyatifin meclise yansımış örneği olarak düşünülmelidir. Hemen belirtmelidir ki bu uygulama yalnız Zonguldak’ta değil, aynı zamanda diğer şehirlerde de uygulanmıştır.²⁸³

Böyle bir uygulamanın Zonguldak’ta nasıl başladığı bilinmemekle birlikte, başka bir şehirde, Konya’da, 1931 yılı seçimlerinde mebus seçilen Mustafa Lütfi Eken’in seçilme süreci dikkat çekicidir. Dönemin İkinci Ordu Müfettişi olan Fahrettin Altay, aynı dönem CHP Umumi Katibi Recep Peker’den 7.4.1931 sayı ve 8 numaralı şifreli bir telgraf alır. Bu telgrafta Peker, “Reisicumhur hazretlerinin Konya’dan bir çiftçi mebus yapma kararında olduğunu” ve bunun için de, aday gösterilecek şahıslarda M. Kemal’in

²⁸³ Ahmet Demirel, *Fabrikadan, Tarladan Meclis’e*, Taraf Gazetesi, 21 Temmuz 2013.

olmasını istediği özellikleri sıralar. Adaylardan beklenenler “mebus seçildikten sonra yine çiftçi kalmaları, mesleklerine sadık olmaları, tatil zamanlarında yine mesleğini icra ederek” köyünde aynı hayat tarzını yaşamalarıdır. Ayrıca; “meclisteki hâl, vaziyet, söz ve faaliyetlerinde milliyetperver ve beynelmilel her cereyana aleyhtar bulunması” beklenen adaylardan “CHP ve onun bütün prensip ve âkidelerine de sadık kalıp, mebusluğu süresince mutaassıp bulunmamaları” da beklenmektedir. “Millî Mücadele’ye karşı aleyhtar olmayan bir özgeçmişe sahip olması” beklenen adaylardan “meclis hayatındaki hâl, vaziyet ve kıyafeti ise esas memleketinde olduğu gibi, gündelik şekilde olmaları ve meclisteki ictimâlara ve her yere bu şekilde katılmaları” istenir.²⁸⁴

Bizzat Mustafa Kemal tarafından istenilen “köylü-işçi mebus” seçimi, CHP’nin seçim politikasının yeniliklere açık olduğunu gösterir bir örnektir. Böylelikle meclise daha demokratik bir görünüm vermek adına gerek işçi, gerekse köylü vatandaşların da girebildiği temsil makamı görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. İşçi ya da köylü mebuslar sadece Zonguldak’tan seçilmemiştir. V. ve VI. dönem Ankara milletvekilliği yapan Eşref Demirel Bey “imalat-ı harbiye fişek fabrikası ustabaşı” iken, Alioğlu Ahmet Özdemir Bey “Eskişehir Şimendifer Fabrikası’nda makine montörü” iken seçilen işçi ve köylü milletvekillerine örnek olarak gösterilebilir.²⁸⁵ Burada altı çizilmesi gereken nokta Zonguldak için seçilen işçi mebusların yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi bir davet ile seçilip seçilmediğini gösteren herhangi bir verinin mevcut olmayışıdır. Fakat, ülkenin muhtelif yerlerinde olduğu gibi, bu mebusların da aynı gerekçeler ile seçildiği ihtimali yüksek görünmektedir.

3.3. ZONGULDAK’TA MÜNHAL MEBUSLUK SEÇİMLERİ

Zonguldak’ta vaktinde yapılan genel seçimlerin yanı sıra, 1939-1943 yılları arasında, şehrin çeşitli sebeplerle boşta kalan mebusluk kadrolarına yeniden mebus seçmek adına ara seçimlere de gidilmiştir. Münhal bulunan mebusluğa aday gösterilmek için ise başvurular, bir dilekçeye eklenen “tercime-i hâl” ile birlikte CHP Genel Sekreterliği’ne yapılmıştır. Bu ara seçimlerin Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, 1935 yılında hayatını kaybeden Celal Sahir Erozan’dan açıkta

²⁸⁴ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 441-449.

²⁸⁵ Demirel, *Fabrikadan, Tarladan Meclis’e*, Taraf Gazetesi, 21 Temmuz 2013.

kalan mebusluk için, 12 Son kânun 1936'da seçim düzenlenmiştir.²⁸⁶ Bununla birlikte, bu dönemin başvuru dilekçeleri ise ne yazık ki arşivlerde mevcut değildir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden, başvuru dilekçelerine ulaşabildiğimiz Zonguldak'ın İnönü Dönemi'ndeki ilk ara seçimi 1940 yılında gerçekleşmiştir.²⁸⁷ Bu sebeple araştırmamızda Zonguldak'ta yapılan münhal mebusluk seçimlerini 1940 yılından itibaren takip edebildik.

CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen mebusluk taleplerini incelendiğinde adaylardan [partiye kayıtlı olup olmadıkları, parti içi hizmette bulunup bulunmadıkları ve varsa, parti içi vazifeleri] ayrıntılı olarak anlatılması beklenmiştir. Bu nedenle taleplere eklenen “tercime-i hallerde” adaylar buldukları parti içi hizmetleri ve daha önce hangi vazifede bulduklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır. Öyle ki, bazı adaylar yalnız bu bilgileri vermekle yetinmemiş, A. Baha Gökoğlu'nun yaptığı gibi başvuru taleplerine bugünkü anlamda bir “referans mektubu” da ekleyerek, merkezi etkilemeye çalışmışlardır.²⁸⁸ Samancıoğlu da benzer bir yöntemle, CHP Bartın İdare Heyeti'nden “partili ve partinin iyi bir elemanı” olduğunu belirten bir referans mektubu olarak, başvuru taleplerini ekinde merkeze göndermiştir.²⁸⁹

Seçimlerde aday gösterilmek için Millî Mücadele'de rol almak önemli olmalı ki, adayların dilekçelerinde eğer Millî Mücadele'de görev alınmışsa bunu son derece ayrıntılı bir şekilde ifade ettikleri görülmüştür. Millî Mücadele'de görev alan adayların bundan bahsetmeleri bir gurur kaynağı olmakla birlikte, buradaki amacın karar verici mercilerde böyle bir vazifede bulunmalarının itibar kazandıracak bir hususiyet olarak düşünmeleri olabilir. Örneğin, adaylardan Tahir Karaoğuz²⁹⁰, “hayatını Millî

²⁸⁶ *Zonguldak*, 21 Sonkânun 1936.

²⁸⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01 327.1352.1 (20.3.1940).

²⁸⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01 327.1352.1 (29.2.1940).

²⁸⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01 327.1352.1 (7.2.1940).

²⁹⁰ 1314'te Safranbolu'da doğan Karaoğuz, Birinci Dünya Savaşı'nda Küre Muhafız Taburu'nda bölük kumandan vekilliği, Millî Mücadele'de Kozlu- Zonguldak Aydın-Pe diye adlandırılan istihbarat örgütünün başkanlığını yapmıştır. Askeri görevlerinin yanı sıra Ulus Nahiye Müdürlüğü, Zonguldak İstihbarat Müdürlüğü gibi sivil görevler de yapmış olan Karaoğuz, 1933-1943 yılları arasında CHP Zonguldak Vilayet İdare Heyeti azalığı, 1936'dan 1939'a kadar Zonguldak Halkevi Reisliği ve 1939'da CHP Zonguldak İl İdare Heyeti Reisliği yapmıştır. Tüm bunların yanında Karaoğuz, Zonguldak'ta ilk gazeteyi çıkaran ve ilk matbaayı da kuran isimdir. Zonguldak'ta kurduğu matbaaya Karaelmas Matbaası adını veren ve bu ismi ilk kez, Zonguldak'ta çıkarılan kömür için kullanan da odur. Zonguldak Gazetesi, Zonguldak Kömür Gazetesi, Zonguldak Karaelmas Dergisi, Doğu Dergisi gibi önemli eserleri Zonguldak'ta yayın hayatına kazandıran ve Zonguldak'a mâl eden yine Karaoğuz'dur. Ayrıca Veremle Savaş, Kalkınma, Öğrenime Yardım, Türk Büyüklerini Anma Yaşatma Dernekleri gibi, Zonguldak kültür kurumlarında öncü ve kurucu rol üstlenerek,

Mücadele'nin ilk yıllarından beri bu memlekete ve parti hizmetine vakfetmiş biri olarak ve fakat bu hizmetlerinden bir hak ve gurur hissederek değil, sıradan bir vatandaş olarak” mebusluk için aday gösterilme talebinde bulunduğunu belirtmiştir.²⁹¹ Yozgat ‘ın Çatak Mahallesi’nden Osman Nazım Çapan ise, Ermeniler’in Yozgat civarında isyan ettikleri dönemde “ne Ermenileri İslamlar üzerine, ne de İslamları Ermeniler üzere tecavüz ettirmedeğinden taltif olunduğunu” belirterek, bu vazifenin merkezin nazarında dikkate alınacağını düşünmüş olmalı ki birkaç cümleyle anlatılabilecek bu vaziyeti sayfalarca anlatmayı tercih etmiştir.²⁹² Kömür ocakları ve şirketleri avukatlığını yapmakta olan Avni Hakbilen ise, Umumi Harp'te ve İstiklâl Harbi'nde Çanakkale, Yalova, Gebze ve İstanbul'da vazife gördüğünü belirtirken bundaki amacının “bu görevlerinden ötürü kendisine mebusluk verilsin demek olmadığını” belirtir. Hemen bir alt satırda ise “Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nden bu güne kadar partili olduğunu” belirten Hakbilen mebusluk için sadık bir partili olmanın yeterli olacağını düşünmüş olabilir.²⁹³

Umumi Harp'te İran'da, Kafkas İslam Ordusu'nda görev yapan diğer bir mebus adayı Galip Samancıoğlu ise, “Millî Mücadele'de; Bartın Müdafa-i Hukuk Teşkilatı'nda kâtiplik yaptığından” ve Zonguldak'ı işgal güçlerine karşı koruduğundan bahsetmiştir.²⁹⁴

1934 yılına kadar seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılan kadınların siyasete atmış oldukları ilk adımın örneklerine de şehirde rastlamak mümkündür. Bu seçimde başvuruda bulunan kadın aday Mediha Muzaffer Baysal'ın ülke için ilk örnek olduğu söylenemese de, Zonguldak için 1940 yılı mebusluk adaylığında bulunan tek kadın aday olduğunu söylemeliyiz. İstanbul Kız Ortaokul Coğrafya Öğretmeni ve CHP Kumkapı Nahiyesi İdare Heyeti azası olan M. M. Baysal'ın, daha önce de İstanbul'dan aday gösterildiği anlaşılmaktadır.²⁹⁵

bahsedilen kurumlarda başkanlık vazifeleri de yapmıştır. Karaoğuz hakkında verilen bu bilgiler Karaoğuz'un 1950 seçiminde aday dilekçesinde vermiş olduğu özgeçmişten derlenmiştir. Bkz., Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1356.1 (3.4.1950).

²⁹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01 327.1352.1 (8.4.1940).

²⁹² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01 327.1352.1 (1.3.1940).

²⁹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1352.1 (21.3.1940).

²⁹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1352.1 (7.2.1940).

²⁹⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1352.1 (11.3.1940).

1940 yılı Zonguldak münhal mebusluğu için adaylık başvurusunda bulunan isimler arasında en dikkat çekici olanı Tahir Karaoğuz'dur. CHP İl İdare Heyeti Reisliği'ni İkinci Dünya Savaşı'na katılması sebebiyle bırakmak zorunda kalan Karaoğuz, “kendinden sonra başkanlığa geçen üç arkadaşının da milletvekili seçildiği halde neden kendisinin hâla mebus adayı gösterilmediğinden”, 1950 tarihli CHP Genel Sekreterliği'ne göndermiş olduğu dilekçede bahseder.²⁹⁶

1940 yılında CHP Genel Sekreterliği'ne göndermiş olduğu talepnameye ek olarak bir de Reis-i Cumhur İsmet İnönü'ye mektup yazan Karaoğuz bu mektupta; “Hayatını Millî Mücadele'nin ilk yıllarından beri Zonguldak ve parti hizmetine vermiş bir yurttaş olarak hizmetlerinden bir hak ve gurur hissetmeksizin bir mebusluğu açık bulunan Zonguldak'tan veya başka vilayetten parti namzedi olarak” gösterilmek isteğinde bulunmuştur.²⁹⁷ 1940 yılında CHP merkezi tarafından aday gösterilmeyen Karaoğuz, 1942 yılında tekrar başvuruda bulunmuştur. Fakat bu kez de merkez Karaoğuz'u aday göstermemiştir.

1943 yılında Zonguldak'ta boş bulunan mebusluk için tekrar başvuruda bulunan Karaoğuz dönemin CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a; “Sayın Esendal, Zonguldak gibi yalnız “madde” ve “menfaate” tapan ... para kaynağında yıllardan beri “feragat”ı temsil ederek işimi, gücümü ve kazancımı bırakıp inkılap hizmetine kendimi verdim. Şimdi de çalışmalarına daha geniş ve feyizli bir hizmet çerçevesinde Büyük Millet Meclisi'nde devam etmeğe özeniyorum. Teveccüh ve itimadınıza güveniyorum”²⁹⁸ ifadelerinin yer aldığı mektubunda aday gösterilmek istediğini belirtirken, Zonguldak'ı da kendince anlatmıştır. Karaoğuz böylelikle, “Zonguldak'ın para, menfaat ve maddecilik ruhuna yıllardır göğüs geren biri ve inkılap hareketinde yıllardır vazife alan biri olarak geniş kitlelere ulaşmak adına mebus olmak isteğinin” kendince haklılığına da vurgu yapar.

Karaoğuz'un son mebus adaylığında bulunduğu dilekçe 1950 tarihlidir. Milletvekilliği Yoklama Kurulu'na katılan partili arkadaşlarına yapmış olduğu seçim konuşmasında²⁹⁹ kendisine destek isteyen Karaoğuz, bu konuşmasında ayrıca askerlik hizmetleri,

²⁹⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01.327.1356.1 (12.4.1950).

²⁹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1352.1 (8.4.1940).

²⁹⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1354.1 (2.6.1943).

²⁹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1356.1 (3.4.1950).

memuriyetleri, cemiyet hizmetleri, siyasi hizmetleri ve özel işleri hakkında halka etraflıca bilgiler de vermiştir. Karaoğuz'un bu başvurusu da reddedilmiştir

İnönü Dönemi'nin Zonguldak'taki ilk münhal mebusluk seçimi için 13 başvuru yapılmıştır. Yapılan başvurular incelendiğinde başvuruda bulunan adayların doğum yeri yerellik temsiliyetinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu isimlerden aralarında Tahir Karaoğuz'un da bulunduğu 13 adayın 5'i Zonguldak doğumludur. Ayrıca, üniversite ya da dengi okullardan mezun olan adayların hepsi "elit" olarak nitelendirebileceğimiz sınıftadır. Bu seçimde elimizde başvuru dilekçeleri bulunan isimlerden hiçbiri aday gösterilmemiş, Hüsamettin Okan'ın ölümü ile boşalan bu mebusluk kadrosuna, dilekçeler arasında başvurusuna rastlamadığımız Hazım Atıf Kuyucak aday gösterilmiştir.³⁰⁰

1939-1943 yılları arasında gerçekleştirilen ikinci ara seçim 1942 tarihlidir. Vefat eden Mustafa Bozma'nın ölümüyle boşalan mebusluk için yapılan başvuruların bir önceki ara seçimde yapılan başvurulardan farklı olduğu anlaşılır. Bu farklılığın nedeni boşalan mebusluğun bir işçi mebustan kalmış olmasıdır. Meslek itibarıyla maden başçavuşluğundan mebusluğa geçen Mustafa Bozma'nın yerine yapılacak olan seçim için gönderilen başvuru dilekçelerinde, "*amele ya da işçi milletvekilliğine aday gösterilmem*" şeklinde kullanılan ifade yer alır. Bu sebeple, yapılan 19 başvurunun çoğunluğu maden ocaklarında çalışan işçiler veya maden başçavuşlarına aittir. 1931'de ilk defa köylü ve işçilerin meclise girmeye başladığı bilinen bu seçim modeli ile "sıradan işçilerin fabrikalardan, maden ocaklarından, kunduracı dükkanından, marangoz atölyesinden, tarlalardan alıp meclisteki bürokratik görünümü biraz kırmak ve halka da sıradan insanların da mebus olabileceği mesajının verilmesi" hedeflenir.³⁰¹

CHP Genel Sekreterliği'nce hazırlanmış olan başvuru dilekçelerinde adaylardan [ad, soyad, doğum yeri ve tarihi, esas mesleği, tahsil derecesi, partiye kayıtlı bulunduğu vilayeti, nâhiyesi ve ikamet adresi] gibi temel bilgilerle birlikte ayrıca parti teşkilatı içerisinde o zamana kadar ve faal olarak sürdürmekte oldukları görevlerin de izahatlandırılması istenmiştir. Adaylık başvurusunda bulunanlar, yine Millî Mücadele'de görev almış iseler bunları detaylı şekilde anlatarak genel merkezin

³⁰⁰ Zonguldak, 1 Haziran 1940.

³⁰¹ Ahmet Demirel, *Fabrikadan, Tarladan Meclis'e*, Taraf Gazetesi, 21 Temmuz 2013, Pazar.

dikkatini çekmek istemişlerdir. Millî Mücadele’de görev alanların, görev almayanlara kıyasla ne kadar dikkate alındıkları ise bilinmemektedir.

Bu seçim için yapılan başvuru sayısı 20’dir. Adaylardan çoğunun maden işçisi olması ise bu seçimin yerellik temsiliyetini artırmıştır. Bu seçimde farklı olan ise adayların daha önceki seçimlerdeki adaylar gibi “elit” değil de, halkın içinden olmasıdır. Daha çok maden işçilerinin başvurduğu bu seçim doğal olarak eğitim düzeyi ve meslek itibarıyla eşit şartlarda yarışma fırsatı bulacak insanları biraraya getirmiştir. Fakat yine de adaylar arasında “elit” ünvanlar taşıyanlar da vardır. Sonuç olarak elimizde başvuru dilekçeleri olan adaylardan hiçbiri meclise girememiştir. Açıkta bulunan sayıya Emin Erişirgil seçilmiştir.³⁰²

Bu seçimde de adaylar, daha önceki seçimlerde denenilen bilindik yollara başvurmuşlardır. Bunlardan, kömür istihsalat mütehasısı Mehmet Batman CHP Kastamonu Bölgesi Müfettişi Kars Mebusu Şerafettin Karacan’dan CHP Genel Sekreterliği’ne bir mektup yazdırtmıştır. Fakat Karacan mektubunda, “tanımadığı bir yurttaş olmakla birlikte müfettişliğe gönderilen bu talebi hâvi olarak genel sekreterliğe gönderdiğini “belirtmiştir.³⁰³ Kozlu İhsaniye Ocakları Şefporyonu (başçavuşu) Hamit Soygür ise, “havzanın tanınmış madenci ailelerinden olduğunu ve İhsaniye Ocakları’nın ilk sahibinin de dedeleri olduğundan” bahsetmiştir.³⁰⁴ Bir diğer aday Mustafa Kamil Tok, “Karadeniz Ereğlisi halkından olması sebebiyle vilayetin merkez ve tüm kazalarında kudret-i intihabiyesinin tam ve kâmil olduğu halde” neden aday gösterilmediğinin şaşkınlığını dile getirmekten kendini alamaz.³⁰⁵ Daha önce, 1933-1934 yılları arasında Zonguldak Belediye Başkanlığı yapmış olan Operatör Doktor Hayri Necati Özban ise, “vazifede bulunduğu kısa zaman zarfında dar bir bütçe ile şehri ikiye ayıran çay üzerine köprü yaptırdığını” ve bu sebeple “Zonguldak’ta bir sempati bıraktığını” düşünerek şehirden aday gösterilmek istemiştir.³⁰⁶ Öyle ki Özban, şehir üzerinde bırakmış olduğu sempatinin aday gösterilmesi hususunda işe yarayacağını düşünmektedir.

³⁰² Zonguldak, 4 Haziran 1942.

³⁰³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1353.1 (28.2.1942).

³⁰⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1353.1 (2.3.1942).

³⁰⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1353.1 (6.4.1942).

³⁰⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1353.1 (22.4.1942).

Seçime maden işçileri daha fazla başvuruda bulunmuşlardır. Bunda, boşalan mebusluğun bir işçi mebustan kalması oldukça etkilidir. Bu seçimde üzerinde durulması gereken şey ise maden işçisi adayların diğer adaylardan farklılığıdır. Bu farklılık eğitim ve meslektir. Çoğunlukla ilk veya ortaokul mezunu olan maden işçileri küçük yaşlardan itibaren ocaklarda çalışmaya başlayan ve bir maden işçisi olarak ulaşabilecekleri en yüksek rütbe olan maden başçavuşluğuna yükseldikleri zaman, hükümetin gözünde normal maden işçilerinden farklı olduklarını düşünmüşlerdir. Öyle ki mebus olarak seçilenler de işçi hiyerarşisinin en üstünde olanlar olmuştur. Hasan Karabacak ve Esat Çakmakkaya örneğinde görüldüğü gibi devlet hiyerarşik yapıyı göz önünde bulundurmuş , işçi olsalar bile, rütbece en yüksek olanını tercih etmiştir.

Peki bu seçimde, diğer seçimlere görece, neden daha fazla işçi aday olmak istemiştir? Bunu şöyle açıklayabiliriz. Öncelikle, ocaklarda en alt sınıf olan “kazmacı ya da amele” olarak işe başlayan bu insanlar, yükselebilecekleri en son rütbe olan maden başçavuşluğuna eriştiklerinde³⁰⁷ bir makam ve mevki sahibi olduklarından, muhtemelen buldukları konumun mebusluk için de yeterli olacağını düşünmüş olabilirler. Bunun yanında, işçilerin mebus olma isteğinin altında ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yeterli ücret alamamaları sebebiyle maden işçilerinin çekmiş olduğu ekonomik sıkıntılar ve birtakım sosyal haklardan mahrum bırakılmaları onlara, mebus olarak bu sıkıntılarını kurtulabilecekleri fikrini vermiş olabilir. Ayrıca, işçilerden bazıları da Cumhuriyet prensiplerine sıkı sıkıya bağlı oldukları için ideolojik anlamda ülkeye hizmet etmek adına böyle bir seçeneğe gitmiş olabilir.

Maden işçisi adaylar ile diğer adaylar arasında ortak bir noktadan bahsetmek de mümkündür. Bu ortak nokta mobilitedir. Çoğunluğu üniversite ya da dengi yüksek okul mezunu olan adaylar için memleketin farklı bölgelerinde memuriyette bulunmak kaçınılmaz bir sonuçtur. Aynı şekilde maden işçisi adaylar da buldukları bölge içerisinde farklı ocaklarda çalışarak diğerleri gibi bu ülkeye hizmet etmektedirler. İşçilerin bu mobilitesini Mehmet Batman’ın dilekçesinde net olarak “ *34 sene evvel Zonguldak havzasına işçilikle geldim. Kömür madenlerinde, kömür istihsalatında en iptidai işlerden başlayarak sırası ile kazmacı, tamirci, lağımçı ve sair bütün ocak dahilindeki işlerde oldukça ihtisas sahibiyim. Kömür istihsalatında bir mütehası*

³⁰⁷ Bu ünvan, dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça itibarlı ve maden işçisi olarak ulaşılacak en son noktadır.

durumunda bulunuyorum ve icabında işçi olarak çalışmaktayım” ifadeleriyle anlatmıştır. Bir başka dilekçede Mustafa Dikmen, “Zonguldak mintikası içinde 23 yıldır bütün kömür havzasında çavuşluk ve başçavuşluk yaptığını” belirtmiştir.³⁰⁸

Yukarıda bahsettiğimiz işçi mobilitesinin hem işveren hem de devlet tarafından hoş görülmediğini de söylememiz gerekmektedir. Çünkü işveren şehirde yeterli miktarda kömür üretilmemesini işçilerin ocaklar arasında istediği gibi dolaşmasına bağlamıştır.³⁰⁹ Hatta, işveren dönemin başbakanı Refik Saydam’ın şehri ziyaretinde ocaklar arası mobiliteden şikayet etmiş, bu anlamda hükümet de konu hakkında yasal çalışmalara başlamıştır.³¹⁰

1942 yılı adaylık başvuruları içerisinde en dikkat çekici olanı İhsan Özalp’e aittir. “Zonguldak’ta yerli olmayan, henüz beş on sene bile hizmetleri olmayan ve madencilik hususlarında pek az tecrübeleri bulunan gençlerin adaylık için uğraştığı istihbaratını aldığı” söyleyen Özalp, “doğma büyüme Zonguldaklı ve uzun senelerden beri madencilik işlerinde çalışmakta olduğunu”, bu sebeple de “hâli hazırda çalışan başçavuşların gerek çok genç, gerekse çok az tecrübeli olduklarından, havza tarihi ile ilgili bilgilerinin olmadığından” bahsederek kendisinin bu adaylık için uygun olacağını düşünür. Ayrıca, “gerek görünüş ve gerekse yaratılış itibarıyla kendisini çok genç ve dinç” gören Özalp “vilayet reisliğinde bulunan şahısların kendi yakınları olan bu genç isimlerin aday gösterilmesi hususunda elinden geleni yaptıklarını” belirtirken “kendisinin bu makamlarda hiçbir tanıdığı olmadığını ve önce Tanrı’ya, sonra da hak ve adalet timsali olan parti ve devletine güvendiğini” belirtir.³¹¹

Bu seçimde de elimizde başvuru belgesi bulunmayan biri aday gösterilmiş, başvurusu bulunan 20 şahsın adaylıkları ise kabul edilmemiştir. Sonuç olarak açık bulunan sayılablğa, Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü Prof. M. Emin Erişirgil seçilmiştir.³¹²

Zonguldak’ta bir başka ara seçim 1943 yılında gerçekleşmiştir. Halil Türkmen’in vefatı ile boşalan mebusluğa aday gösterilmek için yapılan başvuru sayısı 35’tir. Başvuru sahiplerinin çoğunluğunun yerellik temsiliyetlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Eğitim

³⁰⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1353.1 (22.5.1942).

³⁰⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 01.2.11.13 (4.12.1939).

³¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 01.2.11.13 (4.12.1939).

³¹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1353.1 (8.5.1942).

³¹² *Zonguldak*, 4 Haziran 1942.

düzei ve meslek grupları bakımından başvuran adaylar çoğunlukla üniversite ya da yüksek okul mezunları olup mühendis, doktor, asker, avukat, maden işçisi, maden başçavuşu, terzi, çiftçi, hâkim, öğretmen, tüccar, haritacı, müfettiş, tesviyeci ve idareci gibi çeşitli meslek gruplarından gelmişlerdir. Bu ara seçim için yapılan başvurular da diğer yıllara oranla daha fazla olmuştur.

Bu ara seçimde, Galip Samancıoğlu³¹³ gibi sayfalarca hangi vazifelerde bulunduğunu izahatlandıran başvuru sahipleri olduğu gibi, Kâzım Tekeli³¹⁴ gibi bulunduğu vazifeleri bir cümleyle anlatanlar da vardır. Şehir ile bir şekilde yollar kesişmiş ve şehre hizmette bulunmuş ise, Abdullah Hüsrev Guleman örneğinde olduğu gibi, “şehirden okul, köprü vs. yapımı gibi faydalı işlerde geçen emeklerden” bahsetmek tercih edilmiştir.³¹⁵

1943 münhal seçiminde adaylık başvurusunda bulunan CHP Zonguldak İl İdare Heyeti Reisi ve aynı zamanda Zonguldak Halkevi Reisliği görevini de yürütmekte olan Ahmet Gürel özel bir durumu teşkil etmektedir. Bu sebeple üzerinde durulması gereken biridir. CHP Genel Merkezi tarafından görevlendirilen ve vilayetlerde teftişlerde bulunan mebusların “parti nizamnamesinin 162. maddesine muayir olup olmayan şahısları” tespit ederken gözlerinden kaçmış olmalı ki, Ahmet Gürel aynı anda iki idarî görevi ifâ ettiği halde Gürel hakkında herhangi bir müeyyideye başvurulmamıştır. 1943 genel seçimlerinde, Zonguldak milletvekili olarak meclise girmiş olan Ahmet Gürel aynı zamanda taşra bürokrasinin bir üst basamağa yükselmede nasıl bir araç olarak kullanıldığını gösteren somut bir örnektir. Gürel aynı zamanda, Tahir Karaoğuz’un “kendinden sonra gelen parti idare reislerinin hepsinin milletvekili olduklarını” söylerken işaret ettiği isimlerden biridir.³¹⁶

Bu seçim başvurularında adayların etnik kimlik ve yerelliğe yaptığı vurgular göze çarpar. Cumhuriyet’in ilanından sonra Türkçülük ideolojisinin siyasi söylemde önem kazandığı ve iktidarın temel politikalarından biri olduğunu bilmekteyiz. Zonguldak’ta, adayların Türkçülük’e ve etnik kimliklerine vurgu yapmaları devletin izlemiş olduğu bu politikanın doğal bir sonucudur. Bu nedenle, Aslen Vezirköprülü olup, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları muhasebe biriminde memur olan Şerif Öztıp’un başvurusunda

³¹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1354.1 (27.1.1943).

³¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1356.1 (21.1.1943).

³¹⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 010.327.1356.2 (?.?.1943).

³¹⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01.327.1356.1 (12.4.1950).

Türk kimliğine yapmış olduğu vurgu ve “ana ve babasının hâlis Türk olduğunu”³¹⁷ söylemesi dönemin devlet politikasıyla örtüşen bir söylemdir. Yine bir başka aday kendinden bahsederken “*memleketin öz evladım*” ifadelerini kullanmıştır. Burada bahsedilen “özlüğün” Zonguldak'ın yerlisi olduğuna yapılan vurgu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu seçimde de devlet, şehir ile olan bağa önem vermemiştir. Bu nedenle başvuru sahipleri merkezi ikna etmek adına yeni söylemler geliştirmek zorunda kalmıştır. Bir aday, bir önceki mecliste mensup olduğu meslek grubundan herhangi bir mebus bulunmadığından ve bu sebeple de bu mesleği temsil edecek birinin mecliste olması gerektiğinden dolayı mebus seçilmek istemiştir. Bu aday Refet Arar'dır. Arar, “Yurdun refah ve saadetine çalışan fennî şubelerin en başında bulunan madencilğin, bir önceki mecliste temsil edilmediğini ve kendinin bu alanda sahip olduğu uzun tecrübe dolayısıyla mecliste bu mesleği temsil etmesi gerektiği”³¹⁸ şeklinde vermiş olduğu beyan ile yukarıda bahsettiğimiz duruma somut bir örnek teşkil etmektedir.

Bugünkü anlamda kendilerine "referans" bulacak kadar şanslı olan adaylar, yine önceki dönemlerde olduğu gibi merkezin gözünde itibar kazanmak ve aday gösterilme ihtimallerini artırmak adına başvuru taleplerini ekinde, referans mektuplarını da genel merkeze göndermişlerdir. Bartın CHP Kaza İdare Heyeti adına Sezai Ünyeli tarafından merkeze gönderilen mektup bu tarz bir içeriğe sahiptir. Ünyeli mektubunda; başvuru sahibi Galip Samancıoğlu'nun, “millî ve ictimâî kalkınma hareketlerinde parti, halkevi ve vilayet meclisi üyeliklerinde çok ileri hizmetler gören ve aynı zamanda vatanî ve askerî duyguları taşımakla birlikte, temiz vasıfları olan biri” olduğundan bahseder.³¹⁹

Bu ara seçimin sonunda da, diğer seçimlerde olduğu gibi yine başvuru dilekçesine ulaşamayan bir isim, Dr. Rebi Hikmet Barkın, münhal bulunan mebusluğa oy birliğiyle seçilir.³²⁰

1944 ve 1945 yıllarında Zonguldak'ta Halil Türkmen ve Hasan Karabacak'ın vefatı ile açıkta kalan mebusluklar için tekrar ara seçime gidilir. 1944 yılı için yapılan ara seçime

³¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01.327.1354.1 (8.2.1943).

³¹⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1354.1 (27.1.1943).

³¹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1354.1 (30.1.1939).

³²⁰ *Zonguldak*, 8 Nisan 1944.

ait adaylık başvuru dilekçe sayısı 5'tir. Bunlardan ilki, CHP Zonguldak Vilayet İdare Heyeti Baş Sekreteri ve Anadolu Ajansı Zonguldak Muhabiri Kemal Ünver'e aittir. Ünver başvuru dilekçesinde, “dört yıldan beri yüce partinin fiili hizmetinde bulunduğunu” belirtirken, “kadınlı erkekli bütün ecdadının öz Türk ve yurda ilm-ü irfan sahasında büyük hizmetler eden namuslu ve temiz insanlar olduğuna” vurgu yapar.³²¹ “Öz Türk” olmanın vermiş olduğu gururun ve Türk olmanın adaylıkta etkili olabileceği düşüncesinin hâla devam ettiği anlaşılmaktadır. “Savcı olması sebebiyle parti içi hizmetlerde faal vazife alamadığını” belirten Abdullah Rüştü Kayıkçıoğlu ise, “CHP prensiplerine bağlı olduğunu” ve “bu bağlılığının memuriyet verdiği yerlerdeki partililer tarafından iyi bilindiğini” söyleyerek aday gösterilmek istemiştir. Kayıkçıoğlu, dilekçesinde ayrıca “partiye bağlılığı konusunda bir şüphenin arkadaşlarının şahitliğiyle mesnetsiz çıkacağı zannıyla gerekirse bu tür soruşturmanın da yapılabileceğini belirtir.”³²²

Bu seçim için başvurusu bulunan bir diğer aday Neziha Eğitimci'dir. Zonguldak'ın Ulus Nahiyesi ilkokul başöğretmeni görevinin yanı sıra, aynı nahiyenin halkevi reisliği görevini de yerine getiren Eğitimci, Cumhuriyet'in kadınının da yönetimde söz aldığını Zonguldak özelinde göstermesi bakımından önemlidir. Halkevlerinin köycülük şubelerinde uzun yıllar görev aldığını belirten Eğitimci'nin neden mebus olmak istediğinin cevabını ise “memleketin efendisi olan köy ve köylünün ve kendi köyünün amacına ulaşması için önder olmak ve söz almak istemek” olarak verir.³²³

Bu seçime başvuruda bulunduğu anlaşılan diğer bir aday, VI. dönem Zonguldak mebusluğu yapmış olan İbrahim Etem Bozkurt'tur. Bozkurt, başvekile gönderdiği mektubunda, “sihî durumunun müsait olmaması sebebiyle on aydır yürütmekte olduğu Giresun valiliğinden ayrılıp, münhal bulunan Zonguldak mebusluğu için aday gösterilmek” istediğini söylemiştir.

Hâli hazırda Bursa Halkevi Reisliği görevini yürütmekle birlikte, esasında bir doktor olan Şemsettin Dora ise, “mektep sıralarından beri siyasi, millî ve ictimâî işlerde üzerine düşen vazifeleri büyük bir aşkla yaptığını”, “artık bu heyecanını daha geniş kitlelerle paylaşmak amacıyla” aday olmak istediğini söyler.³²⁴ Genel merkeze

³²¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1354.2 (3.1.1944).

³²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1354.2 (14.1.1944).

³²³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1355.1 (25.3.1944).

³²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1354.2 (22.5.1944).

göndermiş olduğu başvuru dilekçesiyle yetinmeyen Dora, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a bir mektup yazarak, parti içi ve dışı yapmış olduğu hizmetlerden bahsetmiş; “ *Hakkımda bütün Bursa ve Çorum mebuslarının ve oralarda valilik etmiş ve halen Dahiliye Vekaleti Müsteşar Muavini Hakkı Haydar, İzmit Valisi Ziya Tekeli, İzmir Valisi Şefik Soyer, İçel Mebusu Refik Koraltan ve General Kazım Özalp'ten intibalarını sorabilirsiniz.*”³²⁵ diyerek, merkezin kendi hakkında vereceği mütalaayı da kuvvetlendirmek istemiştir.

3.3.1. 1945 Münhal Mebusluk Seçimi: Taşra ile Merkez Karşı Karşıya Geliyor

1945 yılında, Hasan Karabacak'ın vefatı ile açıkta kalan Zonguldak mebusluğuna yapılan başvurulara ait dilekçelerden yalnız üç tanesi arşivde mevcuttur. Aday olan diğer isimleri ise dönemin yerel basınından öğrenmekteyiz. Başvuru dilekçelerinden yola çıkarak bu üç aday hakkında aşağıdaki gibi bir tablo oluşturmak mümkündür.

Tablo-1: 1945 Yılı Zonguldak Mebusluğu İçin Adaylık Başvurusunda Bulunanların Dilekçelerinden Yola Çıkılarak Ortaya Çıkarılan Aday Profili

Adı- Soyadı	Eğitimi	Mesleği	Doğum Yeri	Yerellik Temsiliyeti	Parti İçi Hizmette Bulunup Bulunmadığı	Millî Mücadele'de Görev Alıp Almadığı
Ali Kök	Eski Rüştüye-İkinci Sınıf Terk	Madenci	Vakfikebir	Hayır	Parti Üyesidir	Bilinmemektedir
Halim Cavit Arcak	Harbiye Mektebi	Emekli Subay	Filiba-Bulgarya	Hayır	Parti Üyesidir	Görev Almıştır
Mustafa Dikmen	Askeri Rüştüye-İkinci Sınıf Terk	Madenci	İşkodura	Hayır	Parti Üyesi Değildir	Bilinmemektedir

³²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1354.2 (27.3.1945).

Tablodan anlaşılacağı üzere mebusluk adaylığı için başvuruda bulunan üç isme bakıldığında biri haricinde, eğitim düzeylerinin düşük olduğu ve meslek itibarıyla de iki ismin maden işçisi, birinin ise emekli asker olduğu görülmektedir. Başvuruda bulunan hiçbir isim şehri yerellik düzeyinde temsil etmemekle birlikte, parti içi hizmetlerde biri haricinde bulunan olmamıştır. Aynı şekilde bir aday mesleği dolayısıyla Millî Mücadele’de görev almışken, diğerlerinin bu vazifelerde bulunup bulunmadıkları bilgisine ise ulaşamamıştır.

Burada hatırlanması gereken, tabloda bahsi geçen isimlerin ve daha önceki yıllarda yapılan ara seçimlere başvuruda bulunanların hiçbirinin belirtilen süre içinde adaylığının kesin olmayışdır. 1945 ‘e kadar CHP Genel Merkezi tarafından açıkta olan mebusluk için yalnız bir aday gösterilmiş ve bu adayın seçilmesi sağlanmışken, 1945 yılı bu uygulamada bir kırılmayı temsil etmiştir. Bu kırılma, ilk kez bu seçimde uygulanmış olan “*partililer arası seçimin serbest tutulması*” kararının alınmasıyla oluşmuştur.

Bahsedilen isimler dışında, 1945 yılı münhal mebusluk için başka isimlerin de aday olduğunu dönemin basınından öğrenmekteyiz. Tefik Rüştü Aras, Cavid Ünver, İsmail Ergener, Halim Cavid Arcak, Behçet Oktay, Rafet Arar, İhsan Atukeren, A. Şükrü Alptekin, Celal Güney, Sinan Tekelioğlu, Yusuf İleri, Bedri Büyükyıldırım, Hayri Necati Özbak, Abdurrahman Modakbaş, Fehmi Ünlü, İbrahim Edhem Bozkurt, Yusuf Gürata, Osman Yarar, Selahaddin Arkan, Muzaffer Birtürk, Ahmed Sümer, Nuri Tarhan, Rıdvan Erdeniz, Nuri Gençtürk, Cemal Yener, Tefik Bilgin, Cevat Rıfat Atılğan bu mebusluk için aday gösterilen diğer isimlerdir³²⁶

Daha önceki dönemlerde gerçekleştirilmiş olan ara seçimlere çok az yer vermiş olan Zonguldak basını, 1945 seçimlerine daha fazla ilgi göstermiştir. Öyle ki, Zonguldak Gazetesi’nin 22. sayısının birinci ve ikinci sayfası tamamen, şehirden aday olan isimlerin kimler olduğuna ayrılmış, bunun yanında gazetenin ikinci sayfasında aralarında Tefik Rüştü Aras, Ali Rıza İncealemdaroğlu gibi isimlerin de bulunduğu adayların seçim bildirimlerine yer verilmiştir.³²⁷

³²⁶ Zonguldak, 16 Haziran 1945.

³²⁷ Zonguldak, 16 Haziran 1945.

Bu seçimde, CHP taşra teşkilatlarının kendi içerisindeki mücadelelere ve “devletin desteklediği” iddia edilen bir aday ile “taşranın desteğini aldığı” söylenen bir aday arasındaki siyasi mücadeleye şahit olunmuştur. Bu bağlamda 1945 Zonguldak ara seçimi, şahıslar üstü bir seçim olmaktan çıkıp, yerel yönetim ile merkezi yönetim arasında gerçekleşen bir mücadeleye dönüşmüştür. Toplam 28 adayın yarıştığı bu seçim³²⁸, şehirdeki siyasi çekişmelerin altında yatan sebepleri, gerek şahısların, gerekse yerel ve merkezî kurumların birbirleriyle olan mücadelesini ortaya çıkarması bakımından diğer ara seçimlerden farklıdır.

Bu seçimde, şehirdeki siyasi propagandanın şahsi problem ve çekişme olarak algılanmasına CHP Zonguldak Vilayet İdare Reisi ve aynı zamanda Zonguldak mebus adayı olan Ali Rıza İncealemdaroğlu'nun, “parti nüfuzunu kötüye kullanarak ikinci seçmenleri istediği gün ve yerde toplayarak kendi propagandasını yapması” ve “seçmenler üzerinde tehdit unsurlarını kullanarak onları etkilemeye çalışması” iddiası neden olmuştur. Bu iddia, kendisi de aynı seçimde şehirden mebus adayı olan ve seçilememesi üzerine, dönemin CHP Genel Sekreter Vekili Nafi Atuf Kansu'ya seçim süreci boyunca Zonguldak ve ilçelerinde gözlemlediği aksaklıkları ve parti prensiplerine mugayir olan uygulamaları bir mektupla anlatan Halim Cavit Arcak'a aittir.³²⁹ Arcak'ın rapor niteliğinde düzenlemiş olduğu bu mektupta, neredeyse bütün adaylar hakkında detaylı bilgilere ve adayların yapmış olduğu propagandalara ulaşmak mümkündür.

“Seçim bölgesine ekonomik sıkıntılardan dolayı dört gün gecikmeyle ulaşan” Arcak'ın, şehirde adaylar hakkında edindiği izlenimler oldukça ilginçtir. Kendisi de aday olmakla birlikte Arcak, şehre yabancı bir adayın mebus olmamasını istemesinden ötürü, aleyhinde birçok şey söylediği İncealemdaroğlu'nun seçilmesi için çaba göstermiştir. Fakat Arcak aynı zamanda, İncealemdaroğlu hakkında ithamlarda bulunmaktan da geri kalmamıştır. İncealemdaroğlu'nun kayın babasının zengin bulunması dolayısıyla, “seçim hazırlıkları sırasında bazı ikinci seçmenlerin para ile celp edildiği hakkındaki şikayetlere teşvik eder mahiyette; İncealemdaroğlu'nun “*Bu seçim için 5000 lira harcadım, kolay kazanmadım*” tarzında ifadelerine” şahit olduğunu³³⁰ söyleyen Arcak, “parti nüfuzunun şahsi bir emele alet edilmesine gerek parti

³²⁸ Zonguldak, 23 Haziran 1945.

³²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

başkanının, gerekse belediye başkanının kayıtsız kaldığını” düşünmektedir. Şehrin CHP teşkilatına mensup üyelerinin bu seçimde birliktelikten ziyade farklı kişilerin etrafında toplandıklarını ise Arcak’ın, “bu seçimde Zonguldak ili parti teşkilatı üyelerinin birbiri aleyhinde çalışmak hususunda rekor kırdıklarını”³³¹ ifade ettiği söyleminden anlamaktayız.

Arcak’a göre İncealemdaroğlu, seçim sürecinde “yaratılışı dolayısıyla asabî mizaçlı olduğu kadar, bu işler hakkında bilgi ve görgüden de yoksun bir zat olarak bacanağı Kemal Gürel hariç birçok partili arkadaşlarını incitmekten” çekinmemiştir. “Adaylığını koyar koymaz bacanağını il idare heyeti başkan vekilliğine bırakıp, her yerde parti nüfuzunu kullanarak ikinci seçmenleri istediği gün ve saatte toplayan, direktif vermekten çekinmeyen İncealemdaroğlu’nun bu davranışı, birçok şahsi menfaatlerin çarpıştığı bu şehirde” parti üyelerinin birtakım siyasi şahsiyetleri, Arcak’ın ifadesiyle “derebeyi ve müstebit bir şahsiyet olan Giresun Valisi Ethem Bozkurt” gibilerini desteklemelerine sebebiyet vermiştir.³³² “Ereğlili Üç Haklılar” namıyla bir araya gelmiş olan bir grubun, Ethem Bozkurt’u İncealemdaroğlu’na karşı aday göstermesi Devrek ilçe teşkilatını da harekete geçirmiş ve kendi adaylarını göstermeye teşvik etmiştir. Ulus’ta bu siyasi gruplaşmaya örnek ise Hüseyin Balık ve Süleyman Sırrı’nın adamlarının teşekkül ettiği “Yirmibeşler’in” desteklediği Tevfik Rüştü Aras olur.³³³ Burada dikkat çeken husus ise vali ve parti il idare kurulunun da İncealemdaroğlu’nu desteklediği iddiasıdır. Bu da bizde, adaylar arasında serbest seçim olacağını belirten siyasi iradenin aksine Zonguldak’ta, serbest bir seçim havasının oluşmadığı kanaatini oluşturmaktadır.

İncealemdaroğlu’nun, “seçim propagandası yapmanın yanı sıra partilileri ve aleyhinde çalışan şahısları da tehdit ettiğini” ifade eden Arcak, seçimi kazandıktan sonra, partililerle yenilen bir yemek sırasında İncealemdaroğlu’nun “*Eğer bu neticeyi almasaydım aleyhimde çalışan bütün arkadaşlar o vakit benim kim olduğumu öğrenirdi, ben kararımı vermiş ve hepsini öldürdükten sonra intiharı bile göze almıştım.*” ifadelerini kullandığına bizzat şahit olduğunu da iddia etmiştir.³³⁴

³³¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

Arcak, Zonguldak'ta bulunduğu sırada gözlemlene şansı bulduğu ve yakın takibe aldığı adaylardan olan Tevfik Rüştü Aras hakkında da dikkat çekici iddialarda bulunmuştur. Havzada kudretli bir nüfuz sahibi olan Celal Bayar, İş Bankası Yardım Sandığı'ndaki 85 bin liralık hissesini, şehirde bulunan Zonguldak Amele Birliği'ne hediye etmiş ve bu hediyeyi de Aras ile birlikte göndermiştir.³³⁵ Arcak'ın iddiasına göre ise Bayar, "Aras'ın tüm seçim masraflarını karşılamak üzere, Zonguldak Ticaret Müdürü eli ile Aras'a 15 bin lira para göndererek" şehirde Aras gibi bir yardımcıya ihtiyaç duyduğunun sinyallerini vermiştir.³³⁶

Tevfik Rüştü Aras da şehirde en az İncealemdaroğlu kadar etkin bir propaganda yürütmüştür. Hatta, Aras'ın birçok kişi tarafından da desteklendiğini belirten Arcak, seçimden birincilikle çıkacağına inanıldığını şahit olduğunu iddia ettiği bir manzara üzerinden şöyle anlatmıştır:

"Zonguldak'a vardığımın akabinde rastladığım eski il idare meclisi üyelerinden Refet Güneş'le Tahir Karaoğuz'un matbaasına girdiğimde senelerden beri mebusluk için el etek değil, ayak bile öptüğüne şahit olduğum Tahir Karaoğuz'un bu kere yapılan serbest seçime iştirak etmeyeceğini çünkü Üstat Aras varken Zonguldak'ta kimsenin bir rey bile almasına imkân olamayacağını hayretler içinde dinledim."³³⁷

Safranbolu, Ulus, Karabük yollarında yaptığı yolculuklarda, halkın adaylar hakkında neler düşündüklerini dinleme fırsatı bulan Arcak, "Aras'a genel anlamda bir sempati duyulduğundan" ve "Türkiye'de gerçek anlamda ilk işçi mebusu olacağına inanıldığından" bahsetmiştir. Fakat, halkın bir kısmı Aras'ın "birtakım şahsi çıkarlar doğrultusunda" Zonguldak'tan aday olduğu kanaatindedir.³³⁸ Ayrıca Devrek'te, Aras'ın seçim vaatlerini dinleme fırsatı bulan Arcak, "Devrekliler'in Aras'ı büyük bir teveccühle karşılamalarına rağmen, Aras'ın CHP'nin genel programında olanlar dışında halka yeni bir şey vaat etmediğinden" bahsetmiştir.³³⁹

Ali Rıza İncealemdaroğlu ve Tevfik Rüştü Aras ikilisi taşra ile merkezin siyasi alanda vermiş olduğu mücadelenin somut bir örneği olarak düşünülmelidir. Bir yanda, "yerel unsurların desteğini aldığı söylenen" ve "yapmış olduğu eylemlerin gerek duymazdan

³³⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945); *Zonguldak*, 23 Haziran 1945.

³³⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

gelindiği gerekse göz ardı edildiği” iddia edilen İncealemdaroğlu taşranın temsilcisi olarak düşünülmelidir. Diğer tarafta Tevfik Rüştü Aras, “her ne kadar merkez yapılacak olan seçimde aday göstermeyecektir dese de”,³⁴⁰ merkezin taşradaki temsilcisi olarak mücadele etmiştir. Arkasına almış olduğu siyasi ve ekonomik desteklerle diğer adaylarda olmayan imkânları kullanan Aras ile, yine aynı şartlarda gerek yerel yönetim unsurları tarafından desteklendiği söylenen, gerekse maddî anlamda propaganda yapmakta Aras kadar güçlü olan İncealemdaroğlu bu seçimde, Aras’la rekabet edebilecek şartlarda olan tek aday olarak gözükmektedir. Diğer adayların böyle olanaklara sahip olmaması, seçimi yalnız bu iki isim üzerinden yapılmış gibi göstermektedir.

Halim Arcak’ın yanı sıra, Bartın Ortaokulu müdürü olan ve yapılan seçimde kendi de aday olan İhsan Atukeren de genel sekreterliğe bir mektup yazmıştır. Atukeren mektubunda seçim öncesinde yapılan haksız propagandalardan ve faaliyetlerden bahsetmiştir. “Diğer adaylar gibi ne bir beyanname ne de bir propaganda yaptığını söyleyen” Atukeren, İncealemdaroğlu’nun yapmış olduğu seçim propagandalarından ise şöyle bahsetmiştir.

“Parti il kurulu başkanı arkadaşımız otomobille hafta içinde her şehir ve bucağı birkaç kerre ziyaret ediyor, geniş ikramlarda, vaitlerde bulunuyor; parti teşkilatı arkadaşları da bu mesaiyi kuvvetlendirmek, musmir kılmak ve tesirini idame etmek için bütün günlerini, resmî ve hususi işlerini buna tahsis ederek başkanlarının partice mültemes olduğunu işa’a ediyorlardı... Köylü ve muhtar olan seçmenleri de başkasına rey verdikleri takdirde iş mükellefiyetine tutulacaklarını söylüyorlardı.”³⁴¹

“Makul ve gayri makul her türlü faaliyet ve tesirlerin yapıldığı bir işte, hitaptan başka kudreti olmayan bir öğretmenın kazanmasına hiçbir imkânın olmadığına inanan” Atukeren de Arcak ile aynı görüşte birleşir. O da, İncealemdaroğlu’nun bu seçimde parti nüfuzunu kullandığı kanaatinde. Atukeren, “yıllarca bu iş için hazırlanmış, bütün varlığını bu iş için feda etmeye hazır ve sahip olduğu maddî imkânlar ile günlerce şehrin otel, lokanta ve içki yerlerini taraftarlarının emirlerine açık bırakan” İncealemdaroğlu’nun zaten en başından beri kazanacağına inananlardandır. Atukeren, “seçimin bütün partililer arasında serbest tutulması” kararına karşın, “CHP Zonguldak İl İdare Heyeti Reisi olan İncealemdaroğlu’na karşı yapılan taraftarlık ve bu sebeple de

³⁴⁰ Ocak, 3 Haziran 1945.

³⁴¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

diğer adayların küçük düşürüldüğü”³⁴² söyleyerek seçimin aslında bir tarafının olduğunu ve bu tarafın da partinin taşradaki yöneticisinin olduğuna vurgu yapmaktadır.

Atukeren, Tevfik Rüştü Aras’ın yapmış olduğu vaatlerin “parti prensipleri ile çelişkili” olduğunu düşünmektedir. Vergilerin indirileceği, hayatın ucuzlatılacağı ve üstü kadar, altı da zengin olan kömür havzasının servetinden en geniş ölçüde istifade edileceğinden bahseden Aras’ın, parti bakımından hiç de arzu edilmeyecek bir duruma sebebiyet verdiği kanaatindedir.³⁴³ Fakat Aras, beyanatının en başında, “takip edeceği yol ve programın, temeli ve kuruluşunda emeği olan CHP’nin yolu ve programı olduğunu” belirtmektedir.³⁴⁴ Her ne kadar Aras’ın söylemi bu yönde olsa da, dönemin basınına verdiği seçim beyanatında Aras’ın, Atukeren’in iddiasını güçlendirir nitelikte vaatlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁵

Adaylar, seçimi kazanmak için doğal olarak halkı kendilerine inandırmak ve halkın desteğini almak adına birtakım vaatlerde de bulunmuşlardır. Bu vaatler de doğal olarak daha çok şehrin o dönemki sorunlarına çözümler getiren söylemlerden oluşmuştur. Yapılan bu vaatler bize şehrin sosyal, siyasi ve ekonomik vaziyeti hakkında bilgiler verirken, aynı zamanda verilen beyanlarda rakipler üstü kapalı olarak eleştirilir.

Tevfik Rüştü Aras seçim beyanında, fevkalade şartların getirdiği ağır vergiler ve umumî hizmetlere değinir ve “uygulamanın umumi hizmetleri sekteye uğratmamak şartı ile mükelleflerin takâti ile ayarlanması gerektiğini” ifade eder. Aras’ın dikkat çektiği bir diğer husus ise, “halkın ızdırıp çektiği hayat pahalılığı” olur. Aras, “şehrin içinde bulunduğu bu hayat pahalılığını daha büyük sarsıntılara ve ihtilatlara meydan vermeden” giderileceğini vaat eder. Son olarak Aras, “ülkeyi ve milleti en yüksek medenîyet seviyesine ulaştırmak için bölgenin en önemli serveti olan kömürün daha verimli çıkarılması hususunda çalışmalarda bulunacağını” sözünü verir.³⁴⁶

Ali Rıza İncealemdaroğlu’nun seçim beyanında ise, “yüreğindeki millî heyecanın asil ve hakiki nedeninin, Mustafa Kemal’in yazmış olduğu destan olduğunun, Türk milletini her gün biraz daha iyiye ve yükselmeye ulaştıran büyük şef İnönü’nün izinden

³⁴² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³⁴³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

³⁴⁴ *Zonguldak*, 16 Haziran 1945.

³⁴⁵ *Zonguldak*, 16 Haziran 1945.

³⁴⁶ *Zonguldak*, 16 Haziran 1945.

yürüyerek bu millî heyecanın tükenmez timsali olan İnönü ile birlikte çalışma isteğine” vurgu yapılır.³⁴⁷

Bir diğer aday Ahmet Sümer “Zonguldak’ın hayat pahalılığının giderilmesi için bütün gücüyle çalışacağını” sözünü vermişken³⁴⁸, Yusuf İleri ise “ne yüksek bir mevkinin, ne de paranın peşinde olduğunu; tek amacının memlekete ve millete hiçbir şahsi menfaat gözetmeden demokrat zihniyetiyle hizmet etmek olduğunu” söyler ve “memleket ve millet davalarında vicdanını ne paraya ne de sandalyeye değişenlerden olmadığını” üzerinde durur.³⁴⁹

Bu seçim için bahsedilmesi gereken diğer bir husus ise, partinin taşra yönetiminde söz sahibi olanların bu kurumları bir üst makama geçerken suistimal etmeleridir. Ahmet Gürel örneğinde de olduğu gibi, İncealemdaroğlu da CHP İl İdare Heyeti Reisi iken adaylığı kabul edilmiş ve bu kurumun kendisine sağlamış olduğu nüfuzu da kullanmak istemiştir. Nihayetinde, merkeze gönderilen raporlarda da, bu durumdan şikayetçi bulunulmuştur.³⁵⁰

Görüldüğü gibi 1945 Zonguldak ara seçimi, yapılan diğer ara seçimlerden çok daha farklı ve çekişmeli geçmiştir. Taşra ile merkez arasındaki mücadele hakkında ipuçları veren bu seçim bize, merkezin direktiflerinin taşrada zaman zaman görmezden geldiğini gösteren bir örnektir. Yapılan bu ara seçimden bir yıl sonra genel seçime gidilecek olması ve meclis içerisinde CHP’den ihraç edilen dört milletvekilinin bir sonraki seçimde farklı bir parti adı altında birleşmesi sebebiyle, CHP genel merkezi belki de yapılacak olan bu ara seçimde serbest seçim sürecini test etmek adına böyle bir karar alarak “demokratikleşme” anlamında önemli bir adım atmış olduğunu söyleyebiliriz.

Her ne kadar seçimde öne çıkan iki isim İncealemdaroğlu ve Aras olmuşsa da, seçim sonuçları sürpriz olmuştur. İncealemdaroğlu 336 oy ile mebus seçilmişken, isminden pek bahsedilmeyen Nuri Tarhan 136 oy ile seçimde ikinci sırada yer almıştır. “Karşısında hiçbir adayın bir rey bile alamayacağı” düşünülen ve kazanacağına kesin

³⁴⁷ *Zonguldak*, 16 Haziran 1945. ; *Ocak*, 12 Haziran 1945.

³⁴⁸ *Zonguldak*, 16 Haziran 1945.

³⁴⁹ *Zonguldak*, 16 Haziran 1945.

³⁵⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.424.1350.2 (5.7.1945).

gözle bakılan Tevfik Rüştü Aras ise bu seçimde, toplamda 58 oy alarak seçimi dördüncü sırada tamamlar.³⁵¹

3.4. ZONGULDAK'IN ÇOK PARTİLİ DÖNEM SİYASİ MANZARASI

7 Ocak 1946'da resmen teşekkül eden Demokrat Parti'nin yerel anlamda teşkilatlanması da, oldukça kısa bir sürede gerçekleşmiştir. DP Zonguldak müteşebbis heyeti de bu anlamda 18 Haziran 1946'da parti beyannamesini hükümete vermiştir. Maksut Çivi, Mustafa Tamer, Mahmut Ulusoy, Suat Başol, Abdurrahman Boyacıgiller, Dr. Mustafa Hiçsönmez ve Hakkı Hilalci bu heyeti teşekkül eden isimlerdir.³⁵² Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili seçim tecrübesi olan bu seçimde, CHP'nin adayları³⁵³ Zonguldak basınından takip edilebilmekle birlikte, DP adayları hakkında ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

21 Temmuz 1946'da yapılması kararlaştırılan genel seçimden önce CHP Genel Sekreterliği, üyelerine şöyle bir uyarıda bulunmuştur:

“Partimizin milletvekili adaylarını Genel Başkanlık Divanı tespit ve Genel Başkanımız ilan eder. Parti üyeleri ilan edilecek bu adaya oy vermek ve bu adayları kazandırmaya çalışmakla vazifelidirler. İlan edilecek bu adaylardan ayrı olarak herhangi bir partili kendi adaylığını koyamaz, genel başkanımızın ilan edeceği adaylardan gayrisine oy veremez ve böyle adayları da destekleyemez.”³⁵⁴

Görüldüğü gibi genel merkez seçmenlerini “hiçbir seçmenin parti prensipleri dışına çıkmaması” gerektiği hususunda uyarmıştır. Bu uyarı yalnız Zonguldak için yapılmış bir uyarı mahiyetinde olmayıp, ülkedeki tüm seçmenleri kapsayan bir nitelik taşımaktadır. CHP'nin, bu uyarı ile birlikte parti nüfuzunu tüm seçmenleri üzerinde hissettirmek ve yanlış bir tercihin önüne geçmek istediği ortadadır. Bu şartlar altında gerçekleştirilen 1946 seçimlerinin ne kadar demokratik olduğu ise hâla tartışılmaktadır.

1946 genel seçimlerine Zonguldak'tan 10 aday başvurmakla birlikte adayların meslek, eğitim, doğum yeri-yerellik ve bir sonraki mecliste sürekliliği olup olmadığı, hangi partiden meclise girdiğini gösteren veriler aşağıda bir tablo halinde gösterilmektedir.

³⁵¹ *Zonguldak*, 23 Haziran 1945.

³⁵² *Ocak*, 18 Haziran 1946.

³⁵³ *Zonguldak*, 18 Temmuz 1946.

³⁵⁴ *Zonguldak*, 6 Temmuz 1946.

Tablo- 2: 1946- 1950 Zonguldak Milletvekilleri

Ad- Soyad	Doğum Yeri	Yerellik	Meslek	Süreklilik	Seçildiği Parti
Şinasi Devrin	Drama	Hayır	Hukukçu	Hayır	CHP
İsmail Ergener	İstanbul	Hayır	Muhasebeci	Hayır	CHP
Emin Erişirgil	İstanbul	Hayır	Akademisyen	Hayır	CHP
Ahmet Gürel	Trabzon	Hayır	Öğretmen	Hayır	CHP
Ali Rıza İncealemdaroğlu	İstanbul	Hayır	Tüccar-Matbaacı	Evet	CHP
Sabri Koçer	Çaykara	Hayır	Baş Madenci	Hayır	CHP
Naim Kromer	İstanbul	Hayır	Mühendis	Hayır	CHP
Orhan Seyfi Orhon	İstanbul	Hayır	Edebiyatçı-Yazar	Hayır	CHP
Nuri Tarhan	Devrek	Evet	Tüccar- Çiftçi	Hayır	CHP

1946’da seçilen Zonguldak mebuslarının da çoğunun şehirle bağının olup olmamasına dikkat edilmeden belirlendiği anlaşılmaktadır. Mebuslar Ali Rıza İncealemdaroğlu, Sabri Koçer ve Nuri Tarhan haricinde hukukçu, muhasebeci, mühendis, öğretmen ve akademisyen gibi ünvanlar taşımaktadırlar. Bu nedenle CHP’nin “elit” mebus profiline hâla devam ettiğini söyleyebiliriz. Bir sonraki mecliste bu isimlerden yalnız Ali Rıza İncealemdaroğlunu görmekteyiz fakat DP mebusu olarak.

Son olarak, bu seçimde de taşra bürokrasisinde ya da yönetiminde yer almanın bir üst basamağa geçmekte nasıl kullanıldığına şahit olmaktadır. Öyle ki, İsmail Ergener CHP Zonguldak İl Başkanlığı görevindeyken, Nuri Tarhan ise CHP Devrek İl Başkanı iken mebusluk için adaylığını koymuş ve seçilmiş isimlerdir.³⁵⁵ Bahsedilen isimler dolayısıyla CHP’nin taşradaki kurumlarından bir üst basamağa yükselmiş olan şahısların oluşturduğu listeyi de bir hayli kabartmıştır.

1950 seçimleri, Türk Demokrasi Tarihi’nde ilk defa “gizli oy”, “açık sayımla” gerçekleştirilen bir seçim olması sebebiyle ilk demokratik seçim olarak nitelendirilmektedir. Seçim sonuçlarına göre oyların %52.7’sini alarak iktidara gelen DP, Zonguldak’ta 10 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır. Bu durum, partiye muhalif yerel basında “*Milletimizin Kararı, Demokrat Parti İktidara Geçiyor*”

³⁵⁵ Zonguldak, 18 Temmuz 1946.

manşetiyle duyurulmuştur.³⁵⁶ DP Zonguldak'ta oyların yaklaşık %58.65'ni almıştır.³⁵⁷ Fakat seçim kurulu, kazanan adaylardan Maksut Çivi'nin seçim günü ölmesi sebebiyle yerine CHP'den şehirde en fazla oy alan Sebati Ataman'ın seçilmesine karar vermiştir. Ataman'ın mebusluğu ise 07.07.1950'de reddedilerek yerine ise DP'den Esat Kerimol seçilmiştir.³⁵⁸

1950 seçimlerinde DP adaylarının tümü, CHP'li ve kendine en yakın aday ile arasındaki oy farkını yaklaşık iki katına çıkararak rakiplerini ciddi bir fark ile geride bırakmışlardır. Şehirde seçime katılım oranı ise %92,02 oranında olmuştur.³⁵⁹

Tablo- 3: 1950- 1954 Zonguldak Milletvekilleri

Ad-Soyad	Doğum Yeri	Yerellik	Meslek	Süreklilik	Seçildiği Parti
Fehmi Açıksöz	Safranbolu	Evet	Hukukçu	Hayır	DP
Sebati Ataman	Yunanistan/Yanya	Hayır	Hukukçu	Evet	CHP
Muammer Alakant	Alaşehir	Hayır	Hukukçu	Hayır	DP
Hüseyin Balık	Bartın	Evet	Tüccar	Evet	DP
Suat Başol	Erdelli	Hayır	Öğretmen	Evet	DP
Abdurrahman Boyacıgiller	Kosova	Hayır	Hukukçu	Hayır	DP
Ali Rıza İncealemdaroğlu	İstanbul	Hayır	Tüccar- Gazeteci	Hayır	DP
Esat Kerimol	Yunanistan/Yanya	Hayır	Mühendis	Hayır	DP
Cemal Kıpçak	İstanbul	Hayır	Mühendis	Evet	DP
Rıfat Sivişoğlu	Devrek	Evet	Avukat	Hayır	DP
Avni Yurdabayrak	Bursa	Hayır	Hukukçu	Evet	DP

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, DP mebusların yerel bağı olup olmamasına dikkat etmemiştir. Meslek grubu itibariyle DP'li mebusların “*daha elit*” bir portre çizdiği söylenebilir. Bir önceki meclisten CHP kökenli yalnız bir mebus DP'den seçilmişken, mevcut mebusların yarısı diğer dönemde yeniden meclise girmeyi başarmışlardır. Bu anlamda DP'nin de, gerek Zonguldaklı mebus sayısının az olması

³⁵⁶ Zonguldak, 16 Mayıs 1950.

³⁵⁷ Zonguldak, 23 Mayıs 1950.

³⁵⁸ TBMM Albümü 1920-2010, C:2, s. 601.

³⁵⁹ Zonguldak, 23 Mayıs 1950.

gerekse CHP'nin “*elit*” milletvekili portresine benzer bir portre çizmesi onu Tek Parti iktidarından çok da farklılaştırmamıştır.

Bir sonraki mecliste, bu dönem DP mebuslarının çoğu tekrar DP adayı olmak yerine bağımsız kalmayı tercih etmiştir. Adayların bu tercihi bize, tek parti döneminde uygulanan seçim sistemi sebebiyle bağımsız adayların çok fazla boy gösteremediği şehirde, daha demokratik bir seçim düzeninin getirilmesi ile bu durumun ortadan kalktığını göstermektedir.

1950 seçimleri tüm ülkede olduğu gibi Zonguldak'ta da CHP'nin yenilgisiyle sonuçlanan bir seçim olmuştur. Her ne kadar CHP'li adaylar bu seçimi kazanamamış olsalar da, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen adaylık başvuru dilekçelerinden yola çıkarak CHP genel merkezinin daha önceki aday belirleme yöntemiyle, bu seçimde uyguladığı yöntemin farklı olduğu anlaşılmaktadır.

CHP, bu seçimde mebus adayları tespitinin %70'ini CHP Zonguldak İl İdare Heyeti kararına bırakmışken, %30'luk kısmına ise genel merkez karar vermiştir.³⁶⁰ CHP Denizli mebusu Abidin Ege'nin başkanlığında toplanan 20 kişilik yoklama kurulu, 28 kişinin yazılı adaylık başvurusunu değerlendirmiş; bu başvurular içerisinde İhsan Soyak, Rebi Barkın, Sebati Ataman, Midhat Altıok, Sabri Koçer, Naim Kromer ve Orhan Seyfi Orhon'un adaylıklarını kabul etmiştir. Aralarında, uzunca bir dönem Zonguldak valiliği yapmış olan Halit Aksoy'un ve Zonguldak basınının kurucusu olan Tahir Karaoğuz'un da bulunduğu diğer 21 başvuru sahibinin adaylığını ise kabul etmemiştir.³⁶¹

Geriye kalan 3 adayı ise CHP Divan Kurulu tespit etmiştir. CHP'nin adayları arasına katılan isimler; aralarında İl İdare Heyeti'nin aday göstermediği Halit Aksoy, Akif Egiddoğan ve Opr. Dr. Necati Duman olmuştur.³⁶²

CHP'nin aday belirleme sürecini merkez ile taşra arasında paylaşmış olması, taşra tarafından aday gösterilmeyen başvuru sahiplerinin merkeze baskı yapmalarına neden olur. Bu baskılardan biri, bir önceki dönem mebusluk yapan, Ahmet Gürel tarafından yapılır. CHP Genel Sekreterliği'ne yazmış olduğu dilekçede Gürel; “*Zonguldak*

³⁶⁰ *Zonguldak*, 18 ve 21 Nisan 1950.

³⁶¹ *Zonguldak*, 18 Nisan 1950.

³⁶² *Zonguldak*, 21 Nisan 1950.

Yoklama Kurulu'nca milletvekilliği adaylığına seçilmemi istemiştim. Ancak bazı tertipler neticesinde yüzde yetmişten yedi milletvekili çıkması lazım gelirken sekizinci derecede kaldım. Yüzde otuzdan divanca aday gösterilmekliğimi saygılarımla rica ederim."³⁶³ ifadeleriyle yerel kurul tarafından kabul edilmeyen adaylığının genel merkez tarafından kabul edilmesi talebinde bulunur. Divan kurulunun aldığı karar sonucunda açıkladığı aday isimlerine bakılırsa, Gürel'in bu talebinin merkezce olumlu karşılanmadığı anlaşılmaktadır.³⁶⁴

Bu seçimde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen dilekçe sayısı, içlerinde adaylığı yerel kurul tarafından kabul edilmeyen eski Zonguldak milletvekili İsmail Ergener'in de başvurusu ile birlikte³⁶⁵, 23'tür. Adaylar arasından Avni Özsun, "ülkenin millî menfaatlerini her şeyin üzerinde tuttuğunu" belirtirken, Selman Kaptanoğlu dilekçesinde, "Karabük parti teşkilatının işlerini teshilden ve bu teşkilatta idareci olarak çalışanlara müzaheretten fariğ olmadığından" bahseder.³⁶⁶

Başvurular arasında dikkat çeken husus ise çeşitli hayır kurumları adına faaliyette bulunan adayların karşılıksız ve hayır olarak yaptıkları bu işleri detaylı bir şekilde anlatmaları olmuştur. Bu adaylardan biri olan Niyazi Durusoy başvuru dilekçesinde "*karşılıksız hizmetlerim*" başlığı açıp içeriğini doldurduktan sonra gözden kaçırılmasın diye olmalı ki yeniden not düşmüştür: "Karşılıksızdır."³⁶⁷

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi "Millî Mücadele'de görev almanın vermiş olduğu gurur" bu dönem adaylarının başvuru dilekçelerinde de görülmektedir. Adaylardan Hakkı Türsan, "vatanî hizmetlerini Balkan Harbi'nde, Harb-i Umumî'de, İstiklâl Harbi'nde yerine getirdiğini" belirtirken bu görevleri sebebiyle "Harp ve İstiklâl Madalyaları ile de taltif olunduğunun" da üzerinde durmuştur.³⁶⁸

1946 ara seçiminde, daha önceki seçimde başarılı olamayan ve yapılan haksızlıkları bir mektup ile genel sekreterliğe göndermiş olan Atukeren'in ise şansını tekrar denemek istediği anlaşılmaktadır. Mebus olmak konusunda bir kez daha şansını denemek isteyen

³⁶³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1356.1 (14.4.1950).

³⁶⁴ *Zonguldak*, 21 Nisan 1950.

³⁶⁵ *Zonguldak*, 18 Nisan 1950.

³⁶⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1356.1 (15.3.1950-29.3.1950).

³⁶⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1356.1 (5.4.1950).

³⁶⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1356.1 (25.3.1950).

ve ısrarını sürdürenler arasında Ahmet Gürel de vardır. Gürel, Parti Divanı'nın yüzde otuzluk dilimini karar vereceği adaylar içerisinde gösterilmeyi, “ufak bir farkla giremediği İl Parti Meclisi'nin listesine” bir alternatif olarak görmüştür.

Bunun yanında adaylardan bazıları, Niyazi Göktaay gibi, “halkın yoğun isteği üzerine” başvuruda bulunduğunu belirtmiştir. “Bartınlılar'dan gelen bazı zevatın” mebus olmasını istediği Göktaay, “heyecanla karşıladığı” bu teklifi geri çevirmeyenlerdendir.³⁶⁹

Bu seçimde aday gösterilmek isteyen isimlerden biri de Refik Fenmen'dir. “Zonguldak Yüksek Maadin Mektebi'ni kuran ve altı yıl boyunca bu okulda hem müdürlük hem de profesörlük yapmış olan” Fenmen, bu kararı almasında “Yüksek Maadin Mektebi'ni kurmuş olmanın, kömür havzasında ve memleketin her tarafında madenleri başarı ile işletmekte olan yüksek maden mühendisleri yetiştirmesinin, Çatalağzı Santrali'nin kurulmasında âmil olmasının, İstanbul ve Ankara'da öğretmen ve mühendis yetiştirmesinin” etkili olduğunu belirtmiştir.³⁷⁰ Parti tarafından %70lik dilimde aday gösterilmeyen Fenmen de %30'luk dilimde aday gösterilmesi konusunda ısrar etmesine rağmen başarısız olmuştur.

Diğer ara seçimlerle benzer şekilde bu seçimde de elimizde başvurusu bulunan 23 adaydan hiçbiri aday gösterilmemiştir. İki partinin yarıştığı bu seçimin sonucunda ise DP adaylarının tümü seçimi kazanmış, CHP ise başarılı olamamıştır. Fakat, seçimin yapıldığı gün vefat eden DP adayı Maksut Çivi'nin yerine, CHP'li Sebati Ataman'ın seçilmesi öngörülmüştür. Ataman'ın seçilmesi itirazlara sebep olmuş ve neticede yerine yine DP'den Esat Kerimol seçilmiştir.

1950 seçimleri Zonguldak'ın siyasi tercihinin değiştiğini gösteren bir seçim olarak öne çıkar. Seçimden önce ise gerek DP, gerekse CHP elit aday profilini sürdürmeleri bakımından aynı çizgide hareket etmişlerdir. Hatta DP adaylarının CHP adaylarından daha elit bir profile sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Zonguldak'ta siyaset, şehrin değişim ve dönüşümünde etkili olan dinamikler arasında yer almıştır. Taşra ve merkezdeki

³⁶⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1356.1 (20.4.1945).

³⁷⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.327.1356.1 (15.3.1950).

temsilcilerin nitelikli olması şehrin gelişimini olumlu yönde etkilemişken, şehir çoğu zaman böyle bir şansa sahip olamamıştır. Örneğin, şehre Cumhuriyet'in ilk yatırımı olan Zonguldak Amele Hastanesi'nin yapımında ve havzayı ilgilendiren ilk kanun olan Havza-yı Fahmiye Kanunu'nun çıkarılmasında şehrin mebuslarından Tunalı Hilmi Bey'in büyük katkıları olduğunu bilmekteyiz. Fakat, yine de şehrin Ankara'daki temsilcileri uzun yıllar boyunca bölgeyi tanıyan kişilerden çok iktidarın güvendiği kişilerden seçilmiştir.

Şehirde ilk yıllarda temsilci profilinin “elit” insanlardan oluştuğu görülmüşse de iktidar insanlara “sıradan insanların da meclise girebileceği” ve bu milletin temsilcisi olabileceği mesajını vermek adına 1930'ların başından itibaren “işçi-köylü mebus” projesi altında şehirden işçi mebusların seçilmelerini sağlamıştır.

Devletin demokratik anlamda atmış olduğu adımlar, siyaset baz alındığında, yalnız “işçi-köylü mebus” projesinden ibaret olmamıştır. Özellikle 1940'ların başından itibaren alınan bazı kararlarla şehirde yapılan seçimler bir öncekilere kıyasla “daha demokratik” görünmektedir. Örneğin, “partililer arası seçimin serbest tutulması” bunun bir emaresi olarak düşünülmelidir. Bir başka örnek olarak 1950 seçimlerinde belirlenecek adayların %70'inin taşranın iradesine bırakılmasını gösterebiliriz.

1940'ların başından itibaren nasıl gerçekleştiklerine dair veriler edinebildiğimiz ara seçimler ise, şehirde merkezin mebus belirlerken nelere dikkat ettiğini ve adayların genel profillerini göstermesi bakımından ipuçları sunmuştur. Çünkü ancak bu bilgiler ışığında şehri temsil etmek isteyenler hakkında genel bir değerlendirmeye ulaşmak mümkün olmuştur.

Merkezin hazırlatmış olduğu başvuru dilekçelerinde adaylardan parti içi faaliyetlerde bulunup bulunmadıkları, Millî Mücadele'de görev alıp almadıklarının sorularak rejim kendine düşünce ve değerler anlamında en yakın olanı tespit etmek istemiştir. Her ne kadar bu sorulara verilen cevapların olumlu yönde olması adaya bir katma değer katacak gibi görünse de, verilen olumlu cevapların adayın belirlenmesinde ne kadar etkili olduğunu kestirebilmek ise oldukça güçtür.

Mebusluk için başvuruda bulunanların çoğunun “okuryazar” olmakla birlikte, biraz önce bahsedilen “işçi-köylü mebus” projesi ile birlikte şehirden maden işçilerinin de

yapılan genel ve ara seçimlere başvuruda buldukları anlaşılmıştır. Fakat Zonguldak'ı temsil eden işçi mebus sayısı bir elin parmak sayısından daha az olmuştur.

Şehirde bazı dönemlerde yapılan ara seçimler bize, zaman zaman merkez ile taşra arasında bir rekabetin oluştuğunu da göstermiştir. Nitekim, 1945 yılında yapılan ara seçim bunun en somut örneğidir. 1946'ya gelindiğinde mecliste artık bir muhalefet partisi de vardır. Fakat bu dönem için Zonguldak'tan meclise gönderilen mebusların tamamı iktidar partisinden olmuştur. 1950'ye gelindiğinde ise durum tam tersine dönmüş, şehrin tüm mebusları DP'den seçilmiştir. Tek Parti iktidarlığının sona erdiği bu seçimde DP de CHP gibi şehirden aday belirlerken adayın şehir ile olan bağından ziyade kendi prensipleriyle uygun olup olmamasına bakmıştır. Nitekim, bu dönem DP mebuslarının çoğu farklı bölgelerden olan insanlardır. Son olarak DP, CHP'nin oluşturmuş olduğu "elit mebus" profilinin daha da ötesine geçmiştir. Bu "elitlik" ise daha önce de söylendiği üzere "okuryazarlık" ve "aydın" olarak nitelendirilebilecek insanlar için kullanılan bir niteleme olarak düşünülmelidir.

SONUÇ

Cumhuriyet'in "ilk şehri" olma ünvanına sahip olan Zonguldak, sahip olduğu kömür yataklarının keşfi ile tarih sahnesine çıkabilmiştir. Kömür yatakları bölgeyi ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Bu nedenle Zonguldak, diğer Batı Karadeniz şehirlerinden farklıdır. Zonguldak'ı diğer Batı Karadeniz şehirlerinden farklı kılan yalnız sahip olduğu kömür madeni değildir. Zonguldak, genç bir Cumhuriyet şehridir. Etrafındaki Kastamonu, Bolu gibi diğer şehirlerle kıyaslandığında herhangi bir şehirden ziyade, bir Cumhuriyet şehrinin özelliklerini taşır. Çünkü, 1920'lerin başlarına kadar Zonguldak diye bir yerleşim yerinden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla şehir, kömürün varlığı ile ortaya çıkan mirasını Cumhuriyet'e devretmiştir. Bu nedenle şehrin ortaya çıkmasıyla kömürün işletilmeye başlanması arasında sıkı bir bağ vardır.

İstanbul'a, Haliç Tersaneleri'ne kerestelerin yollandığı tahta bir iskelenin etrafında kurulan ufak hanelerin oluşturduğu şehrin çekirdek noktası, zaman içerisinde kömürün işletilmesine paralel olarak genişlemeye başlamıştır. Bölge, 1924'te vilayet ilan edildiğinde zaten şehri dinamik tutan birçok unsura sahiptir.

Şehrin sahip olduğu miras, Osmanlı'ya ait olmaktan ziyade daha çok Batı'nındır. Cumhuriyet ilan edildiğinde şehirde sosyal, kültürel ve mimari anlamda var olanların neredeyse tamamı Batı eseridir. Şehre kömür işletmek için gelen ecnebler ihtiyaçları doğrultusunda gerek kömür üretimini kolaylaştırmak gerek de kendileri için yaşam alanları oluşturmak adına bölgede birtakım yapılar inşa etmiştir. Bununla birlikte yerli halk ile girilen etkileşimler sonucunda kendi kültürlerine ait olan birçok unsur da şehirle tanışırılır. Bu nedenle şehre tamamen Cumhuriyet şehri demek de mümkün değildir. Cumhuriyet ancak mevcut miras üzerine eklemeler yaparak şehri geliştirmeye çalışmıştır.

Bu araştırmanın dert edindiği en önemli meselelerden biri Batı'nın yatırımları sonucunda şehri "medenî" hale getiren unsurları saptamak olmuştur. Dönemin şartları içerisinde diğer Karadeniz şehirleri ile kıyaslandığında Zonguldak imtiyazlı bir yer edinmiştir. Şüphesiz bu imtiyaz kömürün şehre bahşetmiş olduğu bir imtiyazdır. Şehre kömür işletmek için gelen ecnebler sayesinde bölge birçok yenilikle tanışmıştır. Şehirde, madenden çıkarılan kömürü bir hat ile ocaktan limana taşıyan bir sistem, şehrin

ortasına döşenen demiryolu ve sahip olunan bir liman o günün şartlarında Zonguldak'ı “medenîyetin gözlerden uzak kalmış ileri karakolu” olarak nitelendirmeye yetmiştir. Fakat Zonguldak'ı medenî yapan yalnız gözle görülen bu unsurların var olması değildir. Şehir, yine Batı kültürüyle girilen etkileşim sonucunda, Anadolu'nun birçok şehrinde olmayan, hatta Ankara ve İstanbul gibi şehirlerle bile kıyas edilebilecek kadar geniş olanaklara sahip olmuştur.

Batılılar'ın şehirle tanıştırdığı bu olanakların başında balo ve sinemalar gelmiştir. Batılı bir efsaneden uyarlanan hikâye neticesinde her yıl kutlanan bayram ve takiben düzenlenen balolar kısa zamanda halkın da bu kültürü benimsemesine yol açmıştır. Sıradan halkın katılımından ziyade şehrin elit yöneticilerine hitap eden bu balolara zamanla Türk mühendisler ve eşleri de katılmış, şehirdeki balolar ülkede modayı takip eden kadınların yarıştığı bir alan haline gelmiştir. Ülkenin pek çok şehrinde olmayıp Zonguldak'ta görülen bir başka olanak ise sinema olmuştur. Fransızlar'ın ikamet ettiği bölgedeki özel salonlarda yapılan sinema gösterimleri de halk için bir ayrıcalık olmuştur. Bu sayede sinema da şehirde en başta gelen kültürel etkinliklerden biri haline gelmiştir. Cumhuriyet kendi kültür kurumlarını oluşturduktan sonra bile şehirdeki Batılılar'ın davet ettiği sinemalara katılmak bir imtiyaz olarak düşünülmüştür.

Cumhuriyet'in kültür kurumlarında (Türk Ocakları ve Halkevleri) düzenlenen bu tür etkinliklerin hedeflediği kitle ise şehrin elitlerinden ziyade daha çok sıradan halk olmuştur. Her ne kadar sıradan insanların da katılabileceği balo, sinema gibi etkinlikler Cumhuriyet'in halka ulaşabileceği birer enstrüman olarak tasarlanmış olsa da, etkinlikler zamanla elit bir havaya bürünerek örnek alındığı Fransız balo ve sinemalarından farklılaşmamıştır. Balo ve sinemanın yanında Zonguldak'ın spor faaliyetleri de yabancılar döneminde başlamış; halk ile tanıştırılan futbol, basketbol ve tenis gibi sporların tohumları bu yıllarda atılmıştır. Tüm bu imkânlardan ötürü şehirde dönemin şartları içerisinde ve diğer şehirlerle kıyas ettiğimizde medenî olarak niteleyebileceğimiz birçok unsurun var olduğu görülmektedir.

Ecnebler'in şehre katkıları bu yönde olmuşken Cumhuriyet şehri devraldıktan sonra halk tarafından benimsenmiş bazı etkinlikleri kendi millî politikası çerçevesinde değiştirmeye çalışmış, bazılarını ise müdahale etmemiştir. Çünkü Cumhuriyet, esas aldığı Batılılaşma politikası kapsamında şehirde var olan Batılı unsurlara yabancı

değildir. Bunun yanında Ankara Hükümeti, öncelikle kömür havzasını millileştirmek adına adımlar atmış, bu adımlar atılırken bir taraftan da şehrin asıl unsuru olan insanları ve özellikle de maden işçilerine birtakım sosyal haklar getiren kararlar alıp yürürlüğe koymuştur. Bu kararlar içerisinde en önemlisi, henüz Cumhuriyet ilan edilmemişken çıkarılmış olan “151 Nolu Kanun” olmuştur. Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra ise şehirde açılan “Zonguldak Maden Mühendisi Mekteb-i Âlisi”, 1926 yılı itibariyle İş Bankası ile havzada devlet eliyle kömür çıkarılmaya başlanması, daha önce ihmal edilen işçiler için yapımına başlanan “işçi pavyonları” ve 1937 yılı itibariyle Eti Bank aracılığıyla havzanın tamamen devleştirilmesi adımlarıyla da bölge Cumhuriyet tarafından tamamen millî bir kimliğe kavuşturulmak istenmiştir.

1930’lardan itibaren kendi kültür kurumu olan halkevi kanalıyla halka ulaşmak isteyen devletin çoğu etkinlikleri içerik bakımından Batılı olmuştur. Fakat yine de, bazı Batılı içeriğe sahip olan geleneklerin değiştirilmesi hususunda girişimlerde bulunan devlet bu içerik üzerinden gidip kendi millî kahramanlarını da yaratmıştır. Mesela, Santa Barbara Yortusu’nun yalnız ismi değiştirilmiş, Uzun Mehmet Kömür Bayramı’na dönüştürülen bu gelenek için düzenlenen eğlenceler içerisinde millî his ve heyecanı uyandıran unsurlara rastlamak ise mümkün olmamıştır. Yani devlet, millî bir kahramanın yaratıldığı bu hikâyede Batılı bir geleneği devam ettirmiştir.

Bunun yanında Cumhuriyet ile birlikte şehirde özellikle 1940’lı yıllarda, savaş şartlarının olumsuzlukları yanında, entellektüel bir ortam da oluşmuştur. Bu entellektüel ortamın asıl unsurları şehrin içinden çıkmışken, ülkenin diğer entellektüelleriyle kurulan bağlantılar sonucunda şehir ulusal anlamda adından söz ettirir olmuştur. Savaş tehlikesiyle bir arada yürütülmeye çalışılan bu entellektüel hareket çoğu zaman imkânsızlıklar ve yoksunluklar sebebiyle sekteye uğramıştır. Bu nedenle şehirde bu entellektüel hareketin çaresizliği mevcut iktidarı eleştirmek için de bir sığınak olmuştur. Şehrin değişim öyküsüne dâhil edilmesi gereken ve savaş tehlikesinin yaratmış olduğu atmosferde “devletçe” başka çare olmadığı için başvuru mükellefiyet uygulaması da bırakmış olduğu olumsuz izler sebebiyle daha sonraları şehrin entellektüel ortamının gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Zonguldak’ın geçirdiği dönüşüm hikâyesinin temelinde ecnebi unsurların var olduğu söylenmelidir. Özellikle, Fransızlar’ın bölgede ocakları aktif şekilde işletmek adına

yapmış olduğu yatırımlar sonucu şehrin tecrübe etmeye başladığı değişim, bir anda ortaya çıkmamış, yıllar almıştır. Bölgede yapılacak olan bir liman için alınan imtiyazın tetiklemiş olduğu bu değişim öyküsü, havzanın tamamen devletleştirilmesine kadar devam etmiştir.

Şehrin bu Batılı yönü siyasi hayatında da etkili olmuştur. 1923-50 arasında şehirde gelişen siyasi hayatın aktörlerine bakıldığında söz konusu dönemin özellikle ikinci yarısında bir hareketlilik görülür. Şüphesiz bu, sadece Zonguldak'la ilgili değildir. Ama örneğin, Tahir Karaoğuz siyasi mücadelesini parti koridorlarında değil matbaa makinalarının gölgesinde yürütmüştür. Özellikle 1940'ların başlarından itibaren şehirde gerçekleştirilen ara seçimlerin sayıca artması sonucu renklenmeye başlayan siyasi hayat bize Tek Parti döneminde dahi, parti tek olsa bile, küçük partiküllerin oluştuğunu göstermiştir. CHP'nin taşra uzantılarının kendi çıkarları doğrultusunda "parti menfaatleri"nden ziyade "şahsi menfaatleri" uğruna mücadele ederek farklı kişiler etrafında toplanması ve onları desteklemesi bizlere bu "küçük partiküller" in oluşmaya başladığının sinyalini vermiştir. Halkevi ve CHP mahfillerinde oluşan siyasi çevreler ve partinin resmî kurumları da, bu şahsi çıkarlar uğruna zaman zaman suistimal edilmiştir.

Bununla birlikte merkezin seçimlerle ilgili almış olduğu kararların ilk uygulandığı yer olarak şehir, siyasi önemini korumayı sürdürmüştür. Söz konusu dönemin ikinci yarısında seçimlerde "demokratikleşme" olarak görülebilecek adımların atılması şehirde siyasi mücadeleyi renklendirmiş ve aynı zamanda merkez bu sayede ilk kez uygulamış olduğu kararların neticelerini de görme imkânı bulmuştur. Genel olarak şehirle bağı bulunmayan insanların aday olarak gösterildiği ve böylelikle parti prensiplerine bağlılığın şehirle olan bağdan daha ön planda tutulduğu seçimler yapılmışken, şehirde bu algının kırıldığı seçimler de olmuştur. Bunun yanında, bir maden şehri olması dolayısıyla maden işçilerinin de ülkeyi yönetmede ve kendi meselelerine çözüm aramada katkıda bulunmaları adına merkezin yürütmüş olduğu farklı seçim taktikleri neticesinde meclise gönderilen işçi mebuslarının ise toplumun yalnız belirli bir kesimini sembolik olarak temsil etmekten öteye geçemedikleri söylenmelidir. Tüm yurttan denenmiş olan bu taktiğin diğer şehirlerde ne kadar başarılı olduğunu bilmesek de Zonguldak'ta bu tercihin "işçi halkın temsiliyeti"nden ziyade politik gaye ile yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Zonguldak'ta 1923-50 arasında yapılan tüm seçimlerde her ne kadar şehrin siyasi temsilcileri "elit" bir profil çizmişse de, bu yalnız uzun yıllar boyunca Tek Parti ile devleti yönetmiş olan CHP'ne özgü bir tercih olmamıştır. "Daha köycü, daha halkın içinden" olduğu söylenen DP için de bu durumun geçerli olduğunu söylemeliyiz. Hatta, DP Zonguldak temsilcilerinin "okuryazar" ve "aydın" diye niteleyebileceğimiz insanlardan oluşması sebebiye CHP'den daha elit bir görünümde olmuştur.

Sonuç olarak Zonguldak, Osmanlı'nın, Batılı devletlerin ve Cumhuriyet'in izlerini taşıyan bir şehir olmuştur. Şehrin değişim öyküsünde en fazla rolü Batılılar üstlenmişken, Cumhuriyet ise onlardan devraldığı unsurların üzerine birtakım eklemeler yaparak, kimilerini de kendi millî politikası çerçevesinde yeni bir şekle büründürmeye çalışarak bu değişimi sürdürmüştür. Osmanlı ise, bölgede Batılılar'a vermiş olduğu işletme imtiyazı ile bu değişimin alt yapısını hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, 030. 01.2.11.13

BCA, 30.10.02.11.3

BCA, 030.10.197.348.20

BCA, 490.01.424.1350.2

BCA, 490. 01 327.1352.1

BCA, 490. 010.327.1353.1

BCA, 490. 010.327.1354.1

BCA, 490.01.327.1354.2

BCA, 490.01.327.1355.1

BCA, 490. 010.327.1356.1

BCA, 490. 010.327.1356.2

MADEN TETKİK ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (MTA)

MTA Arşivi, Rapor No: 1272

MTA Arşivi, Rapor No: 1564

ÖZEL ARŞİVLER

Kadir Tuncer Fotoğraf Arşivi

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM) ZABIT CERİDELERİ

TBMM Zabıt Ceridesi, Yüzüncü İçtima, C. 5, 11 Mart 1339.

TBMM Zabıt Ceridesi, Kırk dokuzuncu İçtima, C. 1, 10 Teşrin-i evvel 1340.

DIĞER RESMİ YAYINLAR

923-938 *Cümhuriyet'in XV. İnci Yıldönümü Hatırası Hatırası Zonguldak*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938.

C.H.P. 1940 Kongre Dilekleri, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatından, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1940.

C.H.P. 1941 Kongre Dilekleri, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatından, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1941.

CHF, *Halkevlere Talimatnamesi*, Ankara, 1932.

Cumhuriyet'in On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Zonguldak, 1933.

Resmî Gazete, 16 Temmuz 1938, S:3961, No:3530.

TBMM Albümü 1920-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, Ankara, 2010.

Zonguldak Halkevi, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Dönümünde Zonguldak Halkevi*, Holivut Matbaası, İstanbul, 1933.

KİTAPLAR-MAKALELER

ALTAY, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınevi, İstanbul, 1970.

AVŞAROĞLU, Nadir, *Türkiye'de Maden Mühendisliği Eğitimi Tarihiçesi*, yayımlanmamış rapor, Ankara, 2001.

AYDIN, Osman Nuri, "Yaşantı Sözcüğünü Dilimize Kazandıran Vakitsiz Ölmüş Bir Şair-Yazar Kemal Uluser", *Toplumsal Tarih*, C:12, S:70, Ekim 1999, s. 57-61.

AYOĞLU, Ferruh Niyazi, *Zonguldak Kömür Havzasının Tarihsel Gelişimi Boyunduruktan Egemenliğe*, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

- AYTEKİN, E. Attila, *Tarlalardan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922*, Yordam Kitap Basım ve Yayın Evi, İstanbul, 2006.
- BAHADIR, Ali, *Yola Dökülen Yıllar*, Uyanış Yayınları, Zonguldak, 2003.
- BAŞGELEN, Nezh, *Bir Zamanlar Zonguldak*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.
- BELLİ, Sevim, *Boşuna mı Çiğnedik? Anılar*, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006.
- BİLDİK, Cemaleddin, *Kömür İşçileri*, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. , İstanbul, 1950.
- BİRSEL, Salâh, *Rüşti Onur Şiirleri, Yazıları, Kendisi İçin Yazılanlar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1956.
- CAN, Saffet, *Emin Dayı*, Demokrat Ofset Baskı, Kdz. Ereğli, 1995.
- , *Hüseyin Aydaş İle Söyleşi*, Uyanış Gazetesi, 20 Aralık 1993.
- CEMAL, Abdullah, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Zonguldak Sancağı*, haz. Cemal Güven, Aybil Yayınevi, Konya, 2011.
- , *Vilayetlerimiz-Kastamonu ve Zonguldak*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932.
- ÇAKIROĞLU, Ramazan, “Kemal Uluser, Rüşti Onur, Muzaffer Tayyip Uslu: Aynı Kuşaktan Üç Yazara İlişkin Bazı Çözümler”, *Edebiyatta Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 53-55.
- ÇATMA, Erol, “Behçet Necatigil'i Doğum Gününde Anış”, *Edebiyatta Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 353-364.
- , “Bir Erken Ölüm: Kemal Uluser”, *Edebiyatta Zonguldak '10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 19-25.
- , *Asker İşçiler*, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- , *Zonguldak Taşkömürü Havzası Tarihi*, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, 2006.
- ÇELEBİ, Tunç, “Bizim Fener Mahallemiz”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, Zonguldak, s. 251-258.
- ÇILADIR, Sina, *Taşkömürü Havzasının Devletçilik Dönemi*, Yaman Matbaası, Ereğli, 1999.
- DEMİREL, Ahmet, *Fabrikadan Tarladan Meclis'e*, Taraf Gazetesi, 21 Temmuz 2013.
- , *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

- DOĞAN, Sezai, *EKİ Müessesesi*, EKİ İnsan Gücü-Eğitim Müdürlüğü Yayını, Zonguldak, 1970.
- , *Ereğli Kömür İşletmesi Müessesesi Hakkında Toplu Bilgiler*, M. Gürol Matbaası, Zonguldak, 1970.
- DOSDOĞRU, Sâbire, Dosdoğru, Hulusi, *Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünyü, Bugünü*, BDS Yayınları, İstanbul, 1990.
- DÖLEN, Emre, “Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi (1924-1931)”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006.
- DUMAN, Doğan, “Cumhuriyet Baloları”, *Toplumsal Tarih*, C:7, S:37, s. 44-49.
- ENVER, Sadrettin, *Zonguldak Kömür Havzamız*, Eti Bank Yayınları, Ankara, 1941.
- ERDEN, Mahmut, Demir, Efkan, “Kozlu’da Spor”, *Zonguldak’ta Spor '07 Bienali Bildiriler Kitabı*, Halkın Sesi Matbaası, Zonguldak, 2010, s. 146-149.
- ERTOSUN, Yakup, *Zonguldak Kıvırcıkları*, Kanarya Matbaası, Ankara, 1994.
- ETİNGÜ, Turgut, *Kömür Havzasında İlk Grev*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.
- FENİK, Mümtaz, “Madenciler Balosu”, *Doğu Dergisi*, C:6, S:35-36, Yıl:3, s. 64-65.
- GENÇ, Hamdi, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Zonguldak’ta Nüfus, Ticaret ve Sanayi (1920-1932)”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:6, S:12, 2010, s. 137-152.
- , “Zonguldak Kazası”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006, s. 317-323.
- GULEMAN, Abdullah Hüsrev, “Madencilik Hayatımdan Birkaç Hatıra”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, S:4, Yıl:3, 1938, s. 25-32.
- GÜRBOĞA, Nurşen, “Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projeleri”, *Toplumsal Tarih*, S:164, Ağustos 2007, s. 58-65.
- , *Mine Workers, The Single Party Rule and War- The Zonguldak Coal Basin As The Site of Contest 1920-1947*, Ottoman Bank Archives and Research Centre, İstanbul, 2009.
- İLEMRE, Saim Ali, “Zonguldak Adı Hakkında”, *Doğu Dergisi*, S:7-8, Mayıs-Haziran 1943, s. 26.
- İMAMOĞLU, Bilge, “Seyfi Arkan ve Kömür İşçileri İçin Konut: Zonguldak; Üzülmez ve Kozlu”, *Fabrika’da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent*, der. Ali Cengizkan, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009.

- İMER, Hüseyin Fehmi, *Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, CHP Zonguldak Halkevi Yayını, Zonguldak, 1944.
- İNAN, A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.
- KALAFAT, Zafer, “Zonguldak’ta Tenis”, *Zonguldak’ta Spor ’07 Bienali Bildiriler Kitabı*, Halkın Sesi Matbaası, Zonguldak, 2010, s. 150-160.
- KALYONCU, Hamit, “Güler Yüzlü Hüzün Muzaffer Tayyip Uslu”, *Edebiyatta Zonguldak ’10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 401-408.
- , “Kömürün Kara Çılgılığı: Ağıtlar”, *Edebiyatta Zonguldak ’10 Bienali Bildiriler Kitabı*, Çizgi Matbaası, Zonguldak, 2011, s. 129-141.
- , *Kömürde Açan Çiçek*, Pervaz Yayınları, Ankara, 2005.
- KARA, Murat, “Cumhuriyet Dönemi’nde Ereğli Kömür Havzası (1920-1940)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:14, S:1, Yıl:12, s. 111-137.
- , “Ereğli Kömür Havzası’nda II. Mükellefiyet (Zorunlu Çalıştırma 1910-1947)”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S:14, 2011, s. 412-436.
- , *Son Mükellefler- Ereğli Kömür Havzası’nda Zorunlu Çalıştırma (1940-1947)*, Ares Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARAOĞUZ, Doğu, *Kuvay-ı Millîye Ruhuyla Bir Ömür*, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.
- , *Karaelmas’ın İlk Madencileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.
- KAYA, Ali, *Zonguldak’ta Elektriğin Tarihi- Kömürün Karasında Şerarenin İzleri*, Karina Yayınevi, Ankara, 2014.
- KAYNAR, Hakan, *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul’undan Gündelik Fragmanlar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2012.
- KOCA, Hüseyin, “Sanayileşme Sürecinde Zonguldak Kömür Havzasında Nüfus ve Kentleşme Sorunlarının Genel Değerlendirmesi”, *Zonguldak Kent Tarihi ’05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006, s. 227-238.
- KÖKSAL, Kemal, *Zonguldak Bölge Sporunda 50 Yıl 1923-1973*, Maden İşleri Sendikası Yayınları, Zonguldak, 1973.
- KÖSE, Metin, *Göldağı*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- MAKAL, Ahmet, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları*

Merkezi Tartışma Metinleri, No:76, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, Eylül 2004.

-----, “Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Ezgi Matbaası, İstanbul, 2006, s. 69-91.

METİNSOY, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye- Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.

MOREEL, Andre Charles Pierre, *Lettre du P. Simplicien Moreel au P. Gervais Quenard*, Zongouldak, 1924.

NAİM, Ahmet, EDİP, Celal, *Türk Kömürünü İlk Bulan Türk Uzun Mehmet*, CHP Yayını, Ulus Basımevi, Ankara, 1938.

NAİM, Ahmet, *Yer Altında Kırkbeş Sene*, Defne Yayınları, Kdz. Ereğli, 2010.

-----, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934.

NAMAL, Yücel, “Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karaelmas Dergisi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S:34, 2012, s. 97- 134.

-----, *Atatürk'ün Zonguldak Gezisi*, Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

-----, *Zonguldak Türk Ocakları 1923-1931*, Türk Yurdu Yayınları , Yayın No: 103, Ankara, 2014.

NECATİGİL, Behçet, *Mektuplar*, haz., Ali Tanyeri, Hilmi Yavuz, YKY, İstanbul, 2001.

OĞUZKAN, Turhan, Çakıroğlu, Emin, *Uzun Mehmet*, MEB Halk Eğitimi Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

ORKUN, Hüseyin Namık, “Zonguldak Sözü'nün Aslına Dair”, *Doğu Dergisi*, S:1, İlkteşrin 1942, s. 35.

ÖGRETEN, Ahmet, “Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Dönemi (1865-1908)”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:3, S:5, 2007, s. 139-178.

-----, “Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:31, Erzurum, 2006, s. 135-159.

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

ÖRİK, Nahid Sırrı, *Eve Düşen Yıldırım*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2009.

- , *Kırmızı ve Siyah- Hikâyeler 2*, haz., M. Kayahan ÖZGÜL, Vahide BİLGİ, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- , *Kıskanmak*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÖZEKEN, Ahmet Ali, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme 1848-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944.
- POSHOR, Osman Atilla, *Fener'in Çocukları*, Promat Yayınları, İstanbul, 2012.
- QUARTERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Tarihe Yerleşen Hayal: Uzun Mehmet”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S:10, Ekim 1984, s. 21-25.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1992.
- SAVAŞKAN, Bahri, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi 1829-1989*, TTK Eğitim Daire Başkanlığı Yayını No. 59, İlkadım Matbaası, Zonguldak, 1993.
- SERTEL, Zekeriya, *Mavi Gözlü Dev Nazım Hikmet ve Sanatı*, Cem Yayınevi, Doyuran Matbaası, İstanbul, 1977.
- SEVÜK, İsmail Habib, *Yurttan Yazılar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- SEYDA, Mehmet, *Yanartaş*, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1970.
- , *Zonguldak Hikâyeleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1962.
- SHERIDAN, Clare, *A Turkish Kaleidoscope*, The Camelot Press Limited, Southampton, 1926.
- SHERIDAN, Clare, *Sade Türk Kahvesi*, çev. Zeynep Güden, Arion Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ŞAHİN, Leyla, TIĞ, İbrahim, *Bilinmeyen Mektupları ve Şiirleri -Rüşti Onur Mektubun Avucumda*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S:7, 2011, s. 1-26.
- TUNCER, Kadir, *Aguila Barbara Kıvrıcık*, Tusak Yayınları, Zonguldak, 2004.
- , *Zonguldaklı Şair Rüşti Onur*, İlkim Ozan Yayınları, Ankara, 2013.
- TUNÇER, M. Halil, *Hayat Safhâlarından Tunçer'in Hatıraları*, A. Rıza İncelemdaroğlu Matbaası, Zonguldak, 1944.

- TÜMER, Cem Şems, *Mehmet Seyda Çeliker*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- ULUSER, Kemal, “Rüştü’ye Ait Hatıralar”, *Karaelmas Dergisi*, C:1, No:6, 1 İkincikanun 1943, s. 10.
- USLU, Muzaffer Tayyip, “Rüştü’ye Dair”, *Ocak*, 18.12.1942.
- , *Şimdilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
- VELİ, Orhan, *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- YALÇIN, İrfan, *İçimdeki Zonguldak*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008.
- , *İlkyaz Ölümleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2011.
- , *Ölümün Ağzı*, Gölge Yayınları, İstanbul, 1989.
- YALÇIN, Osman, *Zonguldak*, Özyürek Yayınevi, İstanbul, 1959.
- YERSEL, Kadri, *Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler*, Eren Matbaası, İstanbul, 1989.
- YUND, Kerim, *Seçkin Türk Ormancısı Hüseyin Fehmi İmer Hayatı- Hatıraları (1871-1960)*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.
- ZAMAN, Ekrem Murat, *Madenlerin Koruyucusu Santa Barbara Madenlerin İlk Şehidi Uzun Mehmet*, Halkın Sesi, 8 Kasım 2014.
- , *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı*, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2004.

SÜRELİ YAYINLAR

Doğu

Halkın Sesi

Karaelmas

Ocak

Taraf

Uyanış

Zaman

Zonguldak

TEZLER

DÜZCÜ, Levent, “Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)”, yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012.

İMAMOĞLU, Bilge, “Workers’ Housing Projects By Serfi Arkan In The Zonguldak Coalfield: A Case of Modernization in Early Republican Period”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2003.

YİRSUTİMUR, Dilşad, “Zonguldak Basın Tarihi (1923-2007)”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2008.

WEB SİTELERİ

<http://www.assomption.org/fr/necrologies/simplicien-andre-charles-pierre-moreel-1872-1939>

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/38782-yasayan-en-yasli-maden-muhendisiydi>

http://www.halkinsesi.com.tr/zonguldak-tarihinden-makale_413.html

http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/5ba7c3bbe8402a4_ek.pdf

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703146.pdf

http://www.zaman.com.tr/mustafa-armagan/uzun-mehmet-efsanesi_781649.html

EKLER**EK-1**

Resim 1: 1937 yılında Zonguldak-Beycuma Yolu Yapımında Çalıştırılan Mükellef Çocuk İşçiler.

Kaynak: Kadir Tuncer Özel Arşivi

EK-2

Resim 2: 1937 yılında Zonguldak-Beycuma Yolu Yapımında Çalıştırılan Mükellef Çocuk İşçiler Yakından Çekim.

Kaynak: Kadir Tuncer Özel Arşivi

EK-3

Acilik Deresi ve Zonguldak Sehir Merkezi 1906

Resim 3: 1906 Zonguldak'tan Bir Görünüm

Kaynak: Anonim

EK-4

Resim 4: Fransız Ereğli Şirketi Lavvarı Zonguldak Soğuksu Özü 1900'lerin Başı

Kaynak: Anonim

EK-5

Resim 5: Zonguldak İskele Polis Karakolu

Kaynak: Anonim

EK-6

Resim 6: Zonguldak'ın En İşlek Caddesi Olan Gazi Paşa Caddesi'nden Bir Görünüm

Kaynak: Anonim

EK-7

Resim 7: Zonguldak Limanı ve Şehrin Ortasından Geçen Demiryolu Hattına Ait Bir Görüntü

Kaynak: Anonim

EK-8

Resim 8: Maden Ocağında Çalışan Bir İşçi

Kaynak: Anonim

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 01/06/2015

Tez Başlığı / Konusu: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin, 01/06/2015 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 6 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelmeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'mı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01.06.2015

Adı Soyadı: Çağlar Tan

Öğrenci No: N11225940

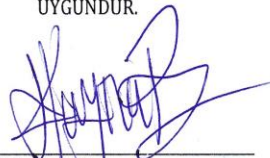
Anabilim Dalı: TARİH

Programı: TARİH

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Yrd. Doç. Dr. Hakan Kaynar

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 01/06/2015

Tez Başlığı / Konusu: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır;
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01.06.2015

Adı Soyadı: Çağlar Tan

Öğrenci No: N11225940

Anabilim Dalı: TARİH

Programı: TARİH

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Yrd. Doç. Dr. Hakan Kaynar

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Çağlar Tan
Doğum Yeri ve Tarihi : Kaman/ 02.09.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Orta Doğu Teknik Üniversitesi (2007-2012)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi (2012-2015)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Almanca
Bilimsel Faaliyetleri : I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih
Yazıcılığı Sempozyumu Sözlü Bildiri (23-25 Ekim
2014)
TMMOB Zonguldak İkinci Kent Sempozyumu Sözlü
Bildiri (21-22 Mayıs 2015)

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi (Kasım 2012-
Halen)

İletişim

E-Posta Adresi : caglar.tan@beun.edu.tr

Tarih : 25.05.2015